ТОВАРИСТВО ЗЕЛЕНИЙ ХРЕСТ

О. ВОЛОШИНСЬКИЙ, І. КАСПРУК,
Л. МАЛИНОВИЧ, М. СВАРНИК

СІЛЬСЬКИЙ ВІДПОЧИНОК ДЛЯ НЕПОВНОСПРАВНИХ

Посібник для власників агроосель та людей з інвалідністю, котрі бажають розпочати власну справу

ТОВАРИСТВО «ЗЕЛЕНИЙ ХРЕСТ»

О. Волошинський, І. Каспрук,
Л. Малинович, М. Сварник

СІЛЬСЬКИЙ ВІДПОЧИНОК ДЛЯ НЕПОВНОСПРАВНИХ

Посібник для власників агроосель
та людей з інвалідністю, котрі бажають
розпочати власну справу

Товариство «Зелений Хрест», Ліга-Прес
Львів • 2011

ББК 65.433я79
УДК 338.48(06)
В 68

Волошинський О., Каспрук І., Малинович Л., Сварник М.

В 68 Сільський відпочинок для неповносправних : посібник для власників агроосель та людей з інвалідністю, котрі бажають розпочати власну справу. – Львів : Ліга-Прес. – 2011. – 232 с.

ISBN 978-966-397-124-7

Посібник призначений для власників осель, які працюють в сфері сільського туризму та готують себе і свою родину до прийому неповносправних відпочиваючих. Він також буде корисним для осіб з інвалідністю, які проживають в сільській місцевості і хочуть розпочати діяльність у сфері сільського туризму. Матеріали посібника є результатом 15-річної праці українських фахівців в напрямку розвитку відпочинку та туризму для неповносправних осіб і базуються на практичному українському досвіді.

Для студентів вищих навчальних закладів та широкого кола читачів.

Рекомендовано Вченою радою
Львівського університету бізнесу та права
(протокол № 1 від 31 серпня 2011 року)

Рецензенти:

Янковська Л. А. – доктор економічних наук, професор
(Львівський університет бізнесу та права)

Горбонос Ф. В. – доктор економічних наук, професор
(Львівський університет бізнесу та права)

Геник О. В. – кандидат економічних наук
(Національний лісотехнічний університет України)

Консультанти: *Леся Довганик, Наталя Гнатюк*

Посібник видано в рамках проекту «Село для всіх», що реалізовувався Товариством «Зелений Хрест», завдяки фінансовій підтримці Мережі Нідерландських благодійних фондів для Центральної та Східної Європи у партнерстві із Карпатським фондом України

© Волошинський О., Каспрук І.,
Малинович Л., Сварник М., 2011
© Товариство «Зелений Хрест», 2011
© Ліга-Прес, 2011

ISBN 978-966-397-124-7

Зміст

Передмова. *М. Сварник*.....11

Розділ І
ЩО ТАКЕ СІЛЬСЬКИЙ ТУРИЗМ

1.1. Особливості сільського туризму і його значення для відпочинку осіб з інвалідністю 15

1.2. Основні засади сільського зеленого туризму. Загальна характеристика основних форм і видів 19

1.2.1. Основні визначення та терміни 19

1.2.2. Специфіка сільського туризму.....22

1.2.3. Риси сільського туризму 23

1.2.4. Переваги сільського туризму 23

1.2.5. Чому сільський туризм розвивається?.....24

1.2.6. Підміський сільський туризм – рекреаційний 25

1.2.7. Заміський сільський туризм – під час відпустки 25

1.2.8. Підміський і заміський сільський туризм – курорти.....26

1.2.9. Релігійний сільський туризм.....26

1.2.10. Форми сільського туризму 26

1.2.11. Форми організації сільського туризму.....28

Розділ II
ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ СІЛЬСЬКОГО ТУРИЗМУ

2.1. Законодавчо-нормативні документи, що регулюють діяльність осіб з інвалідністю в сільському туризмі.....31

2.2. Міжнародне регулювання проблем інвалідів.....44

2.3. Державна політика щодо інвалідів (Правове регулювання соціальної політики щодо осіб з обмеженими можливостями) 47

Розділ III
ВИДИ НЕПОВНОСПРАВНОСТІ ТА ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ РЕКРЕАЦІЙНО-ТУРИСТИЧНИХ ПОСЛУГ

3.1. Загальні відомості. Історична довідка.....53

3.2. Визначення неповносправності. Основні поняття.....57

3.3. Основні підходи до інвалідності.....59

3.4. Основні групи осіб з інвалідністю.....63

Розділ IV
РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ПРИЙОМУ НЕПОВНОСПРАВНИХ ОСІБ

4.1. Рекомендації з надання послуг незрячим 65

4.1.1. Загальні рекомендації.....65

4.1.2. Супровід у приміщеннях.....67

4.1.3. Супровід під час отримання послуг.....68

4.1.4. Супровід кількох осіб 68
4.1.5. Допомога під час отримання інформації 69
4.1.6. Допомога незрячому в ресторані, піцерії, кафе, що може входити в комплекс ваших послуг 72
4.1.7. Допомога незрячій людині у крамниці самообслуговування 74
4.1.8. Допомога у крамниці незрячому із собакою-поводирем 75
4.1.9. Пещення собак-поводирів 75
4.1.10. Надання допомоги незрячому в домашньому кінотеатрі 76
4.1.11. У сільському музеї 77
4.1.12. Додаткова інформація, яку варто пам'ятати 77

4.2. Рекомендації з надання послуг особам з порушенням мовлення 82
4.2.1. Загальна інформація щодо порушень мовлення 82
4.2.2. Додаткова інформація, яку варто пам'ятати 84

4.3. Рекомендації з надання послуг особам з порушенням слуху 86
4.3. 1. Загальна інформація щодо порушень слуху 86
4.3.2. Спілкування з використанням мови 89
4.3.3. Спілкування з використанням жестів 90
4.3.4. Інші методи спілкування 91
4.3.5. Рекомендації господарям щодо прийому осіб з порушенням слуху 92
4.3.6. Як працювати з перекладачем мови знаків? 97
4.3.7. Додаткова корисна інформація, яку варто пам'ятати 99

4.4. Рекомендації з надання послуг
особам із розумовою відсталістю
та психічними розладами 102
4.4.1. Загальна інформація
щодо осіб з розумовою відсталістю 102
4.4.2. Загальна інформація
щодо осіб з психічними захворюваннями 104
4.4.3. Міфи, які оточують психічно хворих,
і факти що їх заперечують 107
4.4.4. Залучена (інклюзивна) рекреація
та відпочинок для осіб з розумовою
відсталістю 109
4.4.5. Додаткова інформація, яку варто пам'ятати.... 112

4.5. Рекомендації з надання послуг
особам з порушенням опорно-рухового апарату 114
4.5.1. Загальна інформація щодо захворювань 114
4.5.2. Рекомендації власникам осель,
які приймають неповносправних на візках..... 122
4.5.3. Додаткова інформація, яку варто пам'ятати.... 124

Розділ V
ПРАКТИКУЄМО СІЛЬСЬКИЙ ТУРИЗМ

5.1. Чи підходить Вам діяльність
у сфері сільського туризму? 127

5.2. Чого очікує турист?..... 129

5.3. Підготовка садиби до прийому гостей 131

5.4. Гігієна і безпека садиби..... 137

5.5. Прибирання 138

5.6. Харчування відпочиваючих 142

5.7. Невідкладна медична допомога 144
Домашня аптечка сільського господаря 147

5.8. Народна культура і мистецтво 149

5.9. Ваші сильні та слабкі сторони 150

5.10. Клієнти для сільського туризму 151
5.10.1. Сім'ї з дітьми 152
5.10.2. Старше покоління 152
5.10.3. Товариські, корпоративні групи 153
5.10.4. Любителі природи 153
5.10.5. Іноземні туристи 154
5.10.6. Відпочиваючі з інвалідністю 154

5.11. Поради початківцям 156

Розділ VI
РЕКЛАМА СІЛЬСЬКОГО ТУРИЗМУ

6.1. Тема та девіз реклами 158

6.2. Формування цін на послуги з відпочинку в селі 159

Розділ VII
ПРАВА ТА ОБОВ'ЯЗКИ
ВЛАСНИКІВ САДИБ

7.1. Права власників садиб 161

7.2. Обов'язки власників садиб 162

Розділ VIII
ПОРАДИ ЩОДО ОБСЛУГОВУВАННЯ НЕПОВНОСПРАВНИХ ТУРИСТІВ

8.1. Рекомендації обслуговуючому персоналу 165

8.2. Як поводитись з людьми з особливими потребами 165

8.3. Правила коректної мови 167

8.4. Рекомендації до власників агроосель, які приймають неповносправних та осіб, які отримують послуги 168

8.4.1. До осіб, які надають послуги 168

8.4 2. До осіб, що отримують послуги 169

8.4 3. До «здорового» клієнта, який проживає в неповносправного господаря 169

8.4 4. До неповносправного господаря 170

8.4 5. Пропозиції, як діяти в ситуації, коли є чуючий господар і нечуючий клієнт 170

8.4 6. Пропозиції, як діяти в ситуації, коли господар – незрячий, а клієнт – нечуючий 170

8.4 7. Пропозиції, як діяти в ситуації, коли господар –з порушенням опорно-рухового апарату та клієнт – з порушенням опорно-рухового апарату 171

8.4 8. Пропозиції, як діяти в ситуації, коли господар – з мовленнєвими порушеннями і хорошим слухом (немовний), а клієнт – з порушенням слуху 171

Розділ IX
ОЗНАКИ ДОСТУПНОСТІ ОБ'ЄКТІВ ДЛЯ КОРИСТУВАННЯ ЛЮДЬМИ З ОСОБЛИВИМИ ПОТРЕБАМИ

Ознаки доступності об'єктів для користування людьми з особливими потребами: ... 172

Розділ X
БУДІВЕЛЬНІ НОРМИ

Будівельні норми ... 183

Знаки та символи ... 203

Розділ XI
РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ОБЛАШТУВАННЯ ПОДВІР'Я ТА ПРИЛЕГЛОЇ ДО ОСЕЛІ ТЕРИТОРІЇ

11.1. Доріжки для пішоходів ... 206
11.1.1. Технічні аспекти ... 206
11.1.2. Види твердого покриття ... 207

11.2. Переходи ... 210

11.3. Решітки – перешкоди для диких звірів ... 211

11.4. Лавки для сидіння та комплекти для відпочинку ... 212

11.5. Кладки на воді ... 214

11.6. Шалаші для спостереження ... 215

РОЗДІЛ XII
АКТИВНИЙ ВІДПОЧИНОК НА ПРИРОДІ ПОЗА АГРООСЕЛЕЮ

12.1. Рибальство ... 217

12.2. Полювання ... 217

12.3. Спостереження за живою природою ... 218

12.4. Піший та гірський туризм ... 219

12.5. Походи в печери (спелеотуризм) ... 220

12.6. Катання на човні ... 220

12.7. Кемпінґ ... 221

12.8. Велотуризм ... 221

12.9. Водний туризм на рівнинних та гірських річках на катамаранах, байдарках та плотах (сплав) ... 222

12.10. Вітрильництво ... 223

Термінологічний словник ... 224

Список використаних джерел ... 228

ПЕРЕДМОВА

Діяльність Товариства «Зелений Хрест» за останні роки багато разів зверталась як до питань неповносправності, так і до зеленого туризму. Те, про що інші багато говорять, ця організація втілює в цікаві практичні проекти. Всіх потребуючих дуже багато, а ресурси обмежені. Тому треба вибирати прості, економні, природні рішення. Товариство «Зелений Хрест» пішло шляхом створення прецедентів, пілотних зразків для проведення інноваційних, інколи дещо незвичних видів діяльності, які ламають усталені стереотипи в суспільстві. І це не лише сплав групи людей у візках по бурхливій річці, підйом на гору, відвідання печер, рибалка або ночівля під зірками. Це і пристосування агроосель до потреб різних категорій неповносправних осіб, і робота з їх власниками, і залучення самих неповносправних у якості потенційних надавачів послуг зеленого туризму.

Побутує стереотип, що вершина мрій для людей з інвалідністю – це путівка в санаторій. У таких установах спеціально створені умови, навчений персонал, є специфічний набір унікальних фізичних та фізіотерапевтичних чинників – грязі, води, кліматичні фактори, різноманітна апаратура. Відбувши свій термін у санаторії, людина нібито має вийти омолодженою і реабілітованою. Але фактично, «лягаючи» в санаторій, людина пасивно потрапляє в своєрідний конвеєр, де вона не має жодного вибору в харчуванні, не розпоряджається своїм часом, не має жодної мотивації. Далеко не всім підходить такий стиль оздоровлення. Доведено, що чим активніша роль самого відпочиваючого, тим більша користь у плані соціальної реабілітації, самоусвідомлення, самоповаги.

Не забуваймо, що більшість природних факторів – чисте повітря, сонце, водні джерела, свіжі природні продукти харчування – далеко більш доступні не у великих залюднених санаторіях, а у сільській місцевості недалеко від місць проживання потенційних клієнтів. Агрооселі пропонують своїм клієнтам недорогий, простий і здоровий відпочинок на природі, свіжі незабруднені, не консервовані продукти харчування, просту і затишну родинну атмосферу. Відпочинок на природі – це діяльність, яка ідеально підходить для реалізації багатьох завдань реабілітації – тренування рухових навичок, дозованого навантаження, позитивного спілкування.

Давайте також врахуємо специфічну ментальність українця, для якого село є духовною колискою, місцем постійного повернення і відродження сил. Якщо додати до цього місцеві ремесла, обрядові, пісенні, культурні, етнографічні традиції, які все більше відроджуються і викликають зацікавлення людей, виходить доволі привабливий асортимент того, що можна запропонувати відпочивальникам у селі. Для багатьох, особливо для дітей доволі привабливим є те, що на селі можна близько побачити тварин – корів, коней, свиней, курей, качок та інших, погодувати їх.

Звичайно, необхідно враховувати потреби і дещо підвищені вимоги до побутових, санітарних умов та безпеки для людей з інвалідністю. Бажаними, а сьогодні практично необхідними умовами є: замощення подвір'я, пологі входи/заїзди до приміщень, теплі туалети та душові безпосередньо в приміщенні, зручні матраси.

Якщо вже ми сприймаємо неповносправних осіб у якості клієнтів, то й орієнтуватись треба на їхні специфічні потреби. Рухові вади, сліпота, глухота висувають різні вимоги до надання відпочинкових послуг. І хоча скільки людей, стільки

й специфічних потреб, основні з них можна передбачити заздалегідь. Ці вимоги описані в третьому розділі посібника. Вони не такі вже й складні до виконання.

Публікація цього посібника підсумовує перший пілотний досвід у сфері на матеріалах реалізованого Товариством «Зелений Хрест» проекту. Поряд з матеріалами про туризм і екскурсії для неповносправних, опублікованими минулими роками, цей посібник заповнює собою вакуум знань щодо організації, умов та особливостей рекреаційно-туристичних послуг для неповносправних людей в Україні.

Ратифікація Україною Конвенції про права інвалідів ООН ставить на новий рівень вимоги щодо забезпечення їхніх прав, у тому числі й права на відпочинок. Доступ людей з особливими потребами до всіх сфер життя може починатися з малого – з порога простої хати, зі склянки непастеризованого молока, з яблука, особисто зірваного в саду. Тож відкриймо їм цю можливість.

Микола Сварник,
громадський активіст руху неповносправних
доцент НУ «Львівська політехніка»

Розділ І

ЩО ТАКЕ СІЛЬСЬКИЙ ТУРИЗМ

1.1. Особливості сільського туризму і його значення для відпочинку осіб з інвалідністю

Терміни «турист», «туризм» з'явилися наприкінці XIX ст. Натомість сільський зелений туризм, як соціально-економічне поняття виник наприкінці XX ст.

Відколи з'явилися села, люди впродовж століть аж до сучасних часів часто виїжджали на лоно природи, щоб набратися сил і здоров'я, а також через цікавість до природи. Однак такі дії, поведінку і взаємини з природою не називали сільським зеленим туризмом. Визначення, які характеризують туризм та явища з ним пов'язані, розвивалися разом з дедалі більшим суспільним зацікавленням цим питанням.

Як зазначає, В. С. Пазенюк: «Туризм – це спосіб життя сотні мільйонів людей, привабливе хобі, змістовний спосіб одержання задоволень від мандрівок, екскурсій, ознайомлення з пам'ятками культури і побуту інших народів. Особливо слід зазначити, що в туризмі виразно присутній інститут гостинності, що демонструє його «людський характер».

Починається ера нової філософії туризму, філософія, яка засновується на «людському вимірі». Альтернативні підходи до напрямків та змісту традиційної туристичної діяльності передбачає коригування різноманітних видів туризму, їх модифікацію, оновлення у відповідності з новими технологічними та сервісними потребами туриста.

З початку XXI ст. сільський туризм, за визначенням ВТО, є одним з секторів туристичної індустрії, що динамічно розвивається. Головною рушійною силою бурхливого розвитку сільського туризму є швидко зростаючий попит на рекреацію на природі, що визначається збільшенням невідповідності середовища проживання сучасної людини її фізіологічним і психологічним потребам, зменшенням тривалості робочого часу, збільшення кількості платних відпусток, зростання рівня освіти, розвитку транспортної мережі. Тісна взаємодія міських туристів із традиційною сільською культурою веде до глибшого розуміння та поваги до народної культури,сприяє розвитку особистості, призводить до формування її національної свідомості.

В сучасних умовах сільський туризм є одним із засобів, який здатний забезпечити економічну та демографічну стабільність у сільських місцевостях та вирішити їхні соціально-економічні проблеми.

Розвиток сільського туризму стимулює розвиток малого підприємництва, дає певні підстави для диверсифікації видів підприємницької діяльності у селах і створення робочих місць. Він також сприяє покращенню рівня життя мешканців конкретної місцевості, стимулює удосконаленню місцевої інфраструктури та підтримки довкілля.

З соціальної точки зору, основною функцією сільського, зеленого туризму є відтворювальна функція, спрямована

на відновлення сил. Він не обмежується пасивною формою відновлення фізичних і психічних сил, а використовує форми, завдяки яким можна змінити характер діяльності та навколишні умови, активно пізнавати явища природи, традиції, встановлювати нові соціальні контакти, дружні та ділові зв'язки.

Сільський, зелений туризм як і туризм на загал, викликає контрастну зміну монотонного життя, наприклад, перебування людини з обмеженими можливостями в стінах свого будинку, що триває роками, або життя людини пенсійного віку, який опинився поза звичних соціальних контактів і не може звикнути до «порожнечі», що виникає у багатьох людей з виходом на пенсію. Він забезпечує зміну обстановки, зміну звичного способу життя. Чисте повітря, активна форма відпочинку сприяють фізичному оздоровленню. Настає психологічне розслаблення, так як відсутні дратівливі чинники виробничої та міського середовища (шум, напруженість робочого режиму, суєтність міського життя і т. д.).

Зростає значення туризму як засобу реабілітації інвалідів. Реабілітаційний потенціал індивідуальний і залежить від психосоціальних установок, фізичного ресурсу, а також від мотиваційно-стійких установок. Потреба людини в освоєнні цінностей культури стимулюється почуттям задоволення, успіхами в підвищенні життєвої активності, умінням управляти своїм фізичним та емоційним станом.

Результативність реабілітаційного процесу залежить від типу мислення. У важких ситуаціях (хвороба, інвалідність, будь-які життєві проблеми) людині властивий патогенний тип мислення, звужує свідомість і призводить до стресу, страждання, депресії, занурення в негативну атмосферу. Багатовекторний вплив сільського, зеленого туризму сприяє переключенню мислення на саногенне (оздоровче), коли

ситуація не здається безвихідною і людина знаходить вирішення своїх проблем.

Дуже важлива профілактична і реабілітаційна роль туризму, коли існує криза адаптації, росте число психосоматичних захворювань, збільшується число людей з інвалідністю, які разом з літніми людьми все більше виявляються в маргінальному стані.

У наш час сільський, зелений туризм стає все більш доступним для літніх людей, для осіб з інвалідністю. Початком є розробка туристських програм з урахуванням доступності для людей з інвалідністю – це створює рівні можливості для здійснення права на відпочинок, для залучення до культурних цінностей. Стандартні правила, прийняті Організацією Об'єднаних Націй в 1993 р., рекомендують державам у співпраці з громадськими організаціями забезпечувати рівні можливості людям з обмеженнями для реалізації їх прав.

Літніх людей та інвалідів все частіше можна зустріти в екологічній експедиції, турах в різні країни світу, вони піднімаються на вершини гір, подорожують на візках, автомобілях, сплавляються по річках, беруть участь у міжнародних конгресах і конференціях.

Туризм стає стилем життя сучасної людини, в тому числі і людей з обмеженими функціями. Туризм має величезний потенціал позитивного впливу не тільки на людину, але і на суспільство загалом. Безумовно, розвиваючи нормативно-правову базу туристичної індустрії і стимулюючи туристську діяльність, можна повною мірою реалізувати цей потенціал на благо людини.

1.2. Основні засади сільського зеленого туризму. Загальна характеристика основних форм і видів

1.2.1. Основні визначення та терміни

З метою впорядкування і кращого розуміння суті окремих явищ ми наводимо визначення, які є взяті з нормативно-законодавчих документів та актів:

Туризм – тимчасовий виїзд особи з місця постійного проживання в оздоровчих, пізнавальних, професійно-ділових чи інших цілях без здійснення оплачуваної діяльності в місці перебування.

Турист – особа, яка здійснює подорож по Україні або до іншої країни з не забороненою законом країни перебування метою на термін від 24 годин до одного року без здійснення будь-якої оплачуваної діяльності та із зобов'язанням залишити країну або місце перебування в зазначений термін.

Туристичний продукт – попередньо розроблений комплекс туристичних послуг, який поєднує не менше ніж дві такі послуги, що реалізується або пропонується для реалізації за визначеною ціною, до складу якого входять послуги перевезення, послуги розміщення та інші туристичні послуги, не пов'язані з перевезенням і розміщенням (послуги з організації відвідувань об'єктів культури, відпочинку та розваг, реалізації сувенірної продукції тощо).

Супутні туристичні послуги та товари – послуги та товари, призначені для задоволення потреб споживачів, надання та виробництво яких несуттєво скоротиться без їх реалізації туристам.

Характерні туристичні послуги та товари – послуги та товари, призначені для задоволення потреб споживачів, надання та виробництво яких суттєво скоротиться без їх реалізації туристам.

Туристичні ресурси – це регіони, місцевості, туристичні маршрути, об'єкти, що є метою туристичних подорожей з огляду на наявні там своєрідні елементи і риси географічного середовища.

Відпочинкові ресурси – ознаки, що дозволяють вибирати туризм, головною метою якого є відпочинок.

Ландшафтні ресурси – ознаки, що дозволяють активно проводити пізнавальний відпочинок.

Елементи туристичного продукту – природні дива, суспільні розваги, культурні розваги.

Елементи туристичної інфраструктури – нічліжна база, гастрономічна база, транспорт, супутня база, постачальники послуг.

Просування туристичного продукту – комплекс заходів, спрямованих на створення та підготовку до реалізації туристичного продукту чи туристичних послуг (організація рекламно-ознайомлювальних подорожей, участь у спеціалізованих виставках, ярмарках, видання каталогів, буклетів тощо).

Туристичний рух – часова добровільна зміна місця перебування з метою пізнання, відпочинку, оздоровлення та інше.

Сільський зелений туризм – відпочинковий вид туризму, що передбачає тимчасове перебування туристів у

сільській місцевості (селі) та отримання ними послуг сільського зеленого туризму.

Послуги сільського зеленого туризму – діяльність членів особистого селянського, особистого підсобного або фермерського господарства з надання послуг бронювання, розміщення, харчування, інформаційного обслуговування, інших видів послуг, що спрямовані на задоволення потреб туристів.

Сільський господар – член особистого селянського, особистого підсобного або фермерського господарства, що здійснює господарську діяльність з використанням земельних ділянок та майна, які належать членам зазначених господарств на правах власності або оренди відповідно до законодавства України.

Сільська садиба – житловий будинок з присадибною земельною ділянкою, в якому постійно проживає сільський господар та члени його родини або інший житловий будинок, що знаходиться за місцем постійного проживання зазначених осіб, та належить на праві власності сільському господарю або будь-кому з членів родини, що постійно проживають разом з ним.

Агротуризм – форма відпочинку, що відбувається на сільських територіях, які мають аграрний характер, забезпечує нічліжну базу та активні форми відпочинку, пов'язані з сільським господарством та його галузями.

Зелений агротуризм – форма туризму на сільських територіях, що полягає у проведенні дозвілля в екологічних аграрних господарствах, активному відпочинку й участі у дрібних господарських справах, а також споживанні екологічних продуктів харчування.

Серед глобальних трендів у туризмі можна помітити збільшення зацікавленості пізнавальним туризмом і активним туризмом, які є альтернативами традиційних способів проведення вільного часу. Турист під час відпустки шукає тиші, свободи від натовпу, чистого повітря, більшої усамітненості та інтимності особистих переживань, контакту з природою. Турист шукає нових культурних і національних вражень. Його цікавлять інші традиції, звичаї.

Одночасно зростає зацікавленість регіональним та державним туризмом, тобто ті, хто подорожують, надають перевагу поїздкам у межах своєї держави, свого регіону. Велике значення мають також набагато менші витрати на відпочинкове перебування у сім'ях власників осель.

1.2.2. Специфіка сільського туризму

- Розміщений на сільських територіях.
- Спирається на своєрідні властивості села, такі як: відкритий простір, сільськогосподарське виробництво, контакт з природою, традиційні обряди і звичаї, культурна спадщина.
- Сільського характеру як за своїми об'єктами, так і за характером діяльності.
- Традиційний за своїм характером.
- Різноманітний, який відображає складність сільського середовища, економіки й історії.
- Ритм сільського життя.
- Свіжа їжа, вироблена в господарстві власника садиби або в селі.

1.2.3. Риси сільського туризму

- Рівновага між середовищем, економікою і соціальними аспектами.
- Інтеграція туристичної діяльності з метою охорони природи і соціально-економічного життя.
- Формування нового ставлення і поведінки як туристів, так і власників садиби.
- Використання суспільного й економічного потенціалу даної території.

1.2.4. Переваги сільського туризму

- Гарантія охорони традиційної забудови.
- Забезпечення туристам поселення.
- Надання роботи місцевим жителям.
- Підтримування місцевих традицій.
- Стимулювання безпосереднього збуту сільськогосподарської продукції.
- Сприяння усвідомлення сільськими громадами значення місцевого середовища.
- Підвищення стандарту та естетики сільських осель.
- Налагодження порозуміння між людьми села і міста.
- Поліпшення якості життя мешканців села.
- Охорона навколишнього природного середовища.
- Розширення мережі природоохоронних об'єктів.

1.2.5. Чому сільський туризм розвивається?

- Непереборна привабливість сільських територій та їхніх чеснот для мешканців міст, для яких село – це втеча від натовпу, промисловості і поспіху життя.
- Виникнення моди на відпочинок у природному середовищі. Багато туристів знудьгувалося відпочинком у забитих відпочиваючими шумних курортних місцевостях.
- Розвиток транспорту і покращення якості доріг, що дозволить легко і швидко добратися до віддалених територій з чистим середовищем.
- Більша доступність цієї форми відпочинку для людей з невисокою зарплатою.
- Ключ до успіху в сільському туризмі – це поєднання з традиційною сільською гостинністю.
- Місце проживання, декоративні елементи, оточення, які передають характер традиційної архітектури.
- Місцева кухня з типовими сільськими стравами, запахами і смаками.
- Індивідуальний, особистісний підхід господарів до гостей з урахуванням індивідуальних потреб туристів.
- Висока якість і доступність інформації, в якій не створюється неправдивий образ села.

Поділ сільського туризму залежить від економічних і практичних факторів з урахуванням географічного розташування села і сільських господарств, беручи до уваги їхні можливості щодо виконання суспільно-соціологічної та економічної функцій, які відповідають їхньому призначенню у житті й економіці держави.

1.2.6. Підміський сільський туризм – рекреаційний

Це розташовані довкола великих міських агломерацій села і аграрні господарства. Часто це можуть бути території без спеціальних туристичних переваг, з легким доїздом різними видами транспорту (дорога, автострада, метро, потяги тощо). Там можна проводити вільний час, займаючись такими видами туризму:

1. Туризм під час свят і вихідних.
2. Спортивно-оздоровчий (піший, велосипедний, кінний, гірський).
3. Додаткова форма – дешева нічліжна база довкола міських агломерацій.
4. Як форма освітньої стежки (регіональної, культурної) для шкільної молоді з міста.

1.2.7. Заміський сільський туризм – під час відпустки

До цієї групи ми зараховуємо всі сільські місцевості, розташовані на територіях особливо привабливих з огляду на туризм (багатство краєзнавчих, природних, антропологічних достоїнств, тобто клімат і формування, море, гори, озера, річки, ліси тощо), далеко від цивілізації, дикість тощо. Нам треба налаштувати себе на довше проведення часу і різноманітні види відпочинку у цих місцевостях.

1. Відпустковий відпочинок (під час відпустки).
2. Активний туризм – пригода, піший туризм, рибальство, мисливство, байдарки, парусний спорт, верхова їзда, велосипедний спорт, гірський велосипедний спорт, парашути, лижі тощо.

3. Шкільний, пов'язаний з довшим перебуванням – під час канікул, бівуаки, кількаденні екскурсії, зелені школи, табори, зимові виїзди, майстер-класи у творчих майстернях.

1.2.8. Підміський і заміський сільський туризм – курорти

До них належать усі сільські місцевості і аграрні господарства, розташовані на окраїнах санаторій, курортів або сіл, які мають статус курортних. У них, як правило, дуже добра транспортна доступність, добра інфраструктура і база для лікування та медичних процедур. У цих місцевостях ми перебуваємо довготривалий час протягом усього року.

1.2.9. Релігійний сільський туризм

Стосується виняткових місцевостей, в яких святилища і місця релігійного культу, на сільських територіях або довкола міст, в яких знаходяться символи релігійного культу і центри міжнародного паломницького руху. Ці місцевості – це чудова база для відпочинку після духовних переживань і періодів посту.

Тут використовується головною мірою база для паломницького туризму, але при нагоді дозволяє ознайомитися з регіоном, його звичаями. Є можливість скуштувати регіональні страви і взяти участь у народних традиційних обрядах, як наприклад: весілля, обжинки, свята тощо.

1.2.10. Форми сільського туризму

На практиці можливе поєднання не лише форм сільського, але й інших форм альтернативного туризму (культурно-пізнавального, спортивно-оздоровчого та ін.), які розвиваються

на базі сільських поселень (табл. 1.1). Садиба може спеціалізуватись на полюванні та рибалці, кінних прогулянках, катанні на лижах, організації свят та вечірок, дитячому відпочинку тощо.

Поняття сільського туризму не може чітко відокремлюватися від низки інших видів рекреаційного туризму через такі специфічні характеристики цього виду відпочинку, як інтенсивність використання ресурсів, тип поселення та тип організації сервісу, набір складових рекреаційного продукту, інші фактори.

Таблиця 1.1

Форми сільського туризму *(за Н. Кравченко)*

Власне сільський туризм	відпочинок на селі, діяльність, що приносить прибуток приймаючій стороні
Агрорекреаційний туризм	розвивається на базі підсобних господарств сільського населення або землях сільськогосподарських підприємств, передбачає активний відпочинок на природі і добровільну участь відпочиваючих у сільськогосподарських роботах (необхідно розрізняти агрорекреаційний туризм як форму активного відпочинку на дачних та присадибних ділянках як джерело отримання додаткових грошових надходжень)
Зелений сільський туризм	(різновид екотуризму), в якому предметом туристичного попиту є екологічно чисті території, природне різноманіття, привабливі ландшафти. Базою задля його розвитку є сільські поселення, розташовані переважно у межах або поблизу об'єктів природно-заповідного фонду, де передбачено відповідні обмеження щодо господарської та рекреаційної діяльності

Тому сільський туризм можна визначити як вид рекреації, який забезпечує людині активний відпочинок у більш екологічно чистих районах, під час якого відновлення працездатності поєднується з оздоровчими, пізнавальними, спортивними і культурно-розважальними цілями.

1.2.11. Форми організації сільського туризму

Агротуризм. Діяльність з розміщення в сільській місцевості на базі приватного житлового фонду сільських господарів з мето участі відвідувачів в обробці городу, збиранні фруктів, овочів, ягід, випасі тварин, виробленні сільськогосподарської продукції тощо.

Етнографічний туризм. Діяльність з розміщенням туристів у сільській місцевості на базі приватного житлового фонду сільських домогосподарств з метою ознайомлення з історико-культурною спадщиною, побутом, ремеслами сільських мешканців, а також участі в святкуванні стародавніх свят, обрядів тощо.

Фермерський туризм. Туристична діяльність,що переважно носить екскурсійний характер і передбачає відвідування туристами ферм з тваринами (наприклад, страусової ферми). Такий вид туризму не обов'язково має передбачати розміщення (ночівлю) на базі приватного житлового фонду.

Екологічний туризм. Туристична діяльність з відвідуванням природних територій, що представлені, як правило, національними парками, резерватами та іншими типами природних територій, які оберігаються (гірські місцевості).

Зелений туризм. Форма організації відпочинку на природі в екологічно чистих місцевостях (на території ландшафтних парків, лісопарків, дендропарків, гідропарків та інших ланд-

шафтних комплексів) без або з розміщенням в приватному житловому фонді.

Дачний туризм. Форма організації відпочинку на базі приватного житлового фонду в сільській місцевості.

При характеристиці сільського туризму визначають **складники сільського туристичного продукту,** а саме:

- ***туристичні атракції місцевості*** (наприклад, природне середовище, пам'ятки, цікаві архітектурні об'єкти, національні парки, ботанічні сади, торговельні центри, культурні та релігійні центри, музеї, а також мешканці – їх культура і звичаї);
- ***доступність місцевості*** (кількість транспорту, а також інфраструктура – дороги, залізнична мережа, порти та ін.);
- ***інфраструктура місцевості*** (нічліжна база, гастрономічна база – ресторани, кафе, бари, кав'ярні, транспорт – таксі, автобуси, оренда автомобілів, торгівельна мережа, заклади обслуговування тощо);
- ***імідж місцевості***, що існує у свідомості потенційних клієнтів і суттєво впливає на підсвідоме бажання відвідати саме дану територію;
- ***ціна***, яка залежить від багатьох чинників, а саме: стандарт послуг, пора року, кількість транспорту тощо.

Сільський туризм тісно пов'язаний з **туристською привабливістю.** Для того, щоб якесь місце (територія) стало туристично привабливим, воно повинне запропонувати такий набір послуг, який забезпечить туристам задоволення як первісних потреб (харчування, розміщення,перевезення), так і потреб у незабутніх враженнях і приємних спогадах про подорож.

Сільський туризм не може бути представлений чітко визначеним стандартним набором послуг і атракцій. Різноманітність прояву даного виду туризму залежить від приймаючої сторони (власників осель).

Отже, головним продуктом сільського туризму є послуга гостинності, тобто вміння організувати відпочинок туристів таким чином, щоб вони отримали максимум задоволення та бажання повернутися до господарів ще не один раз.

Розділ ІІ

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ СІЛЬСЬКОГО ТУРИЗМУ

2.1. Законодавчо-нормативні документи, що регулюють діяльність осіб з інвалідністю в сільському туризмі

Селянин, який розмірковує, чи зайнятися йому сільським зеленим туризмом, неодмінно запитає себе або почує від інших:

- Чи законна така діяльність?
- Чи треба реєструватися приватним підприємцем?
- Чи треба отримувати ліцензії або інші дозволи від чиновників?
- Які саме податки та збори треба платити?
- Як припинити займатися сільським зеленим туризмом?

Спробуємо відповісти на ці запитання.

1. Сільський зелений туризм є законним видом діяльності. Сільський зелений туризм визнано окремим видом туризму, розвиток якого є пріоритетним напрямом державної політики у статтях 4 та 6 Закону України «Про туризм», № 324

від 15.09.1995 р. Право особистих селянських господарств займатися сільським зеленим туризмом визначено і в статті 1 Закону України «Про особисте селянське господарство», № 742 від 15.05.2003 р.

Хоча особливості здійснення сільського зеленого туризму як виду діяльності можуть визначатися лише окремим законом, проект Закону України «Про сільський та сільський зелений туризм» ще тільки прийнято за основу в 2004 році, але й досі не ухвалено Верховною Радою України.

Сільський зелений туризм як вид діяльності, що не відноситься до підприємницької, включає, зокрема, надання послуг з розміщення та харчування туристів. Ці послуги може надавати будь-яка особа без додаткових дозволів. Якщо необхідно показати туристам певні місцеві пам'ятки або природні принади округи, то ці послуги (туристичний супровід) потребують спеціальної освіти та дозволу.

Варто також перевірити, чи не прийняли місцеві державні адміністрації програми розвитку туризму, зокрема, сільського. Такі програми передбачають збір даних про власників садиб, які можуть надавати послуги з розміщення і харчування туристів, а також допомогу з інформування власників садиб про потенційних туристів і навпаки, інформування туристів про власників садиб, які надають послуги.

Власник садиби має право отримувати інформацію, необхідну для своєї діяльності у сфері туризму, в державних органах та сільських і селищних радах, а також брати участь у розробці місцевих програм розвитку сільського зеленого туризму (стаття 24 Закону України «Про туризм»).

Окремою формою підтримки в багатьох місцевих програмах визнано надання державною службою зайнятості дотацій безробітним, які підтвердили намір започаткувати власну

справу в сфері сільського туризму і згодні зареєструватися як приватні підприємці.

2. Для надання послуг із розміщення та харчування туристів власнику садиби не обов'язково реєструватися як приватному підприємцю (стаття 9 Закону України «Про туризм»). Крім того, власник садиби може сплачувати внески на своє соціальне страхування добровільно, якщо в цьому виникне потреба.

Чи зможе власник садиби найняти працівника, якщо це буде необхідно, у розпал туристичного сезону? Так, зможе. Трудові договори між власником садиби, який не зареєструвався як підприємець, та працівниками укладаються тільки письмово і підлягають реєстрації протягом одного тижня у місцевому органі служби зайнятості за місцем проживання працівника (стаття 24-1 Кодексу законів про працю).

3. Ліцензування послуг із розміщення та харчування туристів законом не вимагається. У статті 5 Закону України «Про туризм» це виписано дуже чітко і в Законі України «Про ліцензування певних видів господарської діяльності» № 1775 від 01.06.2000 р ліцензії для цих видів діяльності не передбачені.

Правила обов'язкової сертифікації готельних послуг та послуг харчування застосовуються тільки до громадян, які зареєструвалися як підприємці. Незаконними є будь-які вимоги до власника садиби отримувати або показувати сертифікати, вказані у Правилах обов'язкової сертифікації готельних послуг та послуг харчування (затверджено Наказом Держстандарту № 37 від 27.01.1999 р.).

Власник садиби може звернутись із заявкою про таку сертифікацію або надання категорії своїй садибі як туристичного об'єкта добровільно, якщо це потрібно для задо-

волення запитів туристів. Але це його право, а не обов'язок (стаття 19 Закону України «Про туризм»).

Також власник садиби не зобов'язаний мати освіту за спеціальністю «готельне господарство», щоб надавати послуги з розміщення і харчування туристів Проте, треба пам'ятати, що в разі наявності семи або більше номерів (окремих приміщень для розміщення туристів), власник садиби буде зобов'язаний виконувати вимоги Правил користування готелями й аналогічними засобами розміщення та надання готельних послуг (Наказ Державної туристичної адміністрації України № 19 від 16.03 2004 р.).

Договори з розміщення туристів (оренди житла) можуть бути і письмовими, і усними. Але бажано скористатися письмовими зразками. У випадку, якщо туристи заподіють яку-небудь шкоду садибі, буде легше довести вимоги її власника.

Навіть за тривалого проживання туристів у садибі, треба пам'ятати, що договори з їх розміщення потребують нотаріального засвідчення та реєстрації в органах технічної інвентаризації тільки у випадку, якщо строк дії договору перевищує 12 місяців (стаття 793 Цивільного кодексу України). Але щоб уникнути порушення пункту 9.1 Закону України «Про податок з фізичних осіб», строк перебування одного туриста власнику садиби, який не є підприємцем, краще вказувати не більше 15 днів. Тоді вимоги засвідчувати або реєструвати такі договори також будуть незаконними.

На вимогу туриста власник садиби може видавати заповнений власноруч документ, який зазначає строк розміщення, вартість основних і додаткових послуг, а також прізвище та ім'я туриста.

Важливо, що власники садиб, які не зареєструвалися як приватні підприємці, можуть укладати договори саме на розміщення туристів, а не їх туристичне обслуговування. Але власник садиби може укласти договори не з окремими туристами, а з туристичною фірмою.

4. Податки та збори щодо сільського туризму не такі обтяжливі, як виглядає під час читання понад 30 законів та декретів України про оподаткування.

Власнику садиби, який не зареєструвався як приватний підприємець, треба пам'ятати такі положення.

Послуги з розміщення і харчування туристів не звільнені від сплати податку на додану вартість. Але дохід від оренди житла не підлягає оподаткуванню цим податком незалежно від суми (пункт 3.2.2 Закону України «Про податок на додану вартість» № 168 від 03.04.1997 р.). Послуги з харчування туристів підлягатимуть обов'язковій сплаті податку на додану вартість тільки якщо протягом останніх календарних 12 місяців сума доходу від цих послуг перевищить 300 тисяч гривень (пункт 2.3.1 вищезазначеного Закону). Отже, якщо власник садиби, за період, наприклад, з 1 березня 2006 р. по 1 березня 2007 р., одержить дохід від послуг за харчування 200 тисяч гривень, то реєструватися платником податку на додану вартість він не зобов'язаний, але може це зробити добровільно.

Доходи від оренди житла та інших приміщень садиби оподатковуються за загальною ставкою податку з доходів фізичних осіб 13%. Проте на цю суму не нараховуються збори на обов'язкове пенсійне та соціальне страхування, оскільки власник садиби тільки надає у користування своє майно, а не виконує при цьому інші платні роботи чи послуги для туристів (лист Пенсійного фонду України № 1852/04 від 27.02.2004 р.).

Крім того, власник садиби, який не зареєструвався як підприємець, а веде книгу обліку доходів, не зобов'язаний фіксувати свої витрати, пов'язані з розміщенням туристів у садибі. Річ у тім, що при поданні річної податкової декларації, власник садиби має право повернути собі 25% одержаного від оренди житла доходу без додання документів, які підтверджують витрати, як це вимагається від підприємців. Таке право власника садиби передбачено в чинному додатку 6 до Інструкції про прибутковий податок з громадян № 12 від 21.04.1993 р. Якщо приватні підприємці мають сплачувати податок з доходів авансом щоквартально, то власник садиби може сплачувати податок з доходів від надання послуг із харчування туристів на підставі річної декларації (якщо ці доходи не звільнені від оподаткування згідно з наступним абзацом), або протягом 40 днів після закінчення звітного кварталу в частині доходів від розміщення туристів

Щодо надання послуг з харчування туристів, то дуже важливим є те, що пункт 4.3.36 Закону України «Про податок з доходів фізичних осіб» № 889 від 22.05.2003 р. звільняє від сплати податку доходи, отримані від продажу вирощеної власником у своїй садибі сільськогосподарської продукції, в тому числі продуктів її первинної переробки. При чому садиба має бути надана для ведення особистого селянського господарства без збільшення паю, чи з присадибною ділянкою житлового будинку.

Власник садиби має подати туристам (на їх вимогу) довідку про своє право отримувати такі доходи без утримання податку. Форму довідки затверджує Кабінет Міністрів України.

Якщо власник садиби зареєструвався як приватний підприємець, то він має право без придбання патенту здійснювати торгівельну діяльність із продажу харчів вітчизняного виробництва, указаних у статті 6 Закону України «Про

патентування деяких видів підприємницької діяльності» № 98 від 23.03.1996 р. (хліб і хлібні вироби, борошно, сіль, цукор, олія, молоко і вершки, крім згущених і добавок, безалкогольні напої, морозиво, дитяче харчування, яловичина і свинина, домашня птиця, риба, яйця, ягоди і садовина, мед та інші продукти бджільництва, картопля та плодоовочева продукція).

У разі суперечок щодо повернення частини податків треба пам'ятати, що за неповне або несвоєчасне перерахування власнику садиби суми надмірно сплаченого ним податку готівкою, через банк або відділення пошти, районний орган державного казначейства має накласти на податкову інспекцію штраф у розмірі 10, 50 або 100% суми податку (Інструкція Державного казначейства № 82 від 04.05.2005 р.).

5. Власник садиби, який хоче припинити діяльність у галузі сільського зеленого туризму, не має виконувати якісь додаткові формальності, якщо він не зареєстрований як приватний підприємець.

Процедура припинення реєстрації фізичної особи-підприємця визначена Законом України «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців» № 755 від 15.05.2003 р. Вона є доволі тривалою і тому власнику садиби треба ретельно обміркувати, чи потенційна кількість туристів і доходи від їх обслуговування будуть достатні, щоб покрити витрати на реєстрацію або припинення своєї підприємницької діяльності.

Вимоги щодо ведення діяльності з сільського зеленого туризму наведено у табл. 2.1.

Таблиця 2.1

Вимоги щодо ведення діяльності з сільського зеленого туризму

Вид діяльності	Без реєстрації як підприємці	Зареєстровані підприємці
Дозволені види послуг	Послуги з розміщення та харчування туристів	Інші види туристичних послуг (наприклад, супровід туристів)
Участь у місцевих програмах розвитку сільського зеленого туризму	Дозволена	Дозволена
Дотація безробітним на започаткувати власної справи у сфері сільського зеленого туризму	Не призначається	Може призначатися за умов складання бізнес-плану
Трудові договори з іншими особами, крім членів сім'ї	Підлягають реєстрації органом державної служби зайнятості	Не обмежено
Ліцензування	Не потрібне	Обов'язкове для інших видів послуг, крім розміщення і харчування туристів

Продовження табл. 2.1.

Сертифікація	Добровільна	Обов'язкова (до семи номерів для туристів у садибі – добровільна)
Реєстрація договорів	Не потрібна, якщо термін розміщення кожного туриста менше 15 днів	Не потрібна, якщо термін розміщення кожного туриста менше 12 місяців
Сплата податку на додану вартість	Не сплачується на суму послуг з харчування туристів до 300 тисяч грн. протягом останніх 12 місяців Оренда приміщень звільнена від ПДВ	Не сплачується на суму послуг з харчування туристів до 300 тисяч грн протягом останніх 12 місяців
Сплата податку з доходів фізичних осіб	13% з доходу від оренди приміщень (облік витрат не обов'язковий) Доходи від продажу сільгосппродукції та її первинної переробки звільнено від податку Збори в Пенсійний фонд не нараховуються	13% з доходу за винятком пов'язаних витрат. Збори в Пенсійний фонд нараховуються на суму до 10 прожиткових мінімумів на місяць
Припинення діяльності	Окремі дії не потрібні	Необхідно знятися з обліку як приватному підприємцю

Правове регулювання сільського туризму. Потреби інвалідів в контексті прав людини

У нашій уяві активний туризм асоціюється, зазвичай, зі здоровими людьми, а не з прикутими до інвалідного візка. Але часи змінюються і люди з особливими потребами починають вимагати від суспільства відкритості, вільного доступу до всіх загальних ресурсів: відпочинкових зон, туристичних маршрутів, цікавих об'єктів природи, парків, пляжів тощо. Вони дедалі частіше самі організовують пізнавальні поїздки, екскурсії, табори, змагання.

На жаль, виявляється, що Україна зовсім не готова до експансії людей з особливими потребами тому, що наші рекреаційні зони не пристосовані до їхніх побажань і вимог, бракує фахівців, методик, досвіду. Отож конституційне право певної частини суспільства на повноцінне гідне життя та відпочинок порушено.

Історія активного відпочинку і туризму, як масового явища для неповносправних осіб, розпочинається з 60-х років, коли прийшло загальне усвідомлення прав людини. Відтоді до інвалідів почали ставитися, як до повноправних членів суспільства. Розпочався рух із залучення неповносправних у всі галузі суспільного життя, в тому числі і до відпочинку та туризму.

Процес трансформації йшов двома паралельними шляхами: зміна людської свідомості призвела до розвитку сфери супроводу і опіки над неповносправними, адаптування навколишнього середовища до їхніх потреб спричинило розвиток інфраструктури та технічних засобів, які б допомагали неповносправній особі максимально обслуговувати себе без сторонньої допомоги. Розроблено стандарти щодо будівель загального користування, доріг, паркувальних майданчиків, національних парків, зон відпочинку.

Сьогодні ми можемо спостерігати розвиток цих двох моделей у Німеччині та Швеції.

Німеччина пішла шляхом пристосування до потреб непов-носправних усіх об'єктів загального користування. Це доволі дорогий спосіб, і не кожна країна може собі це дозволити. Швеція має дуже добре розвинуту систему соціальної опіки, де кожна потребуюча особа може взяти собі на допомогу до двох осіб, які повинні забезпечити їй комфортне перебування будь-де, в тому числі і на відпочинку.

Нині у Швеції кожна неповносправна особа раз на рік може звернутися до відділу соціального захисту з проханням дофінансувати її відпочинок та оплатити перебування однієї-двох осіб, які б її супроводжували. Причому місце відпочинку вибирає сам неповносправний, і це може бути не тільки на території Швеції! Проте тільки на території Швеції держава гарантує дотримання всіх вимог, пов'язаних із комфортом та безпекою перебування.

До цього часу було розроблено стандарти доступу до будівель загального користування, доріг, паркувальних майданчиків, національних парків, зон відпочинку. Всі новобудови повинні відповідати стандартам доступності, прийнятим у кожній країні.

Шлях до досягнення подібного рівня доступу неповносправних осіб до відпочинку тривав у розвинутих країнах 30–40 років. Досягти їхнього рівня протягом кількох років неможливо. Але розпочинати цей рух потрібно вже. Щоб не відчувати себе на узбіччі цивілізації ми можемо констатувати, що в більшості країн, які нас оточують, забезпечення якісним відпочинком неповносправних перебуває на початковому етапі. А такий вид відпочинку, як сільський туризм, навіть у розвинутій Європі людям на візках практично недоступний.

З огляду на це, Україна може стати піонером у розвитку цієї галузі. Напрацювавши певні вимоги та стандарти, розробивши курси для підготовки власників агроосель до прийому неповносправних осіб, ми маємо шанс зробити свій внесок до покращення якості життя неповносправних осіб.

Але наші прагнення до цивілізованого громадянського суспільства зобов'язують нас інтегрувати цю верству населення у загальну громаду. В зв'язку з цим, на ринку відпочинкових послуг з'явиться багатомільйонна армія споживачів, які шукатимуть можливості для задоволення своїх потреб. Саме тому підготовка технічної інфраструктури та працівників до прийому нової категорії споживачів є актуальною та терміновою.

Протягом останніх десятиріч у світі відбулися суттєві зміни стосовно ставлення до інвалідів. Основою цих змін є визнання рівності прав інвалідів на повноцінне життя у суспільстві та створення державами реальних умов для реабілітації та соціальної інтеграції інвалідів.

Інвалідність є соціальним явищем, уникнути якого не може жодне суспільство. В усьому світі ті чи інші можливості обмежено приблизно у кожної десятої людини. З них майже 470 млн. людей працездатного віку (за даними міжнародної організації праці). Ці дані красномовно свідчать про масштабність та глобальний характер проблеми інвалідності.

Масштаби інвалідності залежать від низки чинників, таких, наприклад, як здоров'я нації, розвиток системи охорони здоров'я, соціально-економічний розвиток, стан екологічної культури, політичні чинники (участь у війнах та військових конфліктах) тощо. Наявність проблем у тих чи інших сферах забезпечення життєдіяльності суспільства та різноманітних катаклізмів (екологічних, військових, природних тощо) також суттєво впливає на збільшення кількості інвалідів.

В Україні станом на 1 січня 2008 р. загальна кількість інвалідів складала 2,64 млн. осіб. Кожен 18-тий громадянин України – інвалід, тобто людина, яка потребує допомоги та підтримки від держави не лише у грошовому еквіваленті, а й особливого планування житла, облаштування під'їздів, громадського транспорту, забезпечення технічними та іншими засобами реабілітації та виробами медичного призначення, сприяння у здобутті освіти, професійних знань, працевлаштування, медичних і культурних послуг.

Проблема інвалідності в Україні набуває особливого звучання у зв'язку з постійним зростанням частки інвалідів у загальній структурі населення. На сьогодні їх частка у структурі населення України складає 5,7% проти 3% у 1994 році. Актуальність проблеми інвалідності збільшується у зв'язку із посиленням процесів старіння населення України. У період між переписами 1959 та 2001 років частка населення, старшого за працездатний вік, зросла з 10 до 21%. Кількість людей з розладами і порушеннями стану здоров'я за таких обставин об'єктивно зростатиме навіть за умови, що більшість чинників ризику інвалідності будуть контрольованими. Особливе занепокоєння викликає кількість дітей-інвалідів в Україні, яка складає більш як 167 тис. осіб.

Сьогодні інваліди належать до найбільш соціально незахищених категорій населення. У світовій практиці за останні 20 років відбулися корінні зміни у поглядах і підходах до вирішення проблем інвалідів. Якщо раніше їх основу становили здебільшого мотиви милосердя до інвалідів, то нині – стан дотримання їх прав.

Державна політика відносно інвалідів має за мету: по-перше, забезпечити їх права на максимальну участь в економічному і соціальному житті суспільства, особливо стимулювати їх працевлаштування та участь на ринку праці,

по-друге, забезпечити гарантований дохід, так, щоб люди з інвалідністю не були позбавлені можливості жити гідно.

2.2. Міжнародне регулювання проблем інвалідів

В усьому світі понад 650 млн. людей, що становить приблизно 10–15% населення світу, живуть з інвалідністю. За даними Програми розвитку ООН (ПРООН) 80% інвалідів живуть у країнах, що розвиваються. Згідно з оцінками Світового Банку 20% найбільш бідних мешканців Землі складають інваліди. Отже проблеми інвалідів належать до міжнародних проблем, а міжнародним співтовариством вироблено загальні норми та принципи формування політики держав щодо інвалідів. Понад півстоліття проблеми інвалідів є предметом уваги з боку Організації Об'єднаних Націй та інших міжнародних організацій.

Основні принципи формування політики держав щодо інвалідів, вироблені за останні півстоліття міжнародним співтовариством, у загальному зводяться до такого:

- забезпечення інвалідам гарантії усього комплексу політичних, економічних, культурних і громадянських прав, які існують для всіх членів суспільства;
- заборона дискримінації по відношенню до людей з обмеженими можливостями;
- надання права інвалідам жити в соціумі, де вони народилися (світове товариство засуджує ізоляцію інвалідів);
- забезпечення рівного доступу людей з інвалідністю та якомога ширше залучення їх до суспільного життя;

- створення умов для інтеграції інвалідів у соціальні, трудові і соціально-побутові відносини;
- формування доступності соціальної, інформаційної та виробничої інфраструктури;
- забезпечення доступності заходів щодо інвалідів на всій території країни, незалежно від того, де мешкає інвалід (місто, село тощо);
- підвищення рівня та якості життя людей з обмеженими можливостями, у тому числі у сфері освіти, зайнятості, доходів, охорони здоров'я, суспільного життя.

До базових міжнародних документів, що регулюють права інвалідів, які були покладені в основу прийнятих законодавчо-нормативних актів щодо інвалідів у країнах світу, у тому числі і в Україні, належать такі:

– **Конвенція про права інвалідів** (прийнята ООН та ратифікована Україною 16.12.2009);

– **Всесвітня декларація прав людини,** прийнята Організацією Об'єднаних Націй у 1948 році, в якій проголошено рівність прав «усіх людей без винятку», включаючи інвалідів, хоча до Декларації не було безпосередньо включено розділи відносно інвалідів;

– **два Міжнародні пакти** – пакт про економічні, соціальні та культурні права та пакт про громадянські та політичні права, прийняті у грудні 1966 року Генеральною Асамблеєю ООН. Разом із Всесвітньою декларацією прав людини вони утворюють міжнародний документ під назвою Міжнародний білль про права людини;

– **Декларація про права розумово відсталих осіб,** проголошена Генеральною Асамблеєю ООН у 1971 році;

– **Декларація про права інвалідів,** прийнята Генеральною Асамблеєю ООН у грудні 1975 року, в якій констатується, що інваліди мають ті самі громадянські та політичні права, що й інші люди – право на освіту, професійну підготовку, консультації і послуги з працевлаштування, право отримувати і зберігати за собою робоче місце або займатися корисною, продуктивною і винагороджуваною діяльністю. Декларація проголосила, що ці права належать усім інвалідам без будь-якої дискримінації;

– **Конвенція про професійну реабілітацію та зайнятість інвалідів**, ухвалена 1 червня 1983 року Генеральною конференцією Міжнародної організації праці, яка набула чинності 26 червня 1985 року. У березні 2003 року Україна її ратифікувала;

– **«Принципи захисту осіб з психічними розладами та покращення психіатричної допомог**и», прийняті Генеральною Асамблеєю ООН у 1991 році. Цей документ запроваджує стандарти та процедури гарантії, а також забезпечує захист від зловживань найістотнішими правами людини з боку різноманітних установ чи організацій;

– **«Стандартні правила забезпечення рівних можливостей для інвалідів»** (Стандартні правила), ухвалені Генеральною Асамблеєю ООН у грудні 1993 року. Вони розроблені з урахуванням досвіду, набутого під час проведення Організацією Об'єднаних Націй «Десятиріччя інвалідів (1983–1992 роки)», і мають на меті забезпечити інвалідам, як членам суспільства, ті ж права, що мають інші члени суспільства. Правила передбачають прийняття державами серйозних моральних і політичних зобов'язань у відношенні забезпечення рівності можливостей для інвалідів. Вони змістовно об'єднують

22 правила, які охоплюють усі аспекти життя інвалідів і передбачають здійснення постійних заходів щодо вирівнювання можливостей всіх інвалідів у реалізації прав людини. Стандартні правила стали основним документом ООН, що визначає дії та зобов'язання держав щодо прав людини з інвалідністю.

Європейська соціальна хартія є юридично обов'язковою угодою. Україна підписала цей документ у 1999 році, але ратифікувала тільки у 2006 році, підтверджуючи намір дотримуватися стандартів Ради Європи, які базуються на ідеї відкритого суспільства, повазі прав і свобод особистості, забезпеченні верховенства права.

У грудні 2000 року на європейському саміті у м. Ніцці було проголошено **Хартію фундаментальних прав Європейського Союзу**, яка вперше за всю його історію докладно визначає весь спектр громадянських, політичних, економічних і соціальних прав громадян ЄС і всіх осіб, які мешкають на його території, включаючи осіб з інвалідністю.

2.3. Державна політика щодо інвалідів
(Правове регулювання соціальної політики щодо осіб з обмеженими можливостями)

Україна у своїй Конституції 1996 року проголошена як демократична, соціальна, правова держава, в якій людина, її життя, здоров'я, честь і гідність, недоторканість і безпека визнаються найвищою соціальною цінністю. Держава виступає гарантом і захисником інтересів, прав і свобод не однієї соціальної групи або декількох груп населення, а всіх членів суспільства, у тому числі й інвалідів.

Світове співтовариство робить висновок про соціальний характер держави за її ставленням до інвалідів. Як засвідчує світовий досвід, функціями державної соціальної політики щодо інвалідів є забезпечення доступу осіб з обмеженими фізичними можливостями до реалізації громадянських прав, у тому числі, права на освіту, на працю, на створення сім'ї, на недоторканість приватного життя, а також політичних прав і доступності для інвалідів фізичного середовища, включаючи житло, транспорт, освіту, роботу та культуру, а також доступності інформації та каналів комунікації; створення умов для організації об'єднань інвалідів тощо.

Державна політика щодо інвалідів ґрунтується на законах, а реалізація та розв'язання проблем інвалідів відбувається через соціальні проекти і програми, які фінансуються переважно з Державного бюджету. Права осіб з обмеженими можливостями на участь у житті суспільства і захист їх інтересів закріплено чинним законодавством та окремими підзаконними актами. Вони, у першу чергу, спрямовані на надання інвалідам рівних з іншими громадянами можливостей у реалізації соціальних, економічних, політичних та інших конституційних прав і свобод.

Базовим законом країни, який сформулював мету державної соціальної політики щодо інвалідів, став Закон України **«Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні»,** прийнятий у 1991 році зі змінами і доповненнями. Згідно з цим Законом мета державної політики щодо інвалідів полягає у створенні правових, економічних, політичних, соціально-побутових і соціально-психологічних умов для задоволення їх потреб у відновленні здоров'я, матеріальному забезпеченні, посильній трудовій та громадській діяльності. Стаття 1 зазначеного Закону констатує, що інваліди в Україні володіють усією повнотою соціально-економічних, політичних,

особистих прав і свобод, закріплених Конституцією України та іншими законодавчими актами.

У зв'язку з інтеграцією України до Європейського Союзу активний розвиток отримала інтегрована загальнодоступна система загальної та вищої освіти, яка передбачає різноманітні форми спільного навчання та виховання дітей з особливими потребами та їх здорових однолітків.

Україна проводить послідовну політику переходу від медичної до соціальної моделі інвалідності. Зважаючи на необхідність комплексного розв'язання проблем інвалідності, кардинальної зміни підходів до ролі і місця людей з інвалідністю в економічному та соціальному житті суспільства, у 2005 році Верховною Радою України був прийнятий принципово новий законодавчий акт – Закон України **«Про реабілітацію інвалідів в Україні».** Його реалізація покликана створити не лише необхідні умови для повноцінного життя людей з обмеженими можливостями – відновлення фізичного статусу, здобуття освіти, професії, посильної участі в трудовій діяльності, а й змінити ставлення до них як повноправних громадян усього суспільства.

Закон України **«Про реабілітацію інвалідів в Україні»** дав поштовх серйозним конструктивним змінам у забезпеченні правових і конституційних гарантій у сфері соціального захисту та реабілітації інвалідів. Крім того, прийнято цілу низку законодавчо-нормативних актів. Зокрема, прийнято Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо професійної і трудової реабілітації інвалідів» (2005 р.), «Про внесення змін до деяких законів України щодо реалізації інвалідами права на трудову зайнятість» (2006 р.); Укази Президента України «Про вдосконалення державного регулювання у сфері зайнятості населення та ринку праці в Україні» (2005 р.), «Про першочергові заходи

щодо створення сприятливих умов життєдіяльності осіб з обмеженими фізичними можливостями» (2005 р.), «Про заходи щодо створення сприятливих умов для забезпечення соціальної, медичної та трудової реабілітації інвалідів» (2005 р.), «Про додаткові невідкладні заходи щодо створення сприятливих умов для життєдіяльності осіб з обмеженими фізичними можливостями» (2007 р.).

Постановою Уряду від 31.01.2007 р. № 80 врегульовано єдиний порядок надання інвалідам та дітям-інвалідам реабілітаційних послуг. Наказами Мінпраці України затверджено типові положення про центри соціальної та професійної реабілітації інвалідів, реабілітаційну установу змішаного типу для інвалідів та дітей-інвалідів з розумовою відсталістю, про установу постійного та тимчасового перебування інвалідів з розумовою відсталістю. Визначено соціальні нормативи у сфері соціальної та професійної реабілітації, що встановлюють вимоги до змісту та обсягу реабілітаційних заходів щодо відновлення та компенсації обмежених функціональних можливостей інвалідів. Порядком надання реабілітаційних послуг вперше встановлено право самостійного вибору інвалідом або дитиною-інвалідом реабілітаційної установи незалежно від місця проживання.

Державна політика щодо зайнятості інвалідів спрямована на створення умов для працевлаштування інвалідів на відкритому ринку праці. На це саме спрямовано запроваджені Законом України «Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні» норматив робочих місць для працевлаштування інвалідів; постанову Кабінету Міністрів України від 27.12.2006 р. №1836 «Про реалізацію статті 18^1 Закону України **«Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні»**; постанову Кабінету Міністрів України від 31.01.2007 р. № 70 «Порядок використання суми адміністративно-господарських

санкцій та пені за невиконання нормативу робочих місць для працевлаштування інвалідів, що надійшла до Державного бюджету», наказ Мінпраці України від 10.01.2001 р. №1 (зі змінами і доповненнями) «Про Порядок надання роботодавцю дотацій на створення додаткових робочих місць для працевлаштування безробітних» тощо.

Внесення змін і доповнень до законів України **«Про зайнятість населення»** та **«Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття»** істотно поліпшило стан справ щодо створення інвалідам умов для працевлаштування та професійної підготовки, виконання нормативів робочих місць для працевлаштування інвалідів. Інваліди, які звертаються до Державної служби зайнятості з питань працевлаштування, мають право на одержання всіх соціальних послуг, у тому числі на встановлення статусу безробітного, їм забезпечено вільний доступ до загальнодержавної бази актуальних вакансій, інформації про можливості здобуття професії. В свою чергу базовий для туристичної індустрії **Закон України «Про туризм»** зазначає як одним з основних пріоритетних напрямів державної політики забезпечення доступності туризму та екскурсійних відвідувань для дітей, молоді, людей похилого віку, інвалідів. При цьому ст. 4 Закону розглядає туризм для інвалідів як окремий вид туризму

На даний час питання розвитку туризму для людей з обмеженими фізичними можливостями є дуже суттєвим, адже так вимагає час сьогодення. Туризм , є одним з основних засобів реабілітації, суспільної адаптації людей з інвалідністю, позитивно впливає на психофізичний стан осіб з вадами, сприяє пристосуванню їх до нормального життя, на що відповідно до законодавчих та нормативних документів, безумовне право має кожний громадянин.

Об'єктивний аналіз державної соціальної політики України щодо інвалідів свідчить, що за останні п'ять років суттєво змінилося розуміння проблем інвалідів в українському суспільстві. Проте питання гармонізації вітчизняного законодавства щодо інвалідів до міжнародних стандартів залишається досить актуальним.

Отже, від самого лише соціального захисту інвалідів треба переходити до реального забезпечення їх прав, які передбачені у Конвенції ООН про права інвалідів. Згідно із основними стандартами забезпечення та захисту прав і свобод людей з інвалідністю, визначених у Конвенції, люди з інвалідністю повинні бути повноправно включеними до загального соціального процесу. При цьому, в центрі уваги має бути тепер вже не інвалідність, а сама людина з інвалідністю, яка має бути здатною, наскільки це можливо, самостійно жити в суспільстві.

Розділ III

ВИДИ НЕПОВНОСПРАВНОСТІ ТА ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ РЕКРЕАЦІЙНО-ТУРИСТИЧНИХ ПОСЛУГ

3.1. Загальні відомості. Історична довідка

Загальновідомо, що ставлення до осіб з різноманітними порушеннями в розвитку (з особливими потребами), ступінь толерантності є тим лакмусовим папірцем, завдяки якому перевіряється ступінь зрілості суспільства, а, отже, його відкритості і демократичності. Сьогодні неможливо уявити процес створення відкритих демократичних суспільств без дотримання рівних прав усіх громадян до здобуття освіти і праці, відпочинку і повноцінного життя, без стереотипів і упереджень стосовно осіб з порушеннями в розвитку, в якому вони б себе почували повноправною і повноцінною частиною більшої спільноти, знаходили друзів і однодумців, вчилися любити і поважати себе та інших, знали, що кожен з нас розвивається по-різному і має свій неповторний талант, який дарує світові. У процесі життя особа з інвалідністю повинна набувати навичок взаємодії із середовищем, які відповідають тим стереотипам, нормам, установкам і традиціям, що склалися в суспільстві і утворюють певні «соціальні еталони». Неадекватне ставлення до осіб з порушеннями розвитку до себе зумовлене навішуванням ярликів «тими, хто безпосередньо з ними спілкується». Існують суб'єктивні стереотипні

уявлення про можливості і обмеження осіб з порушеннями розвитку, їх поведінку. Саме тому ми повинні змінювати ціннісні орієнтації окремих громадян і суспільства в цілому, оптимізувати перспективи розвитку осіб з порушеннями без негативних установок до них з боку суспільства, без упереджень і застарілих стереотипів стосовно їх можливостей розвитку, рівня їх життєдіяльності. Толерантність є центральним принципом філософії відкритого суспільства і якісною характеристикою, яка повинна домінувати в настроях українського народу. На початку XXI століття ми маємо можливість розвивати і поширювати культуру демократії, де особа з порушенням в розвитку є однаково цінною для суспільства, як і її здоровий ровесник, і має ті самі права і можливості, що і решта громадян держави

Ставлення суспільства до людей з особливими потребами – це певне мірило його цивілізованості.

У Спарті дітей з інвалідністю скидали з високої скелі, у Франції – віддавали в жертву, у Греції та Римі – позбавляли цивільних прав і прирівнювали до божевільних. З історії відомо, що ще з часів Київської Русі слов'янам було властиве милосердне ставлення до людей з тяжкими вадами фізичного та психічного розвитку.

Значну роль у наданні допомоги дітям і дорослим з інвалідністю відігравав один з найбільших у Київській Русі Києво-Печерський монастир, у якому в XI столітті відкрився притулок для дітей-сиріт і для дітей з фізичними вадами (проблеми слуху, зору, порушення розвитку). У X–XII століттях створювалися заклади, де не тільки опікувалися дітьми з вадами розвитку, але й навчали їх елементам грамоти, живопису, співів та різних ремесел. Володимир Мономах у заповіті дітям писав: «Всего же болем убогих не забывайте, но, насколько можете, по силам кормите и подавайте сироте».

Таким чином, у Київській Русі й світська влада, і духівництво здавна звертали увагу на людей з особливими потребами, прагнули їм допомогти.

Татаро-монгольська навала згубно позначилася на розвитку культури й освіти Київської Русі. Тільки в XV столітті справи громадської опіки знову почали поширюватися. Але частіше за все осіб з інвалідністю за тих часів називали «убогий», «каліка», «хромець», «сліпець».

Це тривало до початку XVIII ст. Саме тоді у слов'янських мовах починають уживати слово «інвалід» – «безсилий», «слабкий», «важко поранений», яке прийшло з французької мови та вживалося стосовно військових, що внаслідок захворювань або поранень не могли здійснювати військову службу. Така термінологія використовувалася до кінці XIX ст. Характерно, що в Західній Європі це слово мало те ж значення, тобто стосувалося скалічених воїнів.

З другої половини XIX ст. термін «інвалід» стали використовувати стосовно мирних громадян, які стали жертвами війни, адже розвиток озброєння та розширення масштабів війни залучив і мирних жителів в небезпеку воєнних конфліктів.

Наші далекі предки появу на світ глухонімої дитини вважали покаранням найвищих сил. Царський уряд Росії, а в її складі перебувала й більша частина України, спеціальним законом ставив глухонімих людей в один ряд з божевільними. Глухонімим навіть не дозволяли бути свідками в суді. Повнолітніми їх визнавали не у 18 років, а набагато пізніше. Глухі люди були покинуті самі на себе, що, безперечно, гальмувало їхнє світосприйняття. Тогочасне суспільство відкидало їх, ставило в один статус з недієздатними та неповноцінними особами. А серед людей, тих, що не чують, у всі часи було чимало талановитих і здібних осіб, які прагнули

реалізувати себе. Проте тільки деяким з них вдавалося вирватися із замкнутого кола тиші і створити свій світ, на який звертало увагу все людство. Художнику Гойї, композиторові Бетховену, вченому Ціолковському вдалося навіть здобути світове визнання.

Лише в XIX столітті для глухих з'явилося «світло в кінці тунелю» – було створено абетку, завдяки якій за допомогою жестів удалося розширити спілкування глухих людей. Такий винахід одразу дав змогу тим, що не чують, встановлювати контакти з великим світом, тим світом, який ніколи не потерпав від засилля тиші. Багато неповносправних людей засвоїло цю абетку, що допомогло глухим скоріше адаптуватися у навколишніх умовах. У Європі та Америці людей з вадами слуху перестали сприймати за окремий контингент, вони повноцінно вливалися у суспільство і вносили свій посильний внесок у його розвиток.

Після Другої світової війни в руслі світового руху за права людини відбувається формування поняття «інвалід», яке починає стосуватися всіх осіб, що мають фізичні, психічні, інтелектуальні обмеження життєдіяльності.

Після розпаду Радянського Союзу в Україні починає формуватися новий понятійний апарат, який бере до уваги гідність особи з інвалідністю та забезпечує світові стандарти. Теперішня термінологія визнає необхідність звертання як до індивідуальних потреб, так і до недоліків у суспільстві. Відійшли у небуття такі терміни, як «дефективний», «аномальний», якими ще послуговувалися у XX столітті. Для означення осіб з порушеннями в розвитку слід вживати терміни «Особи з порушенням розвитку», «неповносправний», «особи зі спеціальними потребами», « особи з обмеженими можливостями». В медичній документації вживається термін «інвалід».

3.2. Визначення неповносправності. Основні поняття

У сучасному нормативному полі використовується кілька визначень щодо людини з інвалідністю.

Світова організація здоров'я під терміном неповносправність, яка наступає, розуміє: ***негативну позицію особи в результаті порушення чи обмеження, які з огляду на вік, стать і культурне походження, обмежує або перешкоджає виконанню нормальної функції.***

Поділ на неповносправних і повносправних є надзвичайно вартим уваги. Неповносправні особи потребують, з огляду на свій стан допомоги, яка може набувати різної форми.

Неповносправна особа – це особа, фізичний, психічний чи розумовий стан котрої постійно або періодично ускладнює, обмежує чи унеможливлює виконання суспільної ролі, зокрема, не дозволяє здійснювати професійну діяльність ***(неповносправний(на)*** *у перекладі українською з англійської мови слова* ***disable*** *або інший варіант перекладу –* ***«людина з обмеженою дієздатністю»,*** *що означає – не справляється сам і потребує сторонньої допомоги).*

Сьогодні поряд з словом **інвалід**, яке є законодавчо затверджене в Україні, вживаються більш толерантні визначення, наприклад, **неповносправний(на)**, **особа з особливими потребами, особа з обмеженими можливостями, по іншому справна особа** ***(another able person).***

Так як сьогодні немає загально прийнятого терміну, то в цьому посібнику будуть вживатися різні терміни для того, щоб призвичаїти читачів до їх існування.

Проблема полягає у ставленні суспільства до людей з інвалідністю, та, як наслідок, у формуванні внутрішньої і зовнішньої картини світу людей з особливими потребами. Як приклад, хотілося б навести слова директора «Центру досконалості» для дітей-інвалідів, який знаходиться в Америці (Маріанські острови). Джон Джойнер, директор центру, наголошує, що семантика слова «*disabled*» – недієздатний, змушує людей формувати відповідну соціальну установку стосовно таких людей, що накладає відбиток і власне на них. Він пропонує називати таких людей протилежним словом «*abled people*» або «*people with abilities*» тобто людьми, які мають здібності, оскільки це може відіграти важливу роль у визначенні потреб таких людей та шляхів допомоги їм. І наводить приклад особливої мови під назвою «Ми і Вони», яку використовують в цьому центрі: ліва частина – уявлення людей з особливими потребами, які прагнуть розвитку, справа – людей, які бачать себе недієздатними.

Традиційно під час визначення інвалідності людини фахівці враховують ступінь і якість первинного дефекту (стану чи хвороби), час настання інвалідності, вікові та статеві особливості психофізичного розвитку, ступінь працездатності або непрацездатності. Відповідно до цього виділяють такі групи інвалідів:

- **за віком** (діти-інваліди, молоді інваліди, дорослі інваліди, інваліди похилого віку);
- **за походженням інвалідності** (інваліди від народження чи інваліди дитинства, інваліди праці, інваліди війни, інваліди за загальним захворюванням);
- **за видами захворювання та обмежень** особи з інтелектуальною недостатністю; особи з сенсорними порушенням: слабозорі та незрячі (сліпі), слабочуючі та

нечуючі (глухі); з порушенням або відсутністю мовлення; з порушеннями опорно-рухового апарату (особи з дитячим церебральним паралічем); особи із захворюваннями внутрішніх органів; особи з нервово-психічними захворюваннями; особи з комбінованими порушеннями та інші.

3.3. Основні підходи до інвалідності

Два основні підходи до інвалідів і інвалідності, які існують в суспільстві – це «**традиційний підхід»** або,як його ще називають, **«медичний підхід» і «соціальний підхід».**

Медичний підхід – це підхід, концентрований на ушкодженні, яке є у людини, на соматичних або психічних порушеннях.

Соціальний підхід – підхід концентрований на бар'єрах і перешкодах в оточені людини, які обмежують реалізацію її можливостей, і на самих цих можливостях.

Спроби класифікувати різні підходи до розуміння сутності інвалідності було здійснено російським професором О. І. Холостовою. За її визначенням, **медична модель** тлумачить інвалідність як дефект – психічний, фізичний, анатомічний (постійний або тимчасовий), що призводить до стійкої дезадаптації.

У рамках **соціальної моделі** інвалідність розуміють як скорочення здатності людини «соціально функціонувати та визначатися в суспільстві», а також як «обмеження життєдіяльності». Ця модель передбачає вирішення проблем, пов'язаних з інвалідністю, через створення системи соціальних служб, обов'язком яких має бути надання допомоги

людям з функціональними обмеженнями. Отже, соціальна модель є дуже близькою до медичної і характеризується патерналістським підходом до проблем інвалідності.

Політико-правова модель розглядає проблеми інвалідності в контексті захисту прав хворої людини рівноправно з іншими брати участь у суспільному житті й наголошує на обов'язку держави та суспільства сприяти усуненню соціальної несправедливості, не допускати дискримінації. Відповідно до цього, найголовнішим обов'язком держави щодо інвалідів має бути забезпечення соціальної захищеності, створення належних умов для індивідуального розвитку, реалізації творчих та виробничих можливостей і здібностей у відповідних державних програмах, надання їм соціальної допомоги в усіх видах діяльності, усунення перешкод у реалізації права на охорону здоров'я, працю, освіту, житлових та інших соціально-економічних прав (законодавчі акти).

Поряд з медичною, соціальною та політико-правовою моделями інвалідності О. І. Холостова розглядає як суттєво нову культурну модель і називає її **«культурний плюралізм»**. За її визначенням, остання ґрунтується на принципах філософії незалежного життя: «Незалежне життя – це спосіб мислення, психологічна орієнтація особистості, яка в повній мірі обумовлена взаємовідносинами з іншими людьми, суспільством, навколишнім середовищем».

У соціально-політичному значенні культурний плюралізм – це право людини бути невід'ємною частиною суспільства та брати активну участь в усіх аспектах його життя, право на свободу вибору та самовизначення. Концепція культурного плюралізму походить з ідеї унікальності кожної особистості, її права на самореалізацію та самовираження.

За такого розуміння, культурне багатство суспільства перебуває в тісній залежності від культурного багатства особистості, а сама особистість розглядається як активний суб'єкт культури, творець та носій її цінностей, відносин, адже для особистості в усі часи найважливішою та найціннішою є свобода, міра якої залежить від рівня соціалізації особистості індивіда, з одного боку, та рівня розвитку суспільства й суспільних відносин – з іншого (рис. 3.1).

Рис. 3.1. Моделі соціальної підтримки людей з обмеженими функціональними можливостями

Окремі характеристики інвалідизуючих розладів

Висновок: У людини з інвалідністю є певні складнощі, для усунення яких, вона потребує сторонньої допомоги.

Порушення, розлади функцій організму можуть бути абсолютно різними, тому засоби, які мають використовуватися для подолання перешкод також різні. Проте головним чинником досягнення успіху є віра людини у власні сили та сподівання на реальну допомогу інших людей (супроводжуючих, знаючих господарів та кваліфікованих фахівців).

Марія Складовська-Кюрі, зазначала, що «*основне правило – не дати зламати себе ні людям, ні обставинам».*

В Україні немає загальноприйнятої класифікації інвалідизуючих розладів. *Нормативні документи МСЕК виділяють понад 150 основних видів захворювань та розладів, що призводять до інвалідності.*

У межах одного виду розладів можливі різні ступені функціональних порушень та різні характеристики щодо стану здоров'я конкретної людини. Фізичні та інтелектуальні порушення (сліпота, глухота, сліпоглухота, розумова відсталість, тощо) збіднюють можливості участі особистості у виробництві та суспільному житті, значно ускладнюють навчання та виховання особистості, проведення дозвілля, організацію відпочинку.

3.4. Основні групи осіб з інвалідністю

В Україні виділяють такі основні групи осіб з інвалідністю:

1) **з вираженими та сталими порушеннями слухової функції** (глухі (нечуючі), слабочуючі, пізнооглухлі);

2) **з глибокими порушеннями зору** (сліпі(незрячі), слабозорі, ті, що втратили зір);

3) **зі стійкими порушеннями інтелектуального розвитку** олігофренія в ступені дебільності, імбецильності, ідіотії; демеція

4) **з важкими мовленнєвими порушеннями:** алалія, афазія, заїкання, дизартрія.

5) **з комплексними порушеннями** ряду функцій (сліпоглухі; особи, в яких тяжкі порушення слуху або зору поєднуються з розумовою відсталістю, з порушення опорно-рухового апарату).

6) **з порушеннями опорно-рухового апарату** (найчастіше, дитячим церебральним паралічем, травмами хребта).

Крім зазначених, існують і деякі інші категорії осіб: із затримками психічного розвитку, психопатичними формами поведінки тощо).

Порушення зумовлюють своєрідність їхнього розвитку. Проте слід пам'ятати, що своєрідність не означає наявність лише негативних ознак розвитку. Хоча дефект зумовлює низку певних порушень загального розвитку, але можуть, бути і деякі позитивні зміни, що виникають за відповідних умов виховання як наслідок пристосування особи до ре-

ального оточення. Так, у сліпих людей добре розвиваються способи орієнтування, пов'язані з тактильними, слуховими та іншими відчуттями, які певною мірою компенсують втрачену зорову функцію.

Людина, позбавлена слуху, не має можливості – приймати ті звукові сигнали, які дуже важливі для повноцінного пізнання навколишнього світу, для створення повних і всебічних уявлень про предмети і явища дійсності (шелест листя, спів пташок, звучання оркестру тощо).

При складних порушеннях слуху людина не здатна користуватись багатьма джерелами інформації (слухати радіопередачі, лекції тощо), повноцінно сприймати зміст телепередач, кінофільмів, театралізованих вистав. Відсутність слуху серйозно обмежує й естетичне виховання особи, адже людина позбавляється можливості нормально сприймати музику. Але, компенсаторні процеси при глибоких порушеннях в розвитку під впливом соціальних факторів й активної особистої позиції самої особи досягають такого рівня, який забезпечує високий розвиток творчих сил і здібностей особистості.

Розділ IV

РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ПРИЙОМУ НЕПОВНОСПРАВНИХ ОСІБ

4.1. Рекомендації з надання послуг незрячим

4.1.1. Загальні рекомендації

Основна вимога – дотримання безпеки свого підопічного протягом перебування на відпочинку.

Відрекомендуйтесь. Повідомте незрячого про свою присутність і відхід.

Під час ознайомлення із територією садиби і житлового приміщення не намагайтеся вести за руку. У разі потреби, незрячий візьме вас під лікоть. Для цього ви повинні запитати: «Чи не бажаєте взяти мене під руку?»

Під час супроводу треба чітко і зрозуміло подавати інформацію. Не можна показувати напрям рукою, а тільки словесно, оперуючи термінами: «ліворуч», «праворуч», «вперед», «назад» тощо. Причому не можна забувати, що ці вказівки треба давати стосовно положення людини. Описуючи об'єкт або те, що відбувається навколо, слід вживати різнобарвну, описову мову, щоб зробити опис для незрячого якомога яскравішим. Мінімізуйте сторонній шум, тому що він надзвичайно перешкоджає людям, які покладаються на слухове сприйняття довкілля.

Тримайте руку зігнутою в лікті. Незрячий іде за вами, відстаючи на півкроку, тримаючись за руку трішки вище ліктя. Ведіть підопічного найбезпечнішою ділянкою своєї садиби. Наприклад, якщо садиба розташована коло проїжджої частини ліворуч, то незрячий повинен іти праворуч від вас, і навпаки. Дотримуйтесь найзручнішої для підопічного швидкості. Попереджайте туриста про всі перешкоди, що виникають на шляху. Найкраще це робити за допомогою сигналів. Наприклад, якщо на шляху бордюр або сходи, досить зробити будь-який рух ліктем, за який тримається супроводжуваний (рух назад, вгору або в сторону). Якщо ви супроводжуєте людину вперше, або між вами ще не встановлені довірливі взаємини, треба пояснювати характер перешкоди: поріг, сходи нагору. У такому разі перед перешкодою краще на секунду зупинитися. В жодному разі не допускайте, щоб клієнт ішов по калюжах, ямах, люках тощо. Якщо ж маршрут такий, що цього не уникнути, то вам треба попередити про це незрячого.

Те саме стосується перешкод зверху (гілки дерев, дахові накриття торгових лотків, дорожні знаки тощо). У разі потреби підстраховуйте свого клієнта: вільною рукою скеровуйте у потрібний кут нахилу. При цьому не нахиляйте голову клієнта, а зовнішнім боком долоні блокуйте можливу ділянку від травми. При тому тильний бік долоні слугує орієнтиром. Якщо клієнт бажає контролювати маршрут, коментуйте рух. Якщо пройти удвох у стандартному положенні неможливо, наприклад, коли вузький прохід чи тротуар, то господар садиби повинен випрямити руку. Це є сигналом того, що клієнт має зайти за спину господаря й у такий спосіб іти далі, поки перешкоди не закінчаться. Якщо під час руху треба, щоб супроводжений перейшов з одного боку на інший, випряміть провідну руку, заведіть її за свою спину й візьміться пальцями цієї руки за лікоть

іншої (вільної) руки. Клієнт орієнтуючись по зігнутій руці, перейде на інший бік, не зупиняючись. Похід триватиме, як і раніше. Супроводжений ковзне своєю рукою по вашій і в такий спосіб визначить, де поручень. Другою рукою супроводжений торкнеться вашої спини. У такому разі вкажіть потрібний напрям руху, водночас блокуючи перешкоди так, як при перешкодах зверху (описано вище).

4.1.2. Супровід у приміщеннях

Велике значення для незрячого має ширина дверей, про це також треба інформувати. Проходячи у двері, намагайтесь бути завжди з боку дверних петель. Відчиняйте двері супровідною рукою. Ступайте крок, вказуючи положенням тіла напрям руху. Незрячий, орієнтуючись по вашій руці, зачинить двері сам. Заходячи в ліфт, завжди йдіть першим. Виходячи з ліфта – навпаки, першим виходить незрячий, а господар коментує безпечний напрям руху. Зайшовши в незнайоме приміщення, в якому перебуватимете протягом певного часу, докладно опишіть розташування меблів і будову самого приміщення. Потім запропонуйте обійти приміщення по периметру, орієнтуючись зовнішньою стороною пальців руки по стіні й меблях. При цьому контролюйте безпеку пересування, блокуючи небезпечні ділянки, як було зазначено вище, і водночас пояснюючи характер перешкод. Після того проведіть клієнта по діагоналі приміщення, уздовж і впоперек. Для того, щоб посадити клієнта покладіть руку на спинку стільця або крісла, перебуваючи при тому з боку спинки. Якщо стілець треба відсунути, поінформуйте про це туриста. Під час їди, за бажанням клієнта, або розкажіть про розміщення приборів та страв на столі, або самі наповніть його тарілку. Перебуваючи у приміщенні, інформуйте незрячого про будь-які зміни в обстановці, якщо вони від-

буваються. Увійшовши в приміщення, забезпечте якомога комфортніше положення клієнта. Оптимальний варіант – посадити його зручно. Робити це треба в такий спосіб: вільною рукою візьміться за поручень сидіння, інформуючи при тому підопічного про його розміщення. Незрячий по руці ведучого знайде поручень і сяде. Не можна садити людину, яку, приймаєте в садибі, беручи її за плечі. Незрячий повинен перебувати в такому місці й положенні, щоб у разі позаштатної або аварійної ситуації ризик травми був знижений до мінімуму.

4.1.3. Супровід під час отримання послуг

Під час отримання послуг або купівлі певних речей вам треба докладно поінформувати незрячого про характер, ціну й особливості послуг або товару, даючи йому змогу самостійно робити покупки або користуватися послугами, контролюючи при цьому безпеку та якість, або самі робіть всі потрібні дії. Але в кожному разі треба повідомляти про все, що відбувається.

4.1.4. Супровід кількох осіб

Господарю небажано супроводжувати більше однієї незрячої особи. В такому разі складніше контролювати безпеку клієнтів, знижується маневреність. Та якщо немає іншого виходу, треба виконувати певні застережні дії. Якщо доводиться супроводжувати двох людей, то вони повинні йти з обох боків, тримаючись за власника оселі. Якщо доводиться супроводжувати від двох до чотирьох осіб, то третій і четвертий тримаються за руки першого й другого так, як перший і другий за вас. Тоді перший і другий подають ваші сигнали в такий самий спосіб, як і ви. Якщо доводиться супроводжувати більше чотирьох людей, тоді перший тримається за гіда, згідно зі стандартом. Усі інші тримають один одного

за плече з того боку й тією рукою, якою ведете ви. У такому разі сигналізувати всім набагато складніше й швидкість руху, відповідно, дуже низька.

4.1.5. Допомога під час отримання інформації

Завжди з'ясовуйте, у якій формі людина хоче одержати інформацію: надруковану «Брайлем», великим шрифтом, а може – на диску в аудіоформаті *mp3*... Якщо не маєте можливості перевести інформацію у потрібний формат, віддайте її у тому вигляді, у якому вона є – це краще, ніж нічого.

Перед тим, як незрячій людині щось читати, спочатку попередьте її про це. Говоріть нормальним голосом. Не пропускайте інформацію, якщо вас про це не попросять. Якщо це важливий лист або документ, не треба для переконливості давати його потримати. Не замінюйте читання переказом. Коли незрячий має підписати документ – неодмінно прочитайте його. Інвалідність не звільняє сліпу людину від відповідальності, зумовленої у документі.

Істина, що, напевно, здасться зрозумілою у будь-якій іншій країні: якщо ви бачите інваліда на вулиці – це зовсім не означає, що він вийшов просити милостиню. Не треба проявляти зайву жалісливість і нав'язливе співчуття, адже те, що ви не бачите в ньому рівного собі – образливо для цієї людини.

Наведемо витяги з 10 загальних правил етикету, які стосуються спілкування з незрячими. Ці правила використовують працівники соціальних служб США.

- коли ви розмовляєте з інвалідом зору, звертайтеся безпосередньо до нього, а не до супровідника, котрий присутній при розмові;

- коли вас знайомлять з інвалідом, цілком природно потиснути йому руку. Якщо ви хочете так зробити, скажіть йому про це;
- коли ви зустрічаєтеся з людиною, яка погано або зовсім не бачить, то неодмінно називайте себе й тих людей, які прийшли з вами;
- якщо у вас загальна бесіда у групі, не забувайте пояснити, до кого в цей момент ви звертаєтеся, а також назвати себе;
- допомогу треба пропонувати, а не одразу вважати, що людина потребує вашої допомоги;
- коли ви пропонуєте допомогу, чекайте, поки вашу пропозицію приймуть, а потім запитайте, що і як робити;
- поводьтеся з малолітніми інвалідами, як із дорослими. Звертайтеся до них на ім'я й на «ти», тільки якщо ви добре знайомі;
- коли розмовляєте з людиною, яка має проблеми із спілкуванням, слухайте її уважно. Будьте терплячі, чекайте, коли людина сама завершить фразу. Не виправляйте та не доповнюйте за неї! Ніколи не вдавайте, що ви розумієте, якщо насправді це не так. Повторіть, що ви не зрозуміли, це допоможе людині відповісти вам, а вам – зрозуміти її;
- завжди особисто переконуйтеся в доступності місць, де заплановані заходи. Заздалегідь поцікавтеся, які можуть виникнути проблеми або бар'єри і як їх можна усунути;
- не змушуйте співрозмовника говорити в порожнечу: якщо ви переміщаєтеся, попередьте його. Намагайтеся передати словами міміку й жести.

Часто, не знаючи, як звернутися до сліпого, сторонні люди звертаються до його супутника зі словами: «чи не хоче пан сісти?» або «чи може пан поставити свій підпис?». Це викликано тим, що більшість людей непоінформована про можливості сліпих, вважаючи їх абсолютно безпомічними, такими, що не здатні ні обслужити себе чи виконати найпростішу роботу, не кажучи вже про ведення домашнього господарства. Таке ставлення з боку деяких зрячих дуже кривдить інвалідів зору. Виникає незручна ситуація, коли у присутності сліпого розмова про нього триває так, начебто його немає поруч або він глухий. Іноді ці ж люди, розмовляючи зі сліпим, намагаються якомога голосніше кричати. Це можна пояснити тим, що у сліпих відсутні невербальні засоби зв'язку (зорові контакти), тому зрячі не знають, як встановити зв'язок зі сліпими.

А встановити такий зв'язок можливо, звернувшись до незрячого. При цьому треба взяти незрячого за руку, за плече або хоча б підійти до нього ближче. Багато з людей у розмові із незрячими не зважується вживати слова: «бачити», «дивитися», «сліпий», «сліпота». Треба знати, що більшість сліпих із гумором говорить про свою проблему або про пригоди, пов'язані з нею, а дієслово «бачити» використовують, щоб висловити свій особливий спосіб сприйняття: «бачив товариша», «дивився п'єсу» тощо. Отже, запитайте сліпого, наприклад: «Хочете подивитися цю річ?» і дайте йому в руки предмет, що його цікавить.

Вільно використовуйте слова «незрячий» та «сліпота», коли це потрібно в розмові. Але врахуйте, що дуже негарно і нетактовно говорити: «Ви сліпий? Зовсім? Тобто нічого не бачите? Який жах! Не бачите від народження? Тоді, виходить, від травми?» Не забувайте, що сліпі не глухі, і не говоріть, навіть тихо, в їхній присутності таких фраз: «Немає більшого горя, ніж слі-

пота! Я б краще погодився вмерти...» Сліпі зовсім не так ставляться до сліпоти, їх ображають такі нетактовні зауваження.

Навпаки, сліпі прагнуть, щоб інші люди не помічали їхнього фізичного недоліку, не акцентували на ньому увагу. Особливо у дружньому колі чи у транспорті. Сліпі хочуть, щоб до них ставилися так, як до здорових людей. Тому й слово «бачити» вони вживають у загальноприйнятому значенні, а слово: «мацати» часто навіть може образити їх. Такі вислови багатьом незрячим здаються вульгарними.

У присутності інвалідів зору уникайте переговорів жестами чи обмінів поглядами з іншими людьми. Незрячі часто помічають це, така поведінка також може їх образити. Ніколи не вітайтеся з незрячим кивком голови чи помахом руки. Вітатися з ним треба тільки словами, називаючи особу. Якщо ви заходите у приміщення, де є незрячі, неодмінно поінформуйте про свою появу тих, хто там присутній. Коли незрячий проходить повз вас, попереджайте його про свою присутність. Якщо ви з кимсь розмовляли, то при наближенні незрячого не замовкайте, тому що коли ви стоятимете мовчки, сліпий може зіткнутися з вами або подумати, що в розмові йшлося про нього. Не треба уважно дивитися на незрячого (йдеться про людину із залишковим зором), адже під поглядом деякі з них ніяковіють, що на них звертають увагу як на сліпого. Якщо ви стоїте перед незрячим, і він може з вами зіткнутися, то краще дайте йому дорогу, якщо це можливо, а не намагайтеся допомогти оминути вас. Так буде набагато краще.

4.1.6. Допомога незрячому в ресторані, піцерії, кафе, що може входити в комплекс ваших послуг

Допоможіть незрячому пройти в гардероб, вчасно попереджаючи про всі перешкоди на його шляху (стійка для телефону, що виступає, скульптура, сходи тощо).

У гардеробі допоможіть незрячому роздягнутися і, якщо не видають номерки, чітко поясніть й покажіть, де ви залишаєте його одяг. У разі потреби проведіть незрячого до санвузла й детально опишіть його.

Запропонуйте незрячому столик і проведіть його туди. Саджаючи людину, покладіть її руку на спинку стільця. Здебільшого люди з вадами зору сідають самі. Перш ніж запропонувати незрячому сісти, перевірте місце: воно може бути брудним. Повідомте незрячого про те, що є на столі – серветки, фрукти, сільнички, столові прибори, і де саме вони розташовані.

Прочитайте незрячому меню й не забудьте вказати ціни. Коли принесуть замовлення, неодмінно попередьте про це незрячого й повідомте, з якого боку подаватимуть їжу.

Розповідайте незрячому про те, як лежить їжа на його тарілці. Для цього можна запропонувати незрячому уявити його тарілку у вигляді циферблата. Називайте страви на тарілці за рухом годинникової стрілки (12 – картопля, 3 – котлета й т. д.). Уникайте нечітких визначень та інструкцій, які, зазвичай, супроводжуються жестами, а також виразів типу «сільничка десь там на столі», «це поблизу вас». Намагайтеся бути точним: «склянка в центрі столу», «стілець праворуч від вас».

Якщо ви бачите, що незрячий забруднив одяг під час їжі, тактовно скажіть йому про це й допоможіть видалити забруднення.

Для першого відвідування постарайтеся вибрати такий час, коли людей у кафе, ресторані, їдальні чи піцерії буде небагато, щоб можна було спокійно показати незрячому внутрішнє розміщення і дати можливість самому доторкнутися й з усім ознайомитися.

Розповідайте незрячому про меню, поясніть, де брати страви, або як їх замовляти. Тобто покажіть незрячому весь порядок дій поведінки від моменту входу й до закінчення їди. У їдальні сліпому, як ніде, може знадобитися допомога інших людей, тому, що навряд чи незряча людина захоче й зможе самостійно принести собі тацю, заставлену тарілками.

4.1.7. Допомога незрячій людині у крамниці самообслуговування

Незрячому набагато складніше орієнтуватися у крамниці такого типу, ніж у крамниці, де є продавець. Тому допомога зрячого йому вкрай необхідна. Запропонуйте свою допомогу. Під час ходи не треба розпитувати незрячого про його життя й проблеми, адже у вас інша мета. Але якщо клієнт сам відкритий до спілкування – говоріть з ним.

Запитайте незрячого, які продукти (товари) він хотів би придбати. Розкажіть де ви зараз і що навколо вас. Розповідайте про планування крамниці й розташування у ній торгових відділів. Це може допомогти йому наступного разу. Після того як ви подали інформацію про необхідні товари, повідомте про напрям, у якому ви будете йти. Незрячий повинен перебувати з протилежного боку від прилавків, щоб під час ходу він ненавмисне не зачепив.

Коли йдете уздовж прилавків, розповідайте незрячому про товари, які ви бачите, та про їхню ціну. Якщо незрячого зацікавив якийсь товар, зупиніться й опишіть його детальніше (ціна, вага, склад, виробник). У разі потреби дайте товар сліпому в руки, щоб він міг його обстежити. Опишіть незрячому місце (прилавок), з якого ви взяли цей товар і назвіть орієнтири, за якими він зможе знайти його наступного разу. Після того, як ви знайшли все потрібне, допоможіть незрячому заплатити, називаючи купюри, які

він дістає. Складіть усі придбані товари в пакет і вкладіть його в руку незрячого туриста.

4.1.8. Допомога у крамниці незрячому із собакою-поводирем

Не забувайте: собаки-поводирі за законом мають право доступу у крамниці, аптеки й громадський транспорт. Не пропонуйте їжу собаці-поводиреві! Законом заборонено не впускати собак-поводирів у крамниці, універмаги, автобуси або інші види громадського транспорту, а також пасажирські салони літаків, у поїзди, теплоходи, міжміські автобуси. Собаки-поводирі – це тварини, які працюють. Вони навчені дотримуватися тиші й чистоти. Власник отримав усі потрібні інструкції про те, як дбати про собаку й виводитиме її регулярно на вулицю. Розмовляйте із власником собаки, а не із собакою. Це може звучати грубо, але незряча людина покладається на свого собаку, як на поводиря. Концентрація уваги собаки знижується, якщо ви з нею говорите. Не відволікайте собаку, пропонуючи їй іграшку, гладячи або посвистуючи. Будь ласка, не хапайте людину або повід її собаки. Спочатку запитайте, чи потрібна їм ваша допомога і яка саме.

4.1.9. Пещення собак-поводирів

Коли собака-поводир закінчує роботу, поводок знімають, й вона знову стає свійською твариною, яка любить повалятися на спині, хоче, щоб її попестили, як і будь-який інший пес. Та тільки не тоді, коли на ній поводок. Коли собака і її господар чекають обабіч дороги, щоб її перейти, ваше щире погладжування собаки може зіпсувати два роки тренувань.

Не свистіть, коли собаки працюють! Коли хто-небудь кличе нас на ім'я, ми інстинктивно повертаємо голову. Собаки

роблять те саме, коли чують свист. Якщо собака-поводир «відволікається», нещасний випадок стає більш ймовірним. Власники собак-поводирів постійно «читають» сигнали від їхніх партнерів за допомогою твердої дуги-шлейки. Несподіваний поворот голови собаки може дати хибний сигнал власникові, що вони от-от повернуть.

Лабрадори – чудові собаки-поводирі. Вони розумні, відповідальні й дуже люблять людей. Вони також обожнюють їжу і їдять фактично все, що їм пропонують. Тому не пропонуйте їжу собаці-поводиреві. Інші собаки також відвертають увагу собак-поводирів. Пам'ятайте, що собаки-поводирі, які працюють – це особливі собаки. Не тому, що вони розумніші або важливіші, а тому, що в них є праця, яку вони повинні виконувати, тоді, як більшість свійських тварин перебуває на постійних тривалих канікулах.

4.1.10. Надання допомоги незрячому в домашньому кінотеатрі

Бажано, щоб ви були знайомі зі змістом кінофільму, який будете переглядати. У такому разі вам буде легше дати потрібний коментар. Прийшовши в спеціальну кімнату із домашнім кінотеатром (бажано заздалегідь!), дайте незрячому можливість ознайомитися із приміщенням.

Під час перегляду фільму незрячому потрібен ваш коментар того, що відбувається на екрані. Розповідайте йому те, що він не бачить, і насамперед тоді, коли не чути ніяких звуків або вони незрозумілі за змістом, а дія у цей момент відбувається. Під час кінофільму коротко опишіть героїв кінострічки (як виглядають, у що вдягнені), повідомляйте незрячому тільки ту інформацію, яку він не може одержати з контексту розмов (де відбувається дія, час, місце, пора

року). Ваші коментарі мають бути короткі, точні, без зайвої інформації. Намагайтеся говорити так, щоб незрячий вас чув, але при тому не заважайте йому стежити за тим, що відбувається, тобто намагайтеся говорити під час пауз. Передавайте тільки сюжетну лінію, утримайтеся від власного тлумачення того, що відбувається.

4.1.11. У сільському музеї

У музеях сліпим дозволено, під контролем супроводжуючого та доглядача, обережно торкати експонати, які не знаходяться під склом. Деякі працівники музеїв не знають, що є спеціальна постанова, яка дозволяє це робити, тому вам можуть зробити зауваження. У такому разі спокійно й тактовно поясніть, що людина, яка прийшла з вами, не бачить, і що ви будете дуже обережні й уважні при огляді. Як звичайно, музеї несхожі між собою, тому знайомство з тим або іншим музеєм має починатися з орієнтування у приміщеннях музею.

4.1.12. Додаткова інформація, яку варто пам'ятати

Якість зору найчастіше визначаються гостротою і полем (кутом) зору. Це дуже важливо пам'ятати, однак існують такі ураження зору, які не описуються цими двома характеристиками.

Це сприйняття кольорів та яскравого чи інтенсивного світла. Людина з ідеальним зором здатна сприймати речі приблизно на 90° у всіх напрямах, дивлячись при цьому прямо, утворюючи зорове поле 180°. Люди з різко звуженим (тунельним) полем зору внаслідок деяких уражень, можуть бачити лише прямо, але не по боках. У них немає периферичного бачення, тільки центральне. Деякі люди навпаки: бачать

по сторонах, але не прямо. В них нема центрального, проте є периферичне бачення.

Слабозорі – це особи, котрі мають певне обмеження гостроти зору і не визнаються тотально незрячими.

Тотально (абсолютно) незрячі мають повністю втрачений зір і, отже, сприйняття світла. Таких людей фактично є менше від тих, хто мають уражений зір. Більшість таких людей тримає у пам'яті форму чи вагу, властивості відчуття. Останнім часом поняття «низький зір» набуло широкого поширення.

Важливо розуміти, що сліпота чи частковий зір не означають наявності інших фізичних, розумових чи фізіологічних неповносправностей.

Найпоширеніші види порушень зору – катаракта, глаукома, піґментна дегенерація сітківки, іретролентальна фіброплазія.

Люди з вадами зору здатні отримувати обмежену кількість візуальної інформації про їхнє оточення. ***Однак важливо розуміти: незважаючи на те, що зір забезпечує людину величезною кількістю інформації про довкілля, це не єдине джерело інформації.***

Єдиним способом знати достеменно ступінь зорової неповносправності людини і методів, що вона їх використовує для пристосування, а також її специфічних потреб у рекреаційному середовищі – це запитати в неї самої.

Не робіть припущень! Одним із найпоширеніших припущень є те, що незрячі можуть читати брайлівський друк. Це не так. Менше ніж 10 відсотків осіб із тяжкими ушкодженнями зору можуть читати «брайлем». Більшість надає перевагу аудіоінформації.

Використовуйте вашу уяву! Цей засіб чуття краще, ніж інші, допоможе вам забезпечити доступні рекреаційні програми для осіб з вадами зору.

Хочеш допомогти – спитай згоди! Якщо вам здається, що особі з вадою зору потрібна допомога – запропонуйте свою поміч, але не робіть того, поки не отримаєте згоди. Якщо ви її отримали, поцікавтесь, як саме ви можете допомогти.

Не кричіть! Втрата зору не впливає на слух. Не кричіть до особи з ураженням зору. Аналогічно сліпота не впливає на психіку. Говоріть безпосередньо до незрячої людини, а не до інших щодо справ, які її стосуються.

Використовуйте свої звичні слова! Не бійтеся використовувати слова «бачу», «дивлюсь» чи «незрячий». Ці слова є частиною нашого щоденного словника, і незрячі їх також використовують. Водночас, якщо бачите щось цікаве, скажіть незрячій особі про те, що відбувається, описавши це їй найточніше, як тільки зможете.

Відрекомендовуйтесь! При зустрічі із незрячими повідомте про свою присутність. Не забувайте також попередити його, коли ви вже відходите від нього. А також, якщо в оточенні, в якому ви перебуваєте, щось змінюється – скажіть про це незрячій особі. **Пам'ятайте!** Собака-поводир часто «на варті». Не бавтеся із собакою-поводирем без дозволу господаря. Коли собака в ошийнику – він «на варті». Якщо відвернути його увагу, то господар може потрапити в небезпечну ситуацію

Будьте описовими! Застосовуйте специфічну, описову мову, коли даєте вказівки, щось пояснюєте чи описуєте місце, подію або діяльність у розмові з незрячим. Кольори, поверхня, рухи і вказівники напряму можуть зробити опис яскравішим для незрячого.

Орієнтуйте! У новому середовищі зорієнтуйте незрячих, опишіть розмір, форму, відстань, межі й кожну перешкоду чи потенційну небезпеку. Під час їх діяльності розкажіть про розміщення об'єктів навколо них, якими вони будуть користуватися.

Ведіть і описуйте! Якщо незрячий погоджується на вашу допомогу, ви повинні запитати: «Чи не бажаєте взяти мене під руку?». Простягніть своє передпліччя до нього так, щоб він зміг узяти вас під лікоть. Триматися треба достатньо міцно, щоб втриматися протягом ходьби і не було незручно Не пробуйте вести когось беручи його за руку! Ваша рука має бути розслаблена, і незрячий візьме вас правою рукою за лівий лікоть. Тримайте руку коло вашого тіла. Це називається Метод зрячого поводиря. При використанні цього методу незрячий повинен йти на півкроку позаду вас. Оберіть комфортний темп для вас обох. Якщо людина тягне вас назад чи стискає руку, можливо, ви йдете за скоро. Ніколи не штовхайте і не спрямовуйте незрячу особу поперед себе! Намагайтеся підтримувати її усвідомлення змін умов оточення. Не забувайте попереджати про бордюри, сходи, входи, вузькі проходи, пандуси та ін. Вказуйте, чи сходи ведуть догори чи вниз, і коли незрячий досягає останньої сходинки. Коли ви допомагаєте незрячій особі сісти, просто покладіть її руку на спинку стільця і дозвольте їй це зробити самому. Пояснюйте, що ви робите під час самої дії.

Подумайте перед тим, як відчиняти двері! Попереджайте, коли ви підходите до дверей. Вільна рука незрячої особи має бути з боку дверного полотна. Ви повинні зупинитися і поміняти руки, якщо ви неправильно розташовані. Покладіть руку на ручку дверей, дозволяючи незрячому простягти його руку разом з вашою. Скажіть, у який бік відчиняються двері. Дозвольте незрячій особі притримувати двері для вас обох.

Мінімізуйте фоновий гамір. Мінімізуйте фоновий гамір, коли інструктуєте незрячого. Сторонній шум може бути дуже відволікаючим і надзвичайно перешкоджає людям, які покладаються на слухову інформацію про довкілля

Маніпулюйте, пояснюючи вказівки. Коли ви демонструєте якийсь навик, особи з вадами зору можуть хотіти тримати свої руки на ваших під час виконання дії. Поясніть наочно конкретними термінами, що саме ви робите в момент виконання. Деколи краще стати позаду учасника, сягаючи попід його руками, щоб вони лежали на ваших так, аби він міг точно відтворювати ваші рухи.

Застосування при рекреації. Особи з вадами зору не можуть ловити чи бити предмети, чи визначати межі. Для **незрячих** влаштовують ігри з використанням **звукових м'ячів та цілей,** а для частково зрячих осіб – яскраво-жовті та помаранчеві об'єкти. Застосовуючи різноманітні поверхні (наприклад, рівний ґрунт замість трави або дощану підлогу замість килима), можна позначати лінії і межі. Пристосовані засоби, що їх використовують, такі як додаткові рельєфні позначки на ігрових предметах і обладнанні, забезпечують доступ до участі осіб з вадами зору.

Для власників сільських осель. При облаштуванні території садиби (подвір'я, воріт, хвірток,загорожі та інших об'єктів) для слабозорих бажано використовувати яскраво жовті та помаранчеві кольори фарб. При відсутності доріжок на трав'яному подвір'ї слід використовувати інші додаткові рельєфні засоби. Для кращого орієнтування на подвір'ї можна на рівні опущенної руки протягнути шнурок за допомогою якого тотально незрячі особи зможуть переміщатись до інших господарських приміщень та ін. Корисно для незрячих розміщувати матеріали та обладнання у легкодоступних місцях і завжди там само, де й попередньо.

При виготовленні художніх чи інших ручних виробів корисно мати під руками готовий виріб, щоб дати його сприйняти на дотик незрячій особі.

У навчанні якоїсь справи, дії чи спорті, вправах танцях незряча особа може хотіти, щоб її заздалегідь «провели« через усю плановану діяльність, щоб вона відчула, якого типу рухи будуть потрібні. В коридорах і проходах треба підтримувати чистоту, усунути всі непотрібні перешкоди. Верхня і нижня сходинки мають бути виразно позначені і, якщо можливо, бажано змінити їх поверхню, структуру, щоб їх можна було відрізнити на дотик ногою чи паличкою. Більшість незрячих осіб, якщо не брати до уваги їхньої неповносправності, практично здорові і не потребують надмірного захисту. Але в разі небезпеки треба вжити заходів, щоб допомогти евакуювати насамперед осіб з вадами зору.

4.2. Рекомендації з надання послуг особам з порушенням мовлення

4.2.1. Загальна інформація щодо порушень мовлення

Мовленнєві порушення можуть мати як центральний, так і периферійний характер. Якщо хвороботворний вплив зачепив той чи інший відділ центральної нервової системи і спричинив порушення мовлення, він розглядається як центральний. До таких складних мовленнєвих порушень належить:

- ***алалія*** – мовленнєве порушення яке характеризується повною відсутністю або глибоким недорозвитком мовлення. Порушення активного словника людини визначається різким розходженням між достатнім розумінням значення слів і можливістю їх називання;

- ***афазія*** – характеризується цілковитою або частковою втратою мовлення у осіб із сформованим мовленням. При афазії порушується мовленнєва діяльність в усіх її проявах: усне і письмове мовлення, розуміння мовлення, називання, граматичне оформлення висловів. Це складна форма мовленнєвої патології, бо ізолює особу від того соціального середовища, в якому вона перебувала до захворювання. Часто виникає внаслідок інсульту, травм черепа (лівої півкулі головного мозку).

З такими людьми слід спілкуватися усною мовою, бо слух у них зазвичай є збережений, а зворотній процес комунікації може бути писемний, якщо немає паралічу пальців руки чи з допомогою жестів, картинок (піктограм), *sms*-повідомлень, електронної пошти.

У тих випадках, коли виявляються порушення в будові периферійного відділу мовного апарата, має місце периферійне порушення мовлення. Розщілина губи та піднебіння викликає складні розлади голосу і мовлення (***ринолалія***). Голос набуває назального відтінку, порушується вимова багатьох звуків.

Досить часто зустрічається одне із найскладніших і тривалих мовленнєвих порушень – ***заїкання***. Складність даного мовленнєвого порушення диференціюється від незначного порушення темпо ритмічної сторони мовлення, зумовлена судомами, що виникають в різних частинах мовно-рухового апарату аж до повної неможливості спілкуватися за допомогою усного мовлення. Складні вияви заїкання супроводжуються порушеннями особистісного розвитку – фобіями, нічними страхами, низькою самооцінкою, невпевненістю.

4.2.2. Додаткова інформація, яку варто пам'ятати

При спілкуванні з особами, що страждають заїканням, слід пам'ятати, що особливо процес комунікації ускладнює надмірне хвилювання, публічність, стресова ситуація. Не слід виказувати мімікою обличчя чи поставою, що вас дратує складне мовлення співбесідника, тоді воно обов'язково покращиться, бо зникне додаткове хвилювання, спастичність органів артикуляції, зменшиться прояви судом. Почервоніння або побліднінння обличчя співбесідника, надмірна пітливість, метушливість в рухах, переривчастість голосу є характерними ознаками для осіб із заїканням на перших хвилинах спілкування з незнайомими людьми в новій ситуації. З часом ситуація врегульовується. Про це варто пам'ятати.

Системне порушення мовлення, яке характеризується порушенням звуковимови, тембру голосу і порушеннями темпо-ритмічної сторони мовлення внаслідок порушення іннервації мовно-рухового аналізатора (***найчастіше при ДЦП***) – ***дизартрія*** також має негативний психологічний вплив на особистість. Особа – дизартрик часто страждає від системним порушень різних мовленнєвих систем, що виникають при цій мовленнєвій патології – розладів голосу, звуковимови, темпу, ритму, мелодики мовлення, дикції та ін. Саме при дизартрії може спостерігатися невиразне мовлення, нечітка дикція, надмірне слиновиділення через парези і паралічі органів мовлення.

Хочете допомогти – спитайте згоди! Якщо вам здається, що особам з відсутністю усного мовлення потрібна допомога – запропонуйте свою допомогу, але не робіть того, доки не отримаєте згоди. Перед тим, як почати розмову з особою, яка незрозуміло говорить, слід попросити повторити декілька разів.

Говоріть розбірливо! Говоріть розбірливо та чітко, у нормальному темпі й тоні. Не підвищуйте власний тон і темп мови, якщо вас не просять. Повторюйтесь стільки, скільки потрібно, можливо, перефразовуйте. В окремих випадках послуговуйтеся записками.

Будьте виразними! Використовуйте міміку, жестикуляцію і мову тіла, щоб підкреслити ваші висловлювання. Чим більше візуальних жестів ви використовуєте, тим легше іншій особі вас зрозуміти

Використовуйте піктограми (таблички)! В окремих випадках в арсеналі господарів повинні бути картинки із зображенням окремих послуг, які потрібні немовним громадянам. Вони зможуть у Вас дізнатися про їх наявність, вартість, можливість зарезервувати послугу вказавши на них, не вимовляючи складне слово.

Ваше розташування. Поверніться обличчям до людей, які говорять з труднощами, коли говорите. При спілкуванні варто дещо нахилити голову і подавати сигнал, що ви розумієте співбесідника похитуванням голови, живою мімікою обличчя, повторюванням останнього словосполучення чи слова.

Звертайтеся до співрозмовника! Звертайтесь до людини із мовленнєвими порушеннями в першу чергу, а вже пізніше із особою, яка її супроводжує, коли ситуація незрозуміла. Варто питати дозволу про переадресацію вашого прохання до супутника особи з мовленнєвим порушенням.

Якщо вперше не вийшло… Якщо вам важко зрозуміти, що людина каже чи вона не розуміє вас – спробуйте повторити сказане ще раз. Якщо це не допомагає, спробуйте використати олівець і папір. Чітке порозуміння є важливішим, ніж методи його досягнення. Візуальна допомога, письмові інструкції,

картинки чи медіа, на додаток до усних інструкцій – важлива для немовних осіб і сприяє кращому розумінню вказівок та інструкцій.

У разі потреби пристосовуйтесь! Якщо спілкування є суттєвим компонентом вашої діяльності, потрібні деякі пристосування і зміни, щоб зробити діяльність доступною для немовних осіб. Варто також використовувати жести, як і при спілкуванні із особами з порушенням слуху.

Додаткова інформація. При окремих мовленнєвих патологіях існують різні засоби протезування, яким упродовж дня варто здійснювати сервісне обслуговування. Окремі особи можуть мати протези твердого піднебіння (обтуратори), які промивають після прийому їжі. Особи, в яких проблеми із голосом зумовлюють носіння хронічного канюляра, що закриває просвіт у гортані, можуть час від часу змінювати пов'язку на шиї. Те саме стосується осіб, у яких спостерігається надмірне мимовільне слюновиділення чи проблеми при її ковтанні. Варто попередити незручності під час приймання їжі, зручно розсаджувати осіб та підбирати приміщення, яке забезпечувало б дотримання особливих гігієнічних умов.

4.3. Рекомендації з надання послуг особам з порушенням слуху

4.3. 1. Загальна інформація щодо порушень слуху

Слухові порушення – загально прийнятий термін, яким описують і узагальнюють усі види слухових вад, що варіюють від дуже легкої до абсолютної глухоти.

Залежно від ступеня ушкодження слуху і від часу втрати (або різкого зниження) його осіб з порушеннями слухової

функції поділяють на ***глухих (нечуючих), пізнооглухих, слабочуючих (туговухих).***

Якщо у особи глибоке стійке двостороннє порушення слуху є вродженим або набутим у ранньому дитинстві до того, як у неї сформувалася мова, таких осіб називають ***глухими (нечуючими).***

Пізнооглухлі – особи, які втратили слух після того, як мова у них вже сформувалась, і тому збереглася тією чи іншою мірою.

Слабочуючими (туговухими) називають осіб із частковою слуховою недостатністю різного ступеня вираженості, яка є причиною порушення мовленнєвого розвитку.

Глухонімі – це особи з важким комплексним розладом слуху та мовлення. Загалом їх є надзвичайно малий відсоток серед нечуючих.

Нечуючі можуть мати дефекти вимови, позаяк вони не чують настільки добре, щоб коригувати фонетичні помилки у власній вимові. Той, хто став нечуючим у віці приблизно після сімнадцяти років, як звичайно, має більш-менш зрозумілу вимову і достатній словниковий запас.

З другого боку, ті, що оглухли в більш ранньому віці, можуть мати більші мовленнєві і словникові обмеження, що може спричиняти певні проблеми при спілкуванні. Дорослі нечуючі, зазвичай, спілкуються між собою з допомогою своєї рідної мови – мови Жестів, яка доповнюється дактильною (пальцевою) азбукою. З іншими людьми вони можуть спілкуватися з допомогою писемного мовлення, використовуючи залишки слуху і протезування з допомогою слухових апаратів, зчитування з губ мовлення співрозмовника та активної міміки органів артикуляційного апарату.

Існують різні ступені порушення слуху. Вони поділяються за локалізацією ушкодження чи дефекту:

– звукопровідна приглухуватість спричинена пошкодженням в будові чи функції зовнішнього або середнього вуха;

– нейросенсорна приглухуватість викликана дисфункцією слухового нерва;

– комбінована приглухуватість виникає тоді, коли одночасно пошкоджуються звукопровідна і синтезуюча функції вуха.

Центральна приглухуватість виникає тоді, коли слухові центри мозку не здатні правильно інтерпретувати сигнали.

Порушення слуху можуть бути вроджені і набуті, спричинені травмами та захворюваннями, а також наслідком довготривалої дії надмірного гамору чи гуркоту. У будь-якому разі, наявність таких порушень є результатом розладу фізіологічного механізму слуху.

Травми є основною причиною у виникненні звукопровідної приглухуватості. Вони включають розрив барабанної перетинки від удару або під дією вибухової хвилі, що створює раптовий тиск у зовнішньому вусі.

Порушення слуху поділяються на легкі, середні і тяжкі залежно від ступеню ушкодження, що його вимірюють у децибелах. Децибел – це одиниця вимірювання інтенсивності звуку. Звук, що дорівнює нулю децибел, є найтихішим, його чують люди з гострим слухом. Звичайна розмова матиме гучність 60–70 децибел. Найважливіша роль слуху полягає в оволодінні людиною мовленням. За відсутності слуху або його значного зниження особа спонтанно (тобто самостійно,

без спеціального впливу ззовні) не оволодіває звуковою словесною мовою, бо позбавлена можливості сприймати мову людей, що її оточують, як необхідні звуко мовні зразки для наслідування. Крім того, вона не здатна контролювати вимову різних звуків. Унаслідок цього обмежуються можливості спілкування з людьми, оскільки одним із важливих засобів передачі інформації є усна мова. Відсутність або недорозвиненість мови, в свою чергу, призводить до погіршення розвитку інших пізнавальних процесів і, головним чином, словесно-логічного мислення.

В оточенні однолітків, що чують нормально, особа з важкими порушеннями слуху потрапляє в становище певної соціальної ізоляції, тому що її повноцінна участь в різних видах спільної діяльності утруднена.

4.3.2. Спілкування з використанням мови

Залежно від ступеня втрати слуху людина може не сприймати голосову мову, мати власне мовлення чи спілкуватися за допомогою жестів. Люди досить тяжкими ураженнями слуху можуть бути здатні говорити зрозуміло, в окремих випадках вони мають сформоване якісне усне мовлення (за умови раннього протезування і ефективного навчання).

Люди із важкими порушеннями слуху можуть бути здатні чути підсилену мову з допомогою слухового апарата чи іншого пристрою.

Вимова деяких людей з тяжкими вадами слуху може бути трохи нечітка, з порушеним тембром голосу (часто нечуючі мають високий голос – фальцет, або, навпаки, грубий, який дозволяє контролювати власну вимову.

Зчитування по губах – це властивість, засвоєна більшістю нечуючими для кращого розуміння зверненої мови. Під час спілкування вони спостерігають за рухомістю органів артикуляції співрозмовника і розрізняють слова за формою та положенням губ і язика. Цим умінням важко оволодіти, позаяк менше ніж 35% слів розпізнаються за мімічними рухами. Вловлювання контексту та не вербальної інформації є суттєвим доповненням до цього вміння.

4.3.3. Спілкування з використанням жестів

Глухі, в якій би мірі не володіли словесною мовою, користуються в більшості випадків у спілкуванні один з одним так званою ***мовою жестів – міміко-жестикулярною мовою.*** У процесі її застосування як засобу спілкування вона розвивається і збагачується. Мова жестів – це рідна мова глухих осіб зі своєю власною граматикою і синтаксисом. Мови жестів у різних країнах суттєво відрізняються одна від одної. Додатком до мови жестів є зображення літер пальцями – ***пальцева азбука, дактильна азбука.*** Вона використовується при називанні власних назв, слів, для яких ще не придумали загальнопройнятих жестів.

Мова знаків полягає у зображенні долонями певного символу для кожної літери абетки. Слова зображуються літера за літерою, згідно з правописом. Мова жестів охоплює позиції і рухи рук, а також інші мови тіла, для зображення поняття за допомогою стандартних символів. Усі жестові знаки об'єднані в окремі групи. В основу цього розподілу покладені спільні для багатьох жестів і жестових знаків положення пальців кисті, що є основними елементами. Жестові знаки уточнюються дактильною (пальцевою) азбукою і за допомогою артикуляції. Сьогодні ознайомитися із базовими засадами мови жестів можна в Товаристві нечуючих, в Культурному

центрі, де безкоштовно проводять курси для початківців з усіма бажаючими: рідними осіб з порушеннями слуху, фахівцями різних структур, де навчаються чи працюють особи з порушенням слуху.

4.3.4. Інші методи спілкування

Деякі глухі використовують мову знаків, яка ґрунтується на фонетичній системі. Для зображення мови застосовують вісім комбінацій руками і чотири жести навколо лиця. Для деяких нечуючих єдиним засобом спілкування є письмова мова. Декого з них не задовольняє писати, позаяк їхня мова не відповідає стандартам синтаксису мови. Деякі нечуючі користуються пристроєм із клавіатурою, що називається «Текстофон», або TTY, який дає їм змогу спілкуватися з іншими особами, котрі мають такі самі пристрої. Інші люди з ураженням слуху вживають телефони із звукопідсилювачем, які збільшують гучність вхідного звуку. Такий телефон може використовуватись будь-ким, позаяк звук можна регулювати. Найчастіше єдине, що треба зробити – це переконатися, що в ході діяльності передбачені необхідні візуальні позначення, інструкції, які компенсували б необхідність усних повідомлень і відповідей.

При спілкування з особами, які мають порушення слуху і не володіють усним мовленням, слід дізнатися, яку систему жестів чи знаків вони використовують для спілкування. Перекладачі знають різні методи спілкування і можуть допомогти визначити відповідний.

Порушення слуху не сприймаються як неповносправність у тих видах діяльності, які не обов'язково потребують доброго слуху. Цей факт особливо використовується при профвідборі і організації трудової діяльності, яка не потребує слухового

сприймання або систематичного активного мовлення особи з порушення слуху. Для забезпечення повної участі всякий раз, коли є можливість, треба застосовувати відповідні пристосування.

Людей з порушенням слуху, коли вони говорять, іноді важко зрозуміти позаяк є помилки у вимові та незвична інтонація. Однак, з невеликим терпінням та практикою, слухач, як звичайно скоро починає розуміти.

Особам з вадами слуху може бути незручно при спілкуванні з новими людьми, особливо із тими, у кого є нечітка дикція, невиразна вимова, у тих видах діяльності, де використовується слухове зосередження: відповідати на телефонні дзвінки, записувати усний текст, якщо не створити для того спеціальних умов. Колеґи у групі можуть слідкувати за тим, щоб бути повернені обличчям до співрозмовника, це дає змогу читати по губах, мовлення повинно бути чітке, дещо сповільнене, з окремими повторами, простими мовленнєвими конструкціями.

4.3.5. Рекомендації господарям щодо прийому осіб з порушенням слуху

Звук є одним з регуляторів поведінки і діяльності людини. Регуляція поведінки, пов'язана з орієнтуванням людини в просторі, характеризується як виділенням зорово сприйнятих предметів, так і локалізацією їх на основі просторового слуху.

Дійсність, що нас оточує, відображається завдяки звукам, які надходять від неї, набагато повніше, ніж при сприйнятті за допомогою лише тільки зору. Відсутність або зниження діяльності органів слуху, як результат вродженої або набутої у ранньому дитинстві глухоти позбавляє людину одного з

найважливіших джерел інформації, *видозмінює її пізнавальну діяльність!*

В Україні людей з вадами слуху – понад два з половиною мільйони! За даними Всесвітньої організації охорони здоров'я, майже один відсоток населення земної кулі повністю або значною мірою позбавлені слуху. А це означає, що довколишній світ і все, що їх оточує, вони змушені сприймати інакше, ніж більшість населення. Глухота позбавила цих людей можливості нормально спілкуватися з іншими людьми, ділитися переживаннями і радістю, просто обмінюватися думками.

Надзвичайно потрібною роботою для пізнання глухими людьми навколишнього світу є захоплення сільським туризмом . Під час знайомства із агрооселею активно працює зоровий аналізатор, поповнюється запас слів, понять, фактів.

Власники садиби повинні знати, що глухі люди спілкуються між собою мовою жестів, звертаючи увагу один на одного, на рухи рук і при цьому можуть не помічати того, що діється довкола. Це дуже небезпечно під час пересування у селищі, переходу доріг. Отже, напередодні кожної пішої чи іншого виду прогулянки обов'язковим є проведення інструктажу з правил поведінки на вулицях. Група нечуючих людей під час прогулянки не повинна бути більшою як 15–17 осіб.

Глухій людині дуже важко протягом 2–3 годин сприймати серйозну інформацію, пов'язану з історичними датами, подіями, спеціальними термінами. Через 10–15 хвилин від початку ознайомлення із територією , відведеного для зеленого туризму глухі починають перепитувати один в одного те, що вони не зрозуміли, до них долучаються інші, і увагу втрачено, добре спланована розповідь переривається. Тому розповідь власника оселі повинна складатися з коротких

речень, в яких лаконічно і доступно висловлено зміст події, історичний період, певні факти.

Готуючись до спілкування з групою глухих людей, треба виготовити картки з цупкого паперу, на яких виписати ключові слова, історичні назви, прізвища героїв розповіді. Завдяки цьому менше розпорошуватиметься увага, візуально легше запам'ятати слово, дату. Також дуже помічні ілюстрації, схеми, карти.

Велика кількість матеріалу дає негативний результат. Але, можливо, в групі будуть декілька осіб, яким необхідно буде більш детально розповісти про те, що їх зацікавило.

Робота з глухими людьми є складною. Потрібне досконале володіння дактилем та українською мовою жестів. Власник садиби, який не володіє ними, повинен мати у супроводі групи сурдоперекладача. Якщо у групі люди, які чують слабо, можна проводити бесіду без сурдоперекладача, але повільнішим темпом, підсилюючи гучність голосу. Якщо для спілкування не підготовлені картки з основними словами, люди при повторенні незнайомих слів починають відволікатись, губиться увага та інтерес до сприйняття інформації. Найчастіше, єдине, що треба зробити – це переконатися, що на маршруті передбачені необхідні візуальні позначення, інструкції, які компенсували б необхідність усних повідомлень і відповідей.

Якщо потрібен переклад, запитайте учасників, яку систему жестів чи знаків вони використовують для спілкування. Перекладачі знають різні методи спілкування і можуть допомогти вам визначити відповідний.

Людей з порушенням слуху, коли вони говорять, іноді важко зрозуміти, позаяк є помилки у вимові та незвична інтонація. Однак з практикою, слухач згодом все розуміє.

Співрозмовник повинен завжди бути повернений до групи обличчям. Це дає змогу читати по губах.

Хочете допомогти – спитайте згоди! Якщо вам здається, що особам з порушенням слуху потрібна допомога – запропонуйте свою поміч, але не робіть того, доки не отримаєте згоди. Перед тим, як почати розмову з особою, яка погано чує, переконайтеся, що вас слухають. Ви можете привернути увагу дотиком до руки чи жестом.

Говоріть розбірливо та чітко, у нормальному темпі й тоні. Не підвищуйте власний тон і темп мови, якщо вас не просили. Не посилюйте рух ваших губ. Намагайтеся не їсти, не жувати і не курити під час розмови, це робить вашу вимову тяжкою для зрозуміння. Переконайтеся, чи вас зрозуміли перед тим, як почати говорити про щось інше. Повторюйте стільки раз, скільки потрібно, можливо, треба перефразувати речення, оскільки ви могли використати слово, яке важко зрозуміти.

Запобігайте відволіканню. Коли співрозмовник щось пояснюєте, зведіть фоновий гамір до мінімуму, щоб запобігти відволіканню. Будьте виразними. Використовуйте міміку, жестикуляцію і мову тіла, щоб підкреслити ваші висловлювання. Ледь зрозумілі зміни в тоні чи звуці, що їх використовують для передання почуттів чи нюансів значення, можуть бути незрозумілі для декого з людей, які не чують. Що більше візуальних жестів ви використовуєте, то легше іншій особі вас зрозуміти.

Ваше розташування. Коли ви говорите, поверніться обличчям до людей з вадами слуху. Вони не зможуть почути вас, якщо ви від них відвернетеся. Переконайтеся, що ваше обличчя і верхню частину тіла добре видно. Підійдіть достатньо близько, щоб вас було добре видно, а ваше обличчя було освітлене. Також уникайте тіні на обличчі, наприклад,

від капелюха чи сонячних окулярів. Не стійте на тлі вікна чи спиною до яскравого світла.

Не вимикайте освітлення! Пам'ятайте, що при великій кількості співрозмовників, здійсненні діяльності з прослуховуванням аудіозаписів, вимиканням світла чи із заплющеними очима автоматично обмежено участь людей з вадами слуху. Намагайтеся не створювати такі умови.

Звертайтеся до співрозмовника! Майте на увазі, що ви розмовляєте безпосередньо з особою, яка має ваду слуху, а не з перекладачем. Звертайтеся до особи, з якою спілкуєтесь. Далі наведено декілька порад для спілкування через перекладача мови жестів. Якщо вам важко зрозуміти, що людина каже чи вона не розуміє вас – спробуйте повторити сказане ще раз. Якщо це не допомагає, спробуйте використати олівець і папір. Чітке порозуміння є важливішим, ніж методи його досягнення. Візуальна допомога – діаграми, письмові інструкції, картинки чи медіа, на додаток до усних інструкцій – важлива для осіб з вадами слуху і сприяє кращому розумінню екскурсійного матеріалу.

У разі потреби – пристосовуйтесь! Якщо спілкування є суттєвим компонентом вашої діяльності, потрібні деякі пристосування і зміни, щоб зробити діяльність доступною для осіб з вадами слуху. Застосовуйте візуальні сигнали в інструкціях чи командах. Деякі пристосування передбачають використання прапорців чи ліхтарів-сигналів початку чи закінчення, або подавайте сигнали руками.

Пристрої для супроводу осіб з порушенням слуху. Труднощі у спілкуванні можна зменшити, використовуючи слухові апарати чи інші допоміжні пристрої, а також практикуючи візуальні демонстрації з використанням простих слів і речень. Подорож чи ознайомлення з навколишнім світом

може зайняти більше часу, проте, як тільки особа з вадою слуху отримає відповідний навик, її участь буде типовою. Читання по губах може допомогти особам із вадами слуху краще зрозуміти частину сказаного. Власники агроосель можуть ознайомитися з підказками, що наведені далі, щоб поліпшити спілкування.

4.3.6. Як працювати з перекладачем мови знаків?

1. Під час спілкування з особою з вадою слуху мова і погляд повинні завжди бути спрямованими на того, хто не чує, а не на перекладача.
2. Завжди прямо звертайтеся до особи. Не вживайте виразів типу: «Скажи йому…» чи «Запитай її…». Це усуває особу з вадою слуху і збиває з пантелику перекладача.
3. Дозвольте перекладачеві сидіти чи стояти біля особи, яка чує. Переконайтеся, що особа з вадою слуху здатна чітко бачити обох: перекладача і співрозмовника.
4. Не керуйте перекладачем, щоб він перекладав окремі частини сказаного. Перекладач керується професійним кодексом етики і тому ПОВИНЕН перекладати все, що говорять чи показують жестами. Він також має дотримуватися конфіденційності і залишатися об'єктивним.
5. Передавайте всі матеріали і папери безпосередньо особі з вадою слуху, а не перекладачеві. Це вказує на те, що вони призначені саме їй і свідчить, що особа, яка чує, вважає нормальним мати справу безпосередньо з особою, котра позбавлена слуху.
6. Пам'ятайте, що перекладач є каналом зв'язку, тобто він відповідальний за рівноцінні послуги для обох співрозмовників.

7. Говоріть нормальним темпом. Довірте перекладачеві давати вам знати, коли треба говорити повільніше чи зробити паузу.

Коли ви даєте інструкції чи візуальні роздаткові матеріали, переконайтеся, що виділяєте достатньо часу для того, аби їх проглянули до чи після пояснення. Пам'ятайте, що особа з вадою слуху не може одночасно переглядати надруковані матеріали і дивитися на перекладача.

Переконайтеся, що той, хто не чує, дивиться на вас, коли ви говорите. Говоріть нормально (не кричіть!). Рухайте губами чітко, щоб було зрозуміло для тих, хто читає по губах. Будьте готові за потреби повторити чи написати ваші слова.

Люди, які не чують, часто застосовують мову жестів так, як і звичайну мову. Необов'язково учасникам, які чують, знати цю мову, хоча деякі залюбки вивчають основи від їхніх глухих колег. Так легше підтримувати жваве спілкування, це сприяє гарним взаєминам.

Деколи люди можуть непокоїтися, чи не образять вони когось, маючи справу з особами з вадами слуху, бо спілкування на початку може бути складним. Це іноді стримує людей від принагідних розмов, хоча цей період минає. Досвід показує, що особу з вадою слуху, зазвичай, приймають. Спілкування стає легшим, коли інші учасники звикають до неї і керуються правилами візуального зв'язку.

Завжди слід мати на увазі необхідність доброї акустики й освітлення. Багато користувачів слухових апаратів можуть мати значну користь від встановлення допоміжних слухових систем. Щоб зробити добро людині, яка не чує, треба намагатися зрозуміти її, відчути її проблеми, перейнятися її болем. І тоді кожна праця, спрямована на допомогу глухому, принесе гарні результати.

4.3.7. Додаткова корисна інформація, яку варто пам'ятати

Хочете допомогти – спитайте згоди! Якщо вам здається, що особам з вадами слуху потрібна допомога – запропонуйте свою допомогу, але не робіть того, доки не отримаєте згоди. Перед тим, як почати розмову з особою, яка погано чує, переконайтеся, що вас слухають, ви можете привернути увагу дотиком до руки чи жестом.

Говоріть розбірливо! Говоріть розбірливо та чітко, у нормальному темпі й тоні. Не підвищуйте власний тон і темп мови, якщо вас не просили. Не посилюйте рух ваших губ. Намагайтеся уникати прийому їжі, куріння чи жування під час розмови; це робить вашу вимову складною до зрозуміння. Переконайтеся, чи Вас зрозуміли, перед тим, як почати говорити про щось інше. Повторюйтесь стільки, скільки потрібно, можливо, перефразовуйте, оскільки ви могли використати слово, яке важко зрозуміти.

Бутьте виразними! Використовуйте міміку, жестикуляцію і мову тіла, щоб підкреслити ваші висловлювання. Ледь зрозумілі зміни в тоні чи звуці, що їх використовують для передання почуттів чи нюансів значення, можуть бути незрозумілі для деяких нечуючих. Чим більше візуальних жестів ви використовуєте, тим легше іншій особі вас зрозуміти.

Запобігайте відволіканню! Коли інструктуєте чи щось пояснюєте, зведіть фоновий гамір до мінімуму, щоб запобігти відволіканню і не створювати зайвих труднощів щодо діяльності, в якій ця особа бере участь. Якщо дуже гамірно – підіть туди, де тихо, чи інструктуйте перед входом в шумне приміщення.

Ваше розташування. Поверніться лицем до людей з вадами слуху, коли говорите. Вони не зможуть почути вас, коли

ви відвернуті від них. Переконайтеся, що ваші лице і верхню частину тіла добре видно. Підійдіть достатньо близько, щоб вас було видно, а ваше обличчя було освітлене, також уникайте тіні на ньому (наприклад, від капелюха чи сонячних окулярів). Не стійте на тлі вікна чи спиною до яскравого світла. З'ясуйте з якої сторони особа краще сприймає, коли спілкуєтеся під час ходьби.

Не вимикайте світла! Пам'ятайте, що маючи велику кількість співрозмовників і здійснюючи діяльність з прослуховуванням аудіо записів, вимиканням світла чи із заплющеними очима, автоматично усуваєте людей з вадами слуху. Будьте обережними, створюючи подібні умови.

Звертайтеся до співрозмовника! Майте на увазі, що ви розмовляєте безпосередньо з особою, яка має порушення слуху, а не з перекладачем. Звертайтеся до особи, з якою спілкуєтесь. Нижче подано декілька додаткових порад для спілкування через перекладача мови жестів.

Якщо вперше не вийшло... Якщо вам важко зрозуміти, що людина каже чи вона не розуміє вас – спробуйте повторити сказане ще раз.

Якщо це не допомагає, спробуйте використати олівець і папір. Чітке порозуміння є важливішим, ніж методи його досягнення. Візуальна допомога, письмові інструкції, картинки чи медіа, на додаток до усних інструкцій – важлива для осіб з порушенням слуху і сприяє кращому розумінню вказівок та інструкцій.

У разі потреби пристосовуйтесь! Якщо спілкування є суттєвим компонентом вашої діяльності, потрібні деякі пристосування і зміни, щоб зробити діяльність доступною для осіб з вадами слуху. Застосовуйте візуальні сигнали в інструкціях чи командах; деякі пристосування передбачають

використання прапорців чи ліхтарів-сигналів початку чи закінчення гри, або подавайте сигнали руками, стукання ногою.

Застосування у рекреації. Труднощі у спілкуванні можна зменшити використанням слухових апаратів чи інших допоміжних пристроїв, а також практикуючи візуальні демонстрації з використанням простих слів і речень. Тренінг може зайняти трохи часу, проте як тільки особа з порушенням слуху отримає відповідний рекреаційний навик, її участь буде типова. Читання по губах може допомогти особам з вадами слуху краще зрозуміти частину сказаного.

Досвід показує, що особу з вадою слуху зазвичай приймають і спілкування стає легшим, коли інші учасники звикають до неї і керуються правилами візуального зв'язку. Завжди слід мати на увазі необхідність доброї акустики й освітлення. Багато користувачів слухових апаратів можуть мати значну користь від встановлення допоміжних слухових систем.

Як обслуговувати слухові апарати. Слід пам'ятати про специфіку сервісу засобів протезування(слухових апаратів). Постійне носіння слухового апарату може викликати подразнення слухового ходу, запотівання трубок апарату, які слід час від часу прочищати. Апарат працює на батарейках, які потребують заміни раз на два тижні. Сам індивідуальний слуховий апарат може мати різну якість, різну вартість і тому догляд за ним повинен бути диференційованим і систематичним. Це слід враховувати при супроводі осіб під час трудової діяльності, організації інших видів діяльності

Додаткова інформація. Кімната, в якій проживатиме нечуюча людина повинна бути обладнана додатковою електричною розеткою для зарядки акумулятора з батарейками до слухового апарату. Хоча останнє покоління слухових апаратів передбачає сервіс заміни використаної батарейки на

іншу. Слід прогнозувати наявність різних зарядних шнурів до мобільних телефонів, оскільки нечуючі добре спілкуються з допомогою *sms*-повідомлень. В окремих випадках їх кімнати можуть бути обладнані електричною лампочкою, яка реагує на дзвінок в кімнаті і повідомляє нечуючих про певну ситуацію. Повинно бути в кімнаті канцелярське приладдя (ручка і папір) для спілкування з нечуючими, які не володіють жестовою мовою.

4.4. Рекомендації з надання послуг особам із розумовою відсталістю та психічними розладами

4.4.1. Загальна інформація щодо осіб з розумовою відсталістю

Розумова відсталість – зниження інтелектуальної складової, яка пояснюється суттєвими обмеженнями в теперішньому функціонуванні. Вона характеризується значно нижчою за середню інтелектуальну здатність, ураховуючи існуючі обмеження у двох або більше подальших сферах: комунікації, самообслуговуванні, домашньому житті, соціальних навиках, здоров'ї, безпеці, відпочинку й праці. Розвиток мислення значною мірою зумовлені розвитком мови і, навпаки, розвиток мови залежить від розвитку мислення. Відзначено, що своєрідне порушення мовленнєвого розвитку характерне як вторинне ускладнення при ряді первинних дефектів (глухоті, розумовій відсталості).

Серед розумово відсталих окрему, найбільш численну групу складають олігофрени. ***Олігофренія*** – малоумство, на відміну від інших видів розумової відсталості виникає в результаті мозкових захворювань, внаслідок ураження

центральної нервової системи в період до мовленнєвого розвитку. Крім олігофренії, буває розумова відсталість, яка виникає на більш пізньому етапі розвитку, що називається ***деменцією***, тобто порушенням сформованого інтелекту. Серед розумово відсталих є особи, що страждають на плинне захворювання головного мозку – ***епілепсію.*** Крім епілепсії до порушень розумового розвитку призводить ***Шизофренія.*** Інколи до порушень розумового розвитку веде таке захворювання як ***енцефаліт –*** запалення мозку. Незважаючи на те, що кожний вид розумової відсталості має свої характерні риси, всі вони мають спільні особливості вищої нервової діяльності і психічного розвитку.

За ступенем виразності дефекту розумову відсталість поділяють на три групи: ***ідіотію, імбецильність і дебільність.***

Оскільки на найнижчому рівні розвитку стоять ***ідіоти***, тотальний психічний недорозвиток, відсутність мовлення, слабе засвоєння найпростіших умовних рефлексів дають нам підстави до не зарахування їх до цільової групи споживачів послуг зеленого туризму, тому не будемо приділяти їх характеристиці особливої уваги.

Порівняно з ідіотами на більш високому рівні психічного і фізичного розвитку стоять ***імбецили.***

Найлегший ступінь олігофренії – **дебільність**. Виділяють 4 основні форми олігофренії. Перша – особи із недостатньо розвиненими складними формами пізнавальної діяльності, але із збереженою емоційно – вольовою сферою, особистістю в цілому. Друга – тут спостерігають ускладнення грубими порушеннями поведінки (імпульсивність, неорганізованість). Спостерігається також порушення працездатності, нестійкість уваги, особистість у них не є порушеною. Третя група вирізняється грубими порушеннями особистості, які

проявляються у різкій зміні потреб і мотивів, своєрідністю поведінки, відсутністю критичності, недорозвитком моторики. Четверта група вирізняється комбінованими порушеннями як складних форм пізнавальної діяльності, так і часткових порушень слуху та слухової системи.

4.4.2. Загальна інформація щодо осіб з психічними захворюваннями

Приблизно два відсотки населення уражені серйозними психічними захворюваннями. Причини виникнення цих захворювань невідомі, але, можливо, їх багато, і це не є провиною людей чи їхніх родин. Додатково, крім самого захворювання мозку, психічно хворі особи на певний період часу можуть бути функціонально неспроможними здійснити базові життєво важливі дії: соціальні відносини і стосунки, концентрація уваги та ухвалення рішень, догляд за собою, працевлаштування, домашні справи, освіта і рекреація. Проблеми психічно хворих людей супроводжуються і дискримінаціями, якими можна пояснити їхню обмежену участь у відпочинковій роботі в досвіді рекреаційної громади. Додатковою ганьбою є також проблеми бідності серед багатьох з них.

Високий відсоток психічно хворих людей – це безробітні та особи в економічно несприятливому становищі. Це результат взаємодії між змінами, які вони пізнають у роботі та нездатності чи браку інтересу роботодавця пристосувати їх до роботи.

Психічно хворі особи – найширша група неповносправних, якій потрібні послуги громадських парків, рекреаційних і комерційно-рекреаційних надавачів. Помилкові судження суспільства стосовно їхніх потреб та можливостей, їхнє небажання відкривати себе невідомому та потенційно не-

приємному середовищу, помилкові судження преси і брак достовірної інформації про відповідні та виважені шляхи заважають надавати необхідні та доступні послуги таким особам.

Перший крок до розуміння людей з психічними захворюваннями – усвідомлення того, що це справді захворювання.

Важливо розуміти різницю між психічним захворюванням і розумовою відсталістю. Інтелектуальна недостатність – це неповносправність, яка сповільнює розвиток інтелектуального потенціалу особи. Розумова відсталість позначається на рівні розумових здібностей.

Останнім часом розумову відсталість не вважають пожиттєвою неповносправністю, більше говорять про можливість особи незалежно жити в суспільстві, ніж про розумові здібності. Сьогодні немає методів лікування розумової відсталості. На відміну від неї, психічне захворювання не вважають розвитковою неповносправністю і не пов'язують безпосередньо з розумовими здібностями.

Ріхтер (1984) пропонує розглядати психічні захворювання не як наслідок особистих проблем, а як відповідь на стан навколишнього середовища, створений суспільством, в якому кожен учасник переживає складний період.

Існує багато видів психічних захворювань: депресія, маніакально-депресивний психоз, шизофренія, невроз страху і розлади харчування.

Депресія – це психічне захворювання, що неабияк порушує настрій на довгий період часу.

Симптоми глибокої депресії:
- депресивний настрій;
- втрата задоволення від багатьох видів діяльності;

– велика втрата ваги, не пов'язана з дієтою;
– безсоння або підвищений артеріальний тиск;
– психомоторне збудження або гальмування;
– втома;
– надмірне почуття вини або відчуття меншовартості;
– занижена здатність оцінювати або нерішучість;
– нав'язливі думки про смерть або задум суїциду.

Маніакально-депресивний психоз (біполярний розлад психіки) – психічне захворювання, яке характеризується коливаннями настрою від періоду надзвичайного піднесення до глибокої депресії.

Шизофренія – психотичне захворювання, за якого особа переживає галюцинації, ненормальні емоції, порушення мислення і зміни поведінки. В таких хворих можуть проявлятися позитивні симптоми, але більшою мірою, ніж це вважається нормальним. В такому разі їхні емоції надзвичайно екзальтовані, однак для людей із шизофренією більш властивими є негативні симптоми, які проявляються у мірі більшій, ніж просто знижені. Це може бути брак ентузіазму, знижене задоволення і помітна втрата енергії. Ці особи мають певний рівень емоційної нестабільності, соціального відсторонення або алогічне мислення.

Неврози страху охоплюють фобії, панічні порушення і нав'язливі стани. Особи з фобіями відчувають крайній жах, коли зустрічаються із специфічними ситуаціями чи об'єктами і навіть можуть вносити зміни до щоденних дій, аби уникнути специфічних ситуацій чи об'єктів. Паніка характеризуються раптовістю, інтенсивними відчуттями жаху без очевидних причин. Люди, які потерпають від нав'язливості, можуть подолати страх методом повторювання, небажаних думок чи ритуальної поведінки.

Розлади харчування – це серйозні, загрозливі для життя захворювання, за яких люди проявляють захоплення їжею і невиправданий страх набрати зайву вагу. Нервова анорексія і нервова булімія – два найпоширеніші розлади харчування. Поширеність розладів харчування коливається в межах від 1–4%, причому 90–95% уражень серед жінок.

4.4.3. Міфи, які оточують психічно хворих, і факти що їх заперечують

Міф № 1: «Психічно хворі ніколи не зможуть бути нормальними».

Факт: Психічні захворювання часто бувають тимчасовими за своєю природою. Попередньо врівноважена людина може мати приступ, який триватиме тижні або місяці, а потім повернутись до нормального стану на роки, навіть пожиттєво, без подальших проблем. Повісити ярлик ненормальної, людині, яка видужала, несправедливо й нереально. Багато інших осіб зазнають чимало клопотів. Але у період між приступами вони можуть почувати себе цілком добре.

Міф № 2: «Якщо люди одужують від іншої хвороби, можуть самостійно дати собі раду, то й люди, що одужують від психічних захворювань, також повинні покладатися на себе».

Факт: Фактично більшість осіб, які пережили хворобу, потребують допомоги чи реабілітації, щоб повернутися до нормального функціонування. Так як після фізичних захворювань необхідна фізична терапія, після психічних – соціальна реабілітація. У разі хронічних захворювань, відмінності, які вони переживають, стоять на заваді поверненню у суспільство без допомоги.

Міф № 3: «Психічно хворі небезпечні. В будь-який момент вони можуть ошаліти».

Факт: Люди, що перехворіли на психічне захворювання і повернулись до своєї спільноти, мають більшу ймовірність, як мінімум, бути наляканими, упокореними і пасивними. Вони рідко становлять небезпеку для суспільства. Більшість з них ніколи не «ошаліють« одразу. Експерти стверджують, що рецидив розвивається поступово, і лікарі, друзі, сім'я чи сторонні особи достатньо досвідчені, щоб розпізнати ранні симптоми. Тому рецидиви зазвичай визначають і усувають перед тим, як виникнуть ускладнення.

Міф № 4: «Ви не можете говорити з психічно хворим».

Факт: Більшість осіб, які одужують, є раціональні та розумні, ви, звичайно, можете з ними говорити. Навіть ті, хто фактично в даний час хворі, в більшості випадків цілком раціональні у багатьох відношеннях. Вони можуть потерпати від певних галюцинацій чи дратівливо діяти, але в моменти спокою можуть обговорювати багато речей обґрунтовано й розумно.

Міф № 5: «Для людей, які зазнали психічної хвороби, ця їхня дорога – довга і звивиста, але що тут поробиш?»

Факт: Те, як ми ставимося до людей, котрі видужують, може змінити їхнє життя. Ефективне лікування, тяжка праця і хороша мотивація, можуть зійти нанівець, якщо функціональна, роботяща, добре налаштована особа зазнає відмови у працевлаштуванні, забезпеченні житлом чи іншими необхідними речами через помилкові переконання і стереотипи.

Фокус на особу. Вивчайте людину, ставтеся до неї відповідно до ваших знань. Як і інші неповносправні, люди з психічними захворюваннями – також експерти; вони знають, що спрацьовує у їхньому випадку, а що ні. Є тенденція говорити, що особи з психічним захворюванням нездатні виражати свої думки чи приймати власні рішення. Це неправда.

Правова допомога. Не дозволяйте помилковим твердженням щодо психічно хворих лишатись невиясненими. Багато людей має хибні і руйнівні думки щодо цих питань, але вони щиро вірять, що їхні міркування цілком правильні. Правильна інформація може змінити їхній підхід. Розповідайте, поділіться з іншими інформацією про те, чого ви навчилися і наполягайте, щоб до людей з психічними захворюваннями ставились добре. Поможіть їм отримати найпотрібніше – шанс на краще.

Заперечуйте неадекватне застосування слів, таких як «ненормальний», «шизік», «психопат», «маньяк».

Сільський туризм визначається як корисний підхід до сприяння у задоволенні відпочинкових потреб людей з психічними захворюваннями

Здоров'я і безпека. Психічні захворювання можна лікувати. Коли догляд і лікування доступні, можна сподіватись на поліпшення чи повне одужання. Здоров'я і безпека психічно хворих у відпочинковому середовищі загалом не є чимось особливим, усе, як і для інших клієнтів. Деякі психічно хворі приймають призначені ліки, які можуть дати побічні ефекти. Залежно від лікарського засобу можуть бути підвищена чутливість до перебування на сонці, легкі моторні тремори, набирання ваги, нездатність їсти певну їжу, нечіткий зір, сухість у роті, загальмованість і скутість рухів.

4.4.4. Залучена (інклюзивна) рекреація та відпочинок для осіб з розумовою відсталістю

Особи з розумовою відсталістю повинні мати можливість брати участь у тих самих рекреаційних та відпочинкових заходах, що й усі громадяни. Сьогодні більшість із доступних можливостей – обмежені сегрегованими видами діяльності.

Наявність якісних залучених (інклюзивних) рекреаційних та відпочинкових заходів у громаді позитивно впливає на всіх громадян кількома шляхами:

1) особи з неповносправністю мають можливість спілкуватись з особами без неповносправності та вчитися від них. Така взаємодія та приклад дозволяють їм розвивати відповідні соціальні навички, підвищувати самоусвідомлення та самооцінку. Особи з неповносправністю вчаться використовувати ширші можливості рекреації та відпочинку, які використовують інші люди в громаді, що збільшує їхню участь в рекреаційних заходах, в такий спосіб покращуючи фізичну форму та заряджаючи енергією;

2) вибір залученої рекреації допомагає людям без неповносправності зрозуміти, що люди з особливими потребами можуть брати у рекреації участь разом з ними, якщо їм надати таку можливість;

3) особи з неповносправністю та без неї, діючи разом у відповідних для їхнього віку заняттях, розвивають навички і ставлення потрібні, щоб жити в суспільстві.

Досвід проведення залучених відпочинкових заходів заохочує та посилює бажання людей із різною справністю гідно брати участь у спільних діях. Він також забезпечує оточення, яке спонукає до фізичного, соціального та психологічного залучення людей із різним досвідом та рівнем вмінь. Залучення відкриває потенціал особи до повної і активної участі у відпочинкових заходах, до здобуття досвіду. Крім цього, користь від такої участі може виявлятись у:

– забезпеченні позитивного досвіду щодо рекреаційних процедур, який посилює фізичне, розумове, соціальне, духовне й емоційне зростання і розвиток кожної особи;

– розвитку взаємин між ровесниками і людьми різних поколінь, які дозволяють кожній особі розділяти прихильність, підтримку, товариськість, допомогу одне одному;

– розвитку підтримки всередині громад, яка сприяє змінам суспільної свідомості у бік більшої підтримки, гідності, самоповаги, залучення у суспільство.

Виділяють 4 рівні необхідної підтримки, від яких залежить рівень функціонування особи з розумовою відсталістю:

1) **ніякої підтримки** – людина може обслуговувати себе самостійно та обійтися без сторонньої допомоги, зробити все самостійно;

2) **мінімальна підтримка** – людина потребує незначної підтримки в таких сферах, як організація діяльності, транспортування, домашнє життя, фізичне здоров'я, працевлаштування та самопредставництво;

3) **значна підтримка** – людина потребує регулярної підтримки, що охоплює інструктаж, супровід та нагляд у межах визначеної сфери пристосувальних навиків;

4) **постійна підтримка** – людина потребує постійного догляду протягом 24-х годин, що може передбачати підтримку функціональної життєздатності організму та відповідних пристроїв.

У попередньому розділі ми обговорили важливість особистих потреб неповносправної людини. Водночас можливим є черпання досвіду від батьків, професіоналів та інших людей, які мають справу з розумово відсталими у сфері рекреації та відпочинку.

4.4.5. Додаткова інформація, яку варто пам'ятати

Зробіть усе зрозумілим! Поділіть вказівки на прості дії чи основні поняття, що їх особа буде здатна засвоїти послідовно. Вказівки, ймовірно, буде потреба повторити. Продемонструйте, де можливо, використовуйте наочні приклади і демонстраційні матеріали.

Зберігайте повагу! Спілкуйтеся з учасниками як з рівними собі, незважаючи на тяжкість їхніх вад, з гідністю та повагою. Не розмовляйте з людиною зверхньо! Часто людська здатність розуміти мову є більш розвинена, ніж здатність висловлюватись. ***Труднощі розмови або її недостатність не вказують на те, що людина не розуміє.*** Якщо ви вважаєте, що людині потрібна допомога, запропонуйте їй її, але зачекайте, доки Ваша пропозиція буде прийнята. Людина, можливо, захоче виконати завдання самостійно, навіть якщо й не на такому рівні, на якому хотіли б ви.

Визнавайте індивідуальні обмеження! Зрозумійте, що деякі розумово відсталі люди мають значні обмеження. Не втрачайте самоконтролю і терпіння, якщо побачите, що вони не можуть виконати те, що, на вашу думку, є важливе. Придумайте інші способи залучення людини з наявними обмеженнями в задуману програму.

Дайте право вибору! Дозвольте кожній особі вибирати самій, у який спосіб вона повинна зробити або захоче навчатися. Де можливо, там ми мусимо йти назустріч людям у їхньому виборі, допомагати їм приймати конструктивні рішення, коли вони самі могли б вибирати те, що їм потрібно.

Забезпечте похвалу! Зробіть позитивний відгук про успішні досягнення. Намагайтеся підтримувати та підбадьорювати у програшних ситуаціях. Будьте конкретними в підказках щодо поліпшення. Не хваліть і не давайте по-

зитивного відгуку незаслужено. Водночас не підкуповуйте неповносправних за їхню увагу та участь. Розумово відстала людина може хотіти зробити вам приємне і дістати похвалу за це. Не користуйтеся чиєюсь охотою працювати і робити вам послуги.

Звертайтеся до експертів за підтримкою! Батьки, супроводжуючі, опікуни та друзі розумово відсталої людини можуть бути чудовим джерелом інформації про її можливості та минулі досягнення. Деякі розумово відсталі люди приймають ліки та користуються спеціальним обладнанням. Не переживайте за це!

Встановіть чіткі норми поведінки! Обговоріть тип сподіваної поведінки, що потрібен для даної ситуації чи діяльності. Будьте виваженими і стійкими, якщо потрібна дисципліна. Ставтеся до учасника з розумовою відсталістю так само, як і до решти учасників групи. Люди, зацікавлені у праці з розумово відсталими, можуть брати курси поведінкової та когнітивної психології, щоб розширити свої знання у цій сфері.

Подбайте про безпеку! Перед початком діяльності ознайомтеся з правилами безпеки, з усіма її учасниками. Людина з розумовою відсталістю може не усвідомлювати, які ситуації є небезпечні.

Упорядкуйте середовище! Структура діяльності є важлива. Деякі розумово відсталі відчувають труднощі з концентруванням уваги на якомусь одному предметі чи виді діяльності упродовж тривалого часу.

Поради при наданні послуг в сільському, зеленому туризмі. Можливо, для розумово відсталої людини буде потрібен додатковий час, щоб пристосуватися до нової ситуації і навчитися нового завдання. Для такої людини корисні будуть

компаньйон або співучасник, той, хто з може забезпечити подолання початкових труднощів і, отже, спонукати до розкриття усіх можливостей людини з розумовою відсталістю. Вам треба буде ближче познайомитися з розумово відсталою людиною як з особистістю, а вже потім надавати їй підтримку, допомогу, асистувати їй, якщо треба, для її подальшої участі в відпочинковій програмах.

4.5. Рекомендації з надання послуг особам з порушенням опорно-рухового апарату

4.5.1. Загальна інформація щодо захворювань

Серед осіб з відхиленнями в розвитку виділяють групу осіб з важкими порушеннями опорно-рухового апарату. До таких порушень призводять різні захворювання, найчастіше – ***дитячий церебральний параліч***, при якому уражуються рухові системи головного мозку.

Церебральний параліч – загальноприйнятий термін для групи станів, що характеризуються не здатністю повністю контролювати рухові функції.

Існує три типи церебрального паралічу:

1. ***Спастичний церебральний параліч.*** Найпоширеніша форма церебрального паралічу. Може бути вражена одна або більше ділянок тіла, зокрема ті, що впливають на поставу, лежання, сидіння, стояння та ходіння. Можуть бути ослаблені функції руки та чутливість. Свідомі рухи є, але часто вони скуті та поривчасті, замість того, щоб бути плавними та координованими. Можуть бути розлади мови, жування і ковтання. Також буває відставання у рості та розвитку вражених частин тіла.

2. ***Дискінетичний церебральний параліч***. Характеризується аномаліями тонусу м'язів, що вражають все тіло. М'язовий тонус може змінюватися з години на годину протягом дня. Часто м'язи людини перебувають у скутому напруженому стані протягом активної пори робочого дня і стають нормальними або пониженими, коли людина спить. Іноді ця форма супроводжується мимовільними рухами.

3. ***Атактичний церебральний параліч.*** Характеризується порушенням рівноваги і відчуття напрямку. Свідомі рухи можливі, але вони можуть бути незграбні та некоординовані. Очевидною є нерозвиненість дрібної моторики рук. Може з'явитися ністагм (мимовільне посмикування ока).

Церебральні паралічі розрізняють за часом виникнення. Інфекції, інтоксикації, травми, перенесені матір'ю, особливо в перші 3–4 місяці, можуть призвести до вродженого (внутрішньоутробного) церебрального паралічу. Припологові та післяпологові паралічі пов'язані з травматичними ураженнями головного мозку плоду та народженої дитини, порушенням мозкового кровообігу в результаті асфіксії тощо.

У осіб, які страждають на дитячий церебральний параліч, спостерігаються важкі порушення рухів рук, ніг, голови, тулуба, зумовлені спазмом м'язової системи. Паралічі, гіперкінези (від грец. *giper* – надмірно, *кінезіз* – рух) – надмірні мимовільні, зайві, недоцільні, неупорядковані рухи (повороти, вигинання, тремтіння, посмикування). Затримується загальний розвиток рухових функцій – дитина з помітним запізненням починає тримати голову, повертатися, сидіти, стояти, ходити. Досить часто церебральний параліч поєднується з органічно зумовленими іншими дефектами роз-

витку – порушеннями слуху, розладами рухів очей, різними мовними аномаліями, найчастіше дизартріями, тобто порушеннями вимови, викликаними обмеженою рухливістю артикуляційного апарату. Також виявляються утруднення в оволодінні читанням, писанням, формуванні просторових та часових уявлень. Всі ці дефекти в сукупності призводять до затримки загального розвитку особи.

Порушення опорно-рухового апарату можуть бути пов'язані з ***м'язовою дистрофією*** – захворюванням, яке поступово веде до наростаючої атрофії м'язів без ураження нервової системи**.** ***Атрофія*** – це патологічні зміни в будові тканин організму, пов'язані з порушенням обміну речовин у них, що призводить до розладу м'язового тонусу. Залежно від того, у якій групі м'язів розвивається атрофічний процес, м'язова дистрофія викликає різноманітні порушення опорно-рухового апарату – ураження м'язів спини та тазового поясу верхніх або нижніх кінцівок, тощо. Серед прогресуючої м'язової дистрофії виділяють спадкову схильність, хоча бувають випадки цього захворювання, не пов'язані із спадковістю, а зумовлені загальними захворюваннями організму, зокрема інфекційного характеру, недокрів'ям та ін. Раніше ця хвороба вважалась невиліковною, зараз медицина знайшла ефективні комплексні шляхи боротьби з нею: вітамінозні ін'єкції, переливання донорської крові тощо.

Тривалий час однією з основних причин, що викликають глибокі порушення опорно-рухового апарату, був ***поліомієліт*** – гостре інфекційне захворювання центральної нервової системи, що вражає переважно сіру речовину спинного мозку. Потрапляння до організму людини фільтрівного вірусу внаслідок контакту з хворим, зараження краплинним шляхом через травлення, органи дихання викликає в'ялі паралічі кінцівок, атрофію м'язів, зниження рухових рефлексів.

Сьогодні завдяки успіхам медицини, яка запропонувала ефективні засоби вакцинації, що попереджають виникнення захворювання, а також послідовній реалізації ряду гігієнічних умов поліомієліт майже поборено. Проте якщо особа все ж таки перенесла цю важку хворобу, яка викликала порушення опорно-рухового апарату, вона отримує неврологічну та ортопедичну допомогу, їй створюють спеціальні умови для адаптації і соціалізації. В окремих випадках порушення опорно-рухового апарату у дітей зумовлені й іншими причинами. Вони виникають як наслідки ***артгрипозу*** – гострого інфекційного вірусного захворювання – ураження суглобів грипозною інфекцією; ***травм,*** що викликають механічні пошкодження рухового апарату та ***вроджених деформацій.***

Основною характеристикою цього порушення є різні вади моторної сфери: серйозні утруднення при виконанні як спонтанних (мимовільних), так і довільних рухів, у пересуванні, значні порушення і уповільненість, швидка втомлюваність. Такі особи є безпорадними, пасивними, замкнутими, уникають контактів з однолітками, позбавлені можливості брати повноцінну участь у рухливих видах діяльності та інших видах колективної діяльності. Тривале обмеження рухової активності таких осіб, відокремленість від середовища одноліток, які розвиваються нормально, надмірна опіка з боку батьків, загостреність уваги на власному дефекті – все це зумовлює своєрідність їхнього розвитку. Певне звуження джерел життєвого досвіду, пов'язане з хворобою,також може відчутно відбитися на розвиткові таких осіб. Так, при вивченні деяких якостей особистості підлітків з порушеннями опорно-рухового апарату з'ясовано, що в них часто знижені мотиви навчальної діяльності. Це виявляється у пізнавальній пасивності, і нерегулярності виконання навчальних завдань, порушеннях уваги при сприйманні навчального матеріалу.

Багато хто з підлітків своєрідно проводить свій вільний час, хворі менше читають, грають, гуляють, рідше майструють, спілкуються з природою. Значна частина вільного часу хворих підлітків присвячена байдикуванню, що пов'язане з пасивністю їхніх поза навчальних інтересів. Вольові риси характеру (цілеспрямованість, наполегливість, ініціативність, самостійність, стриманість) у осіб з порушеннями опорно-рухового апарату розвинені недостатньо. Тут певну роль відіграє власне захворювання та такі його наслідки, як загальне послаблення організму, труднощі при виконанні діяльності, що вимагає активних рухів, м'язевих зусиль, обмеженість моторної діяльності. Однак основною причиною зазначених відхилень є своєрідна соціально-психологічна позиція хворої особи або підлітка, яка виникає внаслідок неправильного ставлення до неї з боку батьків, ровесників, середовища.

Фізичні вади можуть бути дуже різноманітними, вони можуть впливати на координацію, мобільність, рівновагу, спритність, силу, витривалість людини, або комбінацію усіх цих здатностей разом. Існує велика кількість визначень та ступенів важкості фізичної недостатності, тому нема чіткої системи її розподілу. Особи з однаковою назвою вади різко відрізняються рівнем здатності.

Артрит. Термін артрит охоплює більш як 100 різних недуг, котрі спричиняють запалення суглобів, результатом яких є біль, набряки, а в найважчих випадках – утрата здатності пересування та пошкодження тканин і кісток.

Остеоартрит – це недуга невідомого походження, яка вражає навантажені суглоби – колінні, кульшові та гомілково-ступневі. Хрящ на кінці суглобової кістки стає тоншим і викришується, що утруднює рух суглоба. Незважаючи на

те, що стан може погіршуватись під час холодної або вологої погоди, здебільшого його можна передбачити з дня на день, і зміни розтягуються на довгий період часу.

Ревматоїдний артрит – це хронічне, системне захворювання невідомої причини і характеризується зменшенням болю на періоди від кількох тижнів до років, та загостреннями, коли стан погіршується.

Окрім того, людина (частіше жінки, ніж чоловіки) може погано почуватися, швидко втомлюватись, зазнавати виснаження. Дитячий ревматоїдний артрит може вражати дітей від двох років.

Травми голови *(травматичне пошкодження мозку)***.** Ураження мозку часто є результатом травми голови та/або мозку. Травматичне пошкодження голови може бути наслідком удару голови, (наприклад, під час автомобільної катастрофи). Інші ураження можуть також спричиняти пошкодження мозку, такі як інфаркт, аневризма, реагування на хімічні речовини чи ліки, недостатнє надходження кисню до мозку і т. ін.

Здебільшого після отримання травми людині потрібна підтримка в таких сферах життя, як фізична здатність (як ми рухаємось та маніпулюємо речами), емоційна та поведінкова здатність (як ми їмо, поводимось та відчуваємо), а також розумова здатність (як ми думаємо та оперуємо інформацією).

Розсіяний (множинний) склероз – це хронічне, прогресуюче захворювання центральної нервової системи (головного та спинного мозку), яке вражає переважно молодих та дорослих людей. Симптоми з'являються від нерівномірно розкиданих рубців на ізолюючій оболонці нервів центральної нервової системи. Ці рубці можна порівняти з пробитою ізоляцією електричних проводів, яка перешкоджає правильній

передачі сигналів. Симптоми можуть варіюватись від легкої зміни чутливості до паралічу кінцівок та проблем з ходінням, мовою та іншими важливими функціями.

Виявлено, що стрес і хвилювання можуть негативно впливати на імунну систему організму хворої людини, незважаючи на вік та важкість захворювання. Деякі люди з розсіяним склерозом можуть використовувати допоміжні пристосування, такі як кухонне приладдя, одяг, інвалідні візки, милиці тощо. Інші використовують катетери через брак м'язового контролю сечового міхура та неспроможності інакше справити потребу. В гірших випадках людині потрібна більша увага для того, щоб звести до мінімуму всі вторинні симптоми.

М'язева дистрофія – це група прогресивних захворювань м'язів, яка характеризується найперше слабкістю та втомою. Можуть бути зачеплені серцеві і дихальні м'язи, що породжує подальші проблеми. Найважчою є м'язова дистрофія Дюшена (так само відома, як *дитяча м'язова дистрофія*), яка вражає молодих хлопців, котрі рідко доживають до тридцяти років. Існують ще інші дитячі та кілька дорослих форм м'язової дистрофії, які можуть спричинити в людини помірні або важкі фізичні відхилення.

Поліомієліт вражає нервову систему і настає параліч кінцівок. Поліомієліт – гостре інфекційне захворювання центральної нервової системи. Інфекція (колись знана як дитячий параліч) спричинена вірусом, що потрапляє до нервової системи через ніс чи рот. Він уражає нерви, які керують м'язами, що іноді призводить до паралічу або часткового паралічу однієї чи більше кінцівок. Якщо тулуб та нижні кінцівки паралізовані, то людина змушена використовувати інвалідний візок, але вона може зберегти здатність ходити за допомогою милиць. Захворювання не впливає на

інтелектуальний розвиток. За допомогою вакцинації можна уникнути нових випадків захворювання.

Пошкодження спинного мозку. Коли спинний мозок (пучок нервів, що є у хребті) пошкоджений у зв'язку з нещасним випадком чи захворюванням, людина може бути паралізована нижче від рівня травми. Нижче цього рівня людина або не має чуття та контролю функцій, або має порушені чутливість та функціональні можливості. Травми спинного мозку можуть варіюватися від легких синців до значних пошкоджень. Міра паралічу залежить від місця пошкодження спинного мозку.

Параплегія – це стан, за якого нижні кінцівки і/або нижня частина тулуба є паралізовані у зв'язку з травмою різних частин спинного мозку: крижової, поперекової та грудної частин хребта. При пошкодженні грудної частини хребта часто виникає потреба в інвалідному візку, а пошкодження крижової чи поперекової частин призводить до втрати чутливості в ногах, тому, можливо, людині будуть потрібні милиці для пересування.

Квадраплегія характеризується більшою мірою неповносправності, охоплює також параліч і рук, що викликано травмою шийного відділу хребта. Люди, в яких пошкоджена верхня частина шиї (С 2-4), можуть контролювати деякі плечові м'язи, але потребують додаткової підтримки в повсякденному житті; ті, що потерпають через травму нижньої частини шиї (С 5-7), будуть скоріше спроможні самі жити незалежно від підтримки інших.

Травми спинного мозку викликають утрату відчуттів та координації, тому що сигнали, передані головним мозком, проходячи вздовж спинного мозку, блокуються у місці пошкодження. При пошкодженні спинного мозку головний мозок залишається неушкодженим, отже, пізнавальні на-

вики теж залишаються непорушеними. Більшість людей з травмами спинного мозку використовує інвалідні візки для пересування.

Найважливіше, що треба запам'ятати: людина в інвалідному візку є така сама, як і всі інші. Люди із спинномозковими травмами в повсякденному житті стикаються з великою кількістю труднощів, які пов'язані з одяганням, купанням та прийманням їжі, порівняно з тими людьми, які не мають цих травм. Але з допомогою спеціального обладнання та персональної опіки можна подолати або принаймні полегшити всі ці труднощі.

Для людей з травмами спинного мозку неповносправність як така не є перешкодою, але такі бар'єри, як сходи, непристосовані туалетні кімнати, вузькі двері роблять діяльність складною або неможливою. Використання інвалідного візка створює деякі складнощі, але вони можуть бути зменшені завдяки забезпеченню фізичного доступу до рекреаційних зон та навколо них.

4.5.2. Рекомендації власникам осель, які приймають неповносправних на візках

Під час діяльності з неповносправними власник агрооселі може постати перед низкою проблем, які будуть пов'язані з поняттям «усування перешкод». Тому на початку діяльності з неповносправними з'ясуйте, чи замовлений транспорт пристосований для перевезення таких осіб та їх пристосувань (інвалідних візків, милиць тощо). Треба освоїтися з візком. Якщо виникає потреба допомогти інваліду на візку, не треба цього боятись, тому що хвилювання передається неповносправному. Навпаки, треба попросити в нього допомоги в управлінні візком, адже він напевно знає це краще за вас.

Власник садиби повинен розуміти, що особа на візку – така ж людина, як і інші. Відповідно, ставлення і подання інформації не повинні відрізнятись від манери поводження з іншими людьми.

Практика елементарного перевезення

Коли ви вперше допомагаєте людині на візку не потрібно виявляти надмірне хвилювання, адже ваші страхи передадуться вашому супроводжуваному. Краще залишатись природним і вести невимушену бесіду, що сприятиме порозумінню між вами. Водночас не слід брати на себе всю ініціативу, адже ваша необізнаність у даній ситуації може призвести до неприємних наслідків. Не треба боятися спитати у супроводжуваного як правильно і краще це можна зробити.

Запам'ятайте, існує два способи перевезення: на повній основі візка (тобто на чотирьох колесах) та на балансі (на задніх двох колесах, нахиливши візок на себе).

Долати перешкоди можна так:

- ***Униз.*** Якщо це сходи, бордюр чи схил, найкраще це зробити, піднявши візок на баланс, спустити його передом до перешкоди, або обернувши його задом до перешкоди. У будь-якому випадку опускати потрібно повільно, не виконуючи зайвих поштовхів, які можуть призвести до надмірного навантаження.
- ***Вгору***. Якщо це сходи, або бордюр найкраще це зробити, повернувши візок передом до перешкоди і, так би мовити, піднявши його, заїхати на перешкоду, або, повернувши візок задом до перешкоди, поставивши його на баланс, потягти на себе. Піднімати треба теж повільно.

Щоб уникнути зайвого навантаження на спину супроводжуваного під час подолання сходів, рекомендовано перенести візок разом із супроводжуваним. Коли ви рухаєтесь з візком біля бордюру, супроводжуючому необхідно стати скраю бордюру, підтримуючи візок, щоб уникнути перекидання. Завжди, перш ніж подолати будь-яку перешкоду, запитайте у туриста, яким чином це краще зробити для нього.

Ці рекомендації полегшать співпрацю з неповносправними особами, а людям з особливими потребами дадуть можливість долучитися до повноцінного гідного життя.

4.5.3. Додаткова інформація, яку варто пам'ятати

Спитайте перед тим, як допомогти! Якщо ви вважаєте, що людині потрібна допомога, запропонуйте її, але спершу зачекайте на відповідь. Якщо неповносправна людина впала, зачекайте доти, доки вона не дасть знати, потрібна їй допомога чи ні. Якщо допомога все ж таки потрібна, то людина підкаже вам, яким способом їй треба допомогти. Не робіть передчасних висновків, що начебто людина в інвалідному візку завжди потребує, аби її штовхали, але якщо їй справді потрібна ваша підтримка – забезпечте її.

Поважайте відмінності людини! Милиці, інвалідні візки, протези, ходунці та інше обладнання є необхідним пристосуванням для деяких людей. Не забирайте їх, доки людина сама не попросить, бо забирання цих речей робить людину беззахисною. Допоможіть усвідомити іншим той факт, що неповносправна людина відчуває своє обладнання якоюсь частинкою себе.

Не вирішуйте за когось! Дозвольте учасникам брати участь у колективній діяльності, яку пропонуєте всій групі. Дозвольте цим людям самим вирішувати, що вони здатні або

нездатні виконувати. Не беріть на себе відповідальність за здатності чи інтереси когось іншого. Найкращим практичним правилом є допускати дійову участь кожної особи, хіба що ця особа скаже нам протилежне.

Розраховуйте навики і виклики. Переконайтеся, що програми пропонують можливості до успіху, нового досвіду і є викликом для подолання всіма учасниками. Будьте творчими і готовими спробувати нові ігри чи старі ігри з іншим фокусом. Ваша роль полягає у тому, що ви маєте допомогти неповносправним вибрати ту діяльність та досвід, які забезпечать найкраще поєднання уже набутих навиків та чогось незвичного.

Забезпечте пристосуваннями, якщо треба. Розпитайте людей з фізичною неповносправністю про спеціальні пристосування, обладнання чи методи, що їх вони використовують у повсякденному житті і які можуть допомогти їм у рекреаційній діяльності. Забезпечте неповносправну людину всім необхідним для того, аби залучити її до колективної діяльності. Працівники рекреаційних служб або неповносправні можуть модифікувати наявне обладнання або придбати нове, з комерційних джерел.

Зменшіть вплив бар'єрів! Мінімізуйте навколишні природні перешкоди, які обмежують рух. Жорстка, тверда поверхня краща, ніж трава, пилюка або пісок для маневрування інвалідним візком. Продумайте наперед план прогулянки, ураховуючи тип поверхні, та порадьтеся щодо того з неповносправною людиною або експертом, котрий має досвід обстеження території.

Особисті пристосування та обладнання. Неповносправні, як правило, залежні від свого обладнання тому, що вони з їх допомогою розширюють коло своїх функціональних

можливостей. Їхнє обладнання може дуже відрізнятися: від звичайного, стандартного інвалідного візка до дуже персонального, зробленого під окреме замовлення обладнання, такого, як індивідуальної форми ремінець, що допомагає тримати ручку під час писання. Часто обладнання стає таким же особистим та незамінним, як для деяких людей одяг. Виходячи з того, будь-яку допомогу чи підтримку, що стосується обладнання, треба надавати обережно й виважено.

Значення для рекреації. Фізична неповносправність не має вирішального значення для участі у спеціальній програмі рекреаційної діяльності. Пересування є головним обмеженням для неповносправних на візках. Ліквідуйте небезпеки для пересування людини, яка цього потребує. Низький рівень сили також є помітним обмеженням для деяких неповносправних людей. Пристосувальне обладнання дає людині змогу брати участь у багатьох видах спорту та іграх.

Деякі люди з фізичною неповносправністю матимуть повну рухливість рук, тому їм не буде потрібна якась додаткова підтримка. Деякі використовуватимуть інвалідні візки для пересування і їм потрібні будуть пристосування до висоти зон активності, настільних ігор. Люди, які потерпають від нестачі відчуттів у нижніх кінцівках, можуть потребувати захисту під час деяких вправ – скажімо, надівати шкарпетки під час плавання. Основним бар'єром для участі в рекреації неповносправних в інвалідних візках часто є недоступність приміщень і території.

Розділ V

ПРАКТИКУЄМО СІЛЬСЬКИЙ ТУРИЗМ

5.1. Чи підходить Вам діяльність у сфері сільського туризму?

Наданням послуг сільської гостинності можуть займатися всі бажаючі громадяни, які мають у своєму володінні житлові площі, придатні для короткочасного розміщення і харчування гостей та туристів. Організація прийому туристів у сільських садибах це специфічний бізнес домашньої гостинності, який вимагає доброго розуміння та правильного застосування практичного ділового досвіду людей особливого ґатунку та специфічних навиків організаторської роботи. Управлінські та оперативні вміння можна набути, вдосконалювати та регулярно поновлювати безпосередньо під час роботи. Успіх буде гарантованим за умов співпраці з іншими підприємцями та прийняття до уваги практичних ділових порад.

Перед тим як розпочати свою діяльність у цій сфері, задайте собі такі запитання:

– чи підприємництво у сфері гостинності саме для мене?

– чи люблю я зустрічатися й працювати з іншими людьми?

– чи подобається мені приймати незнайомих людей у власній садибі?

– чи вмію я планувати витрати та дотримуватись кошторису?

Коли ви вирішили, що маєте можливість і необхідні засоби для надання послуг зеленого туризму, порадьтеся зі своєю родиною. Чи згідна ваша сім'я підтримати вас, чи допоможуть вони вам у реалізації вашої ідеї? В основі цієї справи лежить принцип сімейного бізнесу. Однак пам'ятайте, що малий бізнес має значні шанси зазнати невдачі. Головним елементом вашого стабільного успіху в цій непростій сфері, що вимагає прикладення зусиль, повинні стати планування, уважний аналіз та реальна оцінка власних ресурсів.

Рішення про надання туристичних послуг повинна прийняти вся сім'я. Кожен член родини може внести щось своє до спільної організації справи. Також корисно буде поділитися своєю ідеєю з сусідами,ріднею, можливо вони стануть вашими однодумцями і партнерами в започаткуванні бізнесу.

Наведіть лад у своєму будинку. Виділіть одну або декілька кімнат для приймання гостей. Попрацюйте над інтер'єром. Це не означає що вам обов'язково потрібно замінити всі старі меблі на нові. Намагайтесь використовувати те, що ви маєте. Адже суть в тому, щоб кімнати для гостей та інтер'єр всього будинку мали національний сільський колорит. Пам'ятайте про зручність і комфорт. Кімнати повинні бути затишні і приємні, адже на деякий час вони стануть домівкою для вашого клієнта.

Визначте страви, які ви можете готувати. Намагайтесь відшукати старовинні невідомі рецепти української національної кухні. Обладнайте затишне приміщення для прийому їжі (їдальню). При готуванні страв намагайтесь використовувати переважно свої власні продукти: овочі, фрукти, молочні продукти, м'ясні продукти.

5.2. Чого очікує турист?

Отже, Ви прийняли рішення розпочати діяльність із надання гостинності. Тепер уважно подивіться навколо себе. Що саме можна запропонувати туристу, чим привабити його до Вашої місцевості? Які маєте принади? У чому полягає «родзинка» Ваших послуг?

Добре проаналізуйте усі сильні та слабкі сторони регіону, де Ви живете. Яка туристична цінність Вашого села та навколишньої місцевості? Це – непроста справа, оскільки на ці фактори господар майже не має впливу.

Розташування. Місцевість має бути привабливою. Можливо, ця місцевість вже визнана традиційно туристичною, або ж вона має підстави, щоб стати такою, просто досі ще недостатньо розрекламована. Якщо ж село знаходиться недалеко від доріг з інтенсивним рухом, поблизу промислових об'єктів або у непривабливому оточенні тощо, то ця місцевість не є привабливою для розвитку сільського туризму.

Ландшафт. Безперечно, найбільший шанс на успіх мають села із мальовничими природними краєвидами (наявність озер, річок, лісів, пагорбів, гір, луків, ярів). На привабливість пейзажу досить сильно впливає архітектурний стиль забудови житлових будинків, який має бути близьким до традиційного сільського, характерного для певної сільської території. У селі турист прагне знайти те, чого немає у місті.

Екологічні умови. У сільському туризмі чисте довкілля є необхідною умовою отримання доходів, адже турист хоче відпочивати у контакті з чистою, незабрудненою природою Піклуватися необхідно не лише про природні ресурси (воду, повітря, ґрунти, рослинність), а й про усе оточення, у тому

числі ландшафти і забудову. Маємо на увазі чистоту і гармонію природи і архітектури. Неможливий сільський туризм там, де існують «дикі» зливи стоків або відходи зливають до меліоративних канав, рік чи озер. Слід вирішити і проблему переробки або вивезення відходів. Усе село і, зокрема, Ваш двір, мають бути чистими щодня.

Загальна інфраструктура. Важливим елементом інфраструктури є крамниці, пошта, банк, телефонні мережі, пункти торгівлі і, звичайно ж, місця для відпочинку та розваг. З гастрономією у селі часто досить скрутно. Бракує спокійних, затишних, приємних ресторанів чи кафе в стилі старої корчми, оформлених за традиціями даного регіону, із характерними стравами. Не в усіх селах є споруди, що слугують охороні довкілля, – очисні споруди і каналізації, система водопостачання. Часто потребують поліпшення і під'їзди до села.

Туристична інфраструктура. Уявімо, що погода зіпсувалась або ж зараз просто міжсезоння Що Ви запропонуєте своєму гостю? Подумайте про місця для відпочинку та розваг. Ви можете розпочати із чогось, що не потребуватиме вкладання величезних коштів наприклад, облаштувати невеликий спортивний майданчик, майданчик для дітей, доріжки для ходьби чи їзди на велосипеді, підводі, організувати прокат спортивного інвентарю, похід на пасіку тощо. Останнім часом популярним серед туристів стає участь у місцевих виставках, фестивалях та святкуваннях. Дуже полюбляють відпочиваючі поїздки на бричках, кінну їзду, катання на ґринджолах і санях, риболовлю, грилі і барбекю, відвідини історичних об'єктів.

Сім'я, яка приймає гостей. Сільський туризм підходить для родини, членів якої можна залучити до надання гостинності хоча б на сезон. Господар та члени його родини мають бути комунікабельними, здатними зацікавлено слухати і

розмовляти з гостями. Бажано володіти інформацією про історію свого села, звичаї і традиції, а ще – бути здатними показати особливості сільського способу життя. Не рекомендується розпочинати діяльність у родинах, де не всі члени погоджуються на прийняття і обслуговування гостей. Найголовніше тут гостинний підхід і приємна атмосфера, які у будь-якому разі сприятимуть зменшенню недоліків у Ваших послугах і залишать приємні спогади і враження від перебування.

5.3. Підготовка садиби до прийому гостей

Успіх господаря, який має намір приймати і обслуговувати гостей, залежить від впорядкування садиби та її гарного оформлення. Суттєві зміни в облаштуванні садиби потребують значних капіталовкладень і витрат часу. Тому пріоритетом має стати приведення у порядок того, що є. У межах своїх можливостей бажано було б здійснити роботи, спрямовані на забезпечення привабливого художньо-естетичного виду будівель, благоустрій та інженерне облаштування садиби і житлового будинку, оформлення інтер'єру житлових приміщень.

Огорожі. Велику роль в оформленні садиби мають огорожі, паркани, хвіртки, лавки, тіньові навіси та інше. Огорожі створюють приємне загальне враження про дім, якщо вони оформлені просто і гарно. І навпаки, недбало зроблена або недоглянута огорожа зіпсує вигляд садиби. Хвіртка і ворота є сполучною ланкою між подвір'ям і вулицею, тому їх художньому оформленню бажано приділити відповідну увагу. При оформленні огорож слід враховувати колір будинку. Якщо

він має яскраве забарвлення, огорожу краще фарбувати у світлі кольори. Якщо ж будинок світлого кольору, огорожа має бути з яскравим орнаментом. Щодо матеріалу огорожі, то він може бути будь-яким: метал, камінь, дерево, глина, цегла і навіть кущі (живопліт).

Подвір'я. У межах території садиби виділяють дві зони – рекреаційну і господарську. Рекреаційна – територія, де формуються місця для відпочинку, занять спортом, ігрові майданчики для дітей тощо. Господарська – для розміщення приміщень для худоби і птиці, місця для їх вигулу, зберігання кормів, городу. Як рекреаційна, так і господарська зони мають бути охайними, бажано з окремими під'їздами та відділеними одна від одної.

Ландшафт садиби. При плануванні ландшафту садиби необхідно враховувати, перш за все, особливості і природні багатства місцевості – наявність водойм (мінеральних джерел, водоспадів), лісу, природних луків або зелених галявин, рельєф (гори, печери, гроти). Гостям можна запропонувати відвідати ці місця. У такому випадку слід продумати:

- зручний підхід до них;
- облаштування майданчиків для відпочинку з метою запобігання ушкодження природи та забезпечення регулярного догляду за цими місцями.
- природні об'єкти значно «розширять» територію садиби та вигідно доповнять запропоновані господарями послуги.

Під'їзд до садиби. Театр починається з гардеробу, а зустріч Ваших гостей – саме з перших позитивних емоцій. Тому дуже важливо облаштувати зручний підхід чи під'їзд до садиби, місце для паркування автомобілів.

Зелені насадження. Позитивні емоції забезпечить відвідувачам краса парадної частини садиби. Це може бути партер з квітів та декоративних рослин або навіть маленька клумба з декоративно-листяних рослин з великими екзотичними листками. Можна застосувати звичайні садові газони, які, як правило, створюють з травосумішей різних видів злакових і бобових рослин.

Господарський двір. Місце утримання домашніх тварин має бути охайним, чистим, зручним для підходу та годування тварин відпочиваючими (з дозволу господарів). Особливо це подобається дітям, для яких допомога в догляді за тваринами може бути цікавим, незвичним заняттям. Однак господарський двір має бути відокремленим від місць відпочинку гостей.

Місця для відпочинку на подвір'ї. Бажано на подвір'ї мати зелену галявину для ігор та відпочинку на траві. Якщо дозволяє площа ділянки, можна облаштувати спортивний майданчик з простими тренажерами для дорослих та спорудами для фізичного розвитку дітей різного віку.

Місце для вогнища (мангал для шашликів, споруда для приготування юшки на вогні) може стати улюбленим місцем відпочинку і спілкування у вечірній час.

Якщо є щонайменша можливість створення водоймища, басейну чи водяних споруд (фонтанів, фонтанчиків, струмків, аквакамер з підсвіткою та бульбашками кисню тощо), варто їх зробити. «Жива» вода покращує мікроклімат, особливо у спекотних умовах, за нею цікаво спостерігати всім, до того ж вона вигідно доповнить ландшафт. Місце для тихого відпочинку може бути невеличким: просто майданчик з лавою чи альтанка, але в зручному і привабливому озелененому місці. «Хітом» може стати декоративний сад-город. Якщо відкинути звичні рамки його влаштування, поєднати овочі з

квітами, духмяними і декоративними рослинами, то це буде найгарніша прикраса садиби. Урожай збільшиться, а при правильному поєднанні рослин, вони майже не хворітимуть, і шкідники їх обминатимуть.

Літня душова, лазня. Для зручності гостей на території садиби можна спорудити літні душові, вода в яких буде нагріватися за рахунок сонячної енергії. Влаштування такої душової просте і доступне кожному господарю. Особливо привабливим об'єктом для гостей є лазня.

Будинок. Для створення комфортності проживання в будинку можливим є функціональний розподіл його приміщень: для сну, відпочинку і розваг, приготування та прийняття їжі, особистої гігієни і т. д. Також важливим є оформлення інтер'єру цих приміщень. Колір стін та підлоги, колір і фактура тканини, освітлення та озеленення приміщень по-різному впливають на самопочуття людини – бадьорять її або пригнічують. Красивий інтер'єр викликає у людей почуття естетичної насолоди.

Рекомендуємо в оформленні сучасної садиби використовувати колорит українського народного житла та прогресивні архітектурно-художні традиції. Уміле використання кольору, різьблення по дереву, орнаментації, предметів прикладного мистецтва – ткацтва та кераміки – дає можливість створити мальовничий і різнобарвний інтер'єр.

В оздобленні кімнат житлового будинку доцільно використовувати предмети народної творчості: вишиті подушки, рушники, домоткані килими, ліжники, вироби з металу або шкіри. Вони добре поєднуються з формами та кольорами сучасних меблів. У створенні комфортних умов проживання в кімнаті велике значення має правильна організація штучного освітлення, яке ще й підсилює художнє враження від інтер'єру житла. При використанні в інтер'єрі квітів до-

сягається не лише покращення художньо-естетичної якості внутрішнього простору, а й поліпшується мікроклімат приміщень, настрій гостей.

Вітальня. У будинку виділяється загальна кімната – найбільше приміщення. Вона повинна займати центральне місце. Ця кімната буде використовуватись як вітальня, де гості можуть проводити своє дозвілля, а, при необхідності, приймати своїх гостей. У несприятливу погоду комфортність, тепло та романтичність створюється домашнім каміном або піччю. Якщо у будинку немає приміщення для прийому їжі, ця кімната може використовуватись як їдальня.

Їдальня, кухня. Господиня має обміркувати, чи буде вона готувати для гостей, чи гості будуть користуватись окремою кухнею. Надання гастрономічних послуг дає додатковий дохід, але з різних причин господиня може бути не зацікавлена у приготуванні їжі. Тоді рекомендується облаштувати помешкання з міні-кухнею для приготування та прийому їжі.

Оснащення кухні:
- газова або електрична плита з духовкою;
- холодильник з морозильною камерою;
- умивальник;
- кухонні шафки зі столовими інструментами, повним набором тарілок, каструль, склянок, чашок, приладдям для приготування їжі (терка, м'ясорубка, консервний ключ, комплект ножів);
- електрочайник;
- місце для зберігання продуктів;
- смітник для харчових відходів;
- засоби для чищення, миття, комплект ганчірок.

Додатково: мікрохвильова піч; фільтр для очищення води з інструкцією до використання.

Спальня. Основні вимоги до кімнат, які передбачені для спалень – це створення зручності, тиші і гігієнічних умов проживання. Спальня на дві особи – 10–12 м^2, спальня на одну особу – не менше 8 м^2. Обладнання спалень повинно бути простим, а набір меблів – мінімальним. Попитом користуються кімнати з меблями ручної роботи. У спальні можуть бути меблі пересувні, вмонтовані, або такі, що трансформуються. Основні меблі: ліжко або диван-ліжко; легкі матраци, укладені на дерев'яну або металеву раму; письмовий стіл; гардероб або вмонтована шафа; стільці та дзеркало; туалетний столик.

Санітарний вузол. Звичайно, найкращий варіант, коли у кожній кімнаті є свій санітарний вузол. Якщо ж він один на декілька кімнат, то мова йде про меншу ціну за послуги, ніж у першому випадку. Санітарний вузол краще розміщувати поряд із спальнями або біля кухні. З точки зору дотримання правил гігієни, а також економії води, рекомендується встановлювати душові кабінки замість ванн. Над умивальником доцільно повісити дзеркало і поличку для зберігання приладів для гоління та косметичних процедур, необхідні розетка та вішаки для рушників. Біля душової кабінки повинен бути вішак для халату і рушника, килимок, мильниця, поличка для косметики. Тут також має бути і смітник для відходів. Краще, щоб усі елементи оснащення були оформлені в одному стилі, вміло скомпоновані і поєднувалися з кольором стін та підлоги. Необхідні засоби для чищення, туалетний папір та паперові рушники.

Якщо мова йде про прийом туристів тільки у літній період, то туалет може бути розміщений на вулиці. Він має бути чистим, охайним, доглянутим і знаходитися на відстані не менш ніж 14 метрів від криниці та літньої кухні.

5.4. Гігієна і безпека садиби

Стіни кімнат для проживання бажано побілити або поклеїти шпалерами. У душових, пральних і коморах для зберігання чистої і використаної білизни, туалетах, на кухнях панелі на висоту 1,8 м та стіни в місцях кріплення санітарно-технічних приладів бажано облицювати керамічною глазурованою плиткою чи іншими вологостійкими матеріалами, придатними для миття і дезинфекції.

Усі приміщення, обладнання, меблі утримувати в чистоті, щоденно проводити вологе прибирання.

Зміну постільної білизни проводити при кожному від'їзді гостей, але не рідше одного разу на тиждень. Постільну білизну, скатертини, рушники після прання обов'язково прасують.

У кімнатах, кухнях, санітарних вузлах бажано мати кватирки, фрамуги, спеціальні отвори для провітрювання, які варто обладнати сітками. Ще краще, коли ці приміщення будуть обладнані побутовими кондиціонерами. Повний комфорт у будинку досягається сприятливою температурою, вологим чистим повітрям, нормальним природним та штучним освітленням, доброю звукоізоляцією. Температура має бути 20–22 °С з відносною вологістю повітря 40–60%.

Якщо існує проблема із якістю питної води, її слід вирішувати за допомогою спеціальних фільтрів, які можна вільно придбати у продажу. Криницю у межах садиби слід розміщувати на штучно підвищених майданчиках площею 2 х 2 м на відстані 6–10 м від житлових приміщень і 15–20 м від будівель, де утримуються домашні тварини. Господар зобов'язаний забезпечити гостей милом, посудом, щітками для одягу та взуття, туалетним папером.

У межах своєї садиби господар несе повну відповідальність за безпеку прийнятих ним гостей. Він зобов'язаний забезпечити протипожежну безпеку садиби, надійність перекриттів на вигрібних ямах, криницях, погребах та інше.

Діяльністю з надання послуг відпочиваючим можуть займатися тільки здорові члени сім'ї.

5.5. Прибирання

Існує один важливий фактор, який змусить Вашого гостя, або кількох гостей, ніколи більше не повертатися до Вас. Не дивлячись на місцеві принади та пам'ятки, а також на ту насолоду, що можна від них отримати, ніщо не переконає гостя повернутися у брудну кімнату чи неприбране помешкання. Забезпечення та підтримання найвищих стандартів чистоти є найголовнішою необхідною умовою, яка може спонукати клієнта повернутися до Вас ще раз.

Чому необхідно прибирати? Існують три основні причини.

Ми прибираємо для того, щоб:

а) забезпечити прийнятне навколишнє середовище та покращити зовнішній вигляд. Комфортабельні кімнати для гостей та бездоганний рівень чистоти оцінюються Вашими гостями і можуть впливати на думку інших гостей. Підтримання житла у хорошому привабливому стані є життєво необхідним фактором того, що Ваш гість у майбутньому до Вас повернеться. Рівень чистоти є показником ставлення господарів до своїх відвідувачів;

б) зберегти та продовжити термін використання будинку, матеріалів та меблів, зберегти та заощадити кошти.

Пил, особливо змішаний із жирними речовинами, міцно проникає в меблі та тканини і залишається до того часу, доки його звідти не видалять. Старий бруд неодмінно викликає пошкодження поверхні. Регулярне очищення з використанням відповідних методів та матеріалів допомагає запобігти псуванню поверхні. Чистота спонукає Ваших гостей обходитися з навколишніми предметами з відповідною повагою, що, в свою чергу, зменшує затрати на їх утримання;

в) запобігти поширенню інфекції, дотримуватись гігієнічних вимог. Це є однією з багатьох важливих причин, щоб усе чистити. Одним із шляхів передачі інфекції є пил, який знаходиться у повітрі. Дбайливе прибирання є досить ефективним методом зменшення можливості переміщення інфекції цим шляхом.

Серед трьох вищенаведених причин, напевне, найбільш вагомою є забезпечення привабливого зовнішнього вигляду. Більшість з нас не цікавлять кошти, витрачені власником будинку на чистоту. А коли ми бачимо бруд, то перше, про що думаємо, – про гігієну та небезпеку інфекції. Ми ніколи не будемо думати про гігієну, якщо відвідуємо абсолютно чисту садибу.

Щоб задовольнити потреби та вимоги своїх відвідувачів, намагайтеся виконати одне правило: подбайте, щоб Ваші приміщення були абсолютно чистими. Ліжка відповідно розставлені та акуратно застелені, а всі зручності в будинку (туалет, душ) – справні. Туалет на вулиці повинен відповідати санітарно-гігієнічним вимогам.

Важливо пам'ятати про культуру обслуговування гостей. Чимало власників садиб далеко не завжди розуміють, що їх шикарно обставлені спальні при поганому обслуговуванні

більше дратують, ніж приваблюють клієнтів. Плутають наявність великої кількості меблів та обладнання (люстр, канделябрів, сушок для волосся) з високими стандартами обслуговування.

Чого хоче Ваш гість? Проведені дослідження свідчать, що клієнт, перш за все, хоче мати:

– чисту кімнату;
– зручний матрац та ліжко;
– можливість спокійно спати вночі.

Немає потреби інвестувати багато коштів на закупку дорогих меблів та речей, якщо ігнорується основний фактор – підтримання чистоти в кімнаті.

Давайте подивимося на спальню та ванну кімнату, які Ви приготували для гостей. Чи чисті двері і чи нема на них пилу?

Щодо стелі, стін та плінтусів – чи не бачите Ви там пилу, жирних плям, слідів від пальців або павутиння? Подивіться уважно.

Чи є пил на поличках шафи, на її днищі, на нічному столику, замках та в шухлядах? Чи чисті меблі і чи немає пилу на їх ніжках?

Давайте подивимося (з точки зору чистоти і справності) на лампи, особливо краї абажурів (зверху та знизу) та самі лампочки.

Картини, дзеркала, віконні виступи та заглиблення повинні бути почищені та протерті від пилу.

Струсіть легенько штори. Чи немає на них пилу? Кошик для сміття, звичайно, повинен бути порожнім. Але чи чистий сам кошик? Чи немає плям на попільничках, включаючи сліди миття?

Чи немає пилу та сміття під ліжками, під матрацами, за шторами та плінтусами?

Час мити руки – ходімо до ванної кімнати. У першу чергу, подивимося, чи немає плям на стелі, стінах, дверях, дзеркалах, виступах та інших поверхнях.

А тепер перевіримо, чи відсутні плями, наліт, залишки миючих засобів та волосся у ванні та умивальнику. Зверніть особливу увагу: чи не забита раковина і чи не переливається з неї вода, крани та хромові з'єднання повинні бути вичищеними. Тепер добре обдивимося штору в душі, чи немає на ній волосся. Ви, напевно, все-таки знайдете кілька волосин на нижній частині штори, навіть якщо Ви її тільки що повісили.

Ідемо далі. Чи відсутні плями на зовнішній та внутрішній поверхнях унітазу і не йде від нього неприємний запах? Подивіться на верхню та нижню частини унітазу, на бачок, ручку для спускання води, труби.

Чи немає пилу та павутиння на вентиляції? Чи кошик для сміття порожній та чистий? Чи виблискують склянки для води і чи немає на них жирних плям? І зрештою, чи чиста підлога, чи немає на ній пилу, бруду та павутиння, особливо за трубами та на плінтусах?

Періодичність прибирання. Штори необхідно пилососити час від часу. Частота залежить від того, де знаходиться Ваша будівля. Будинок на завантаженій вулиці вимагатиме частішого прибирання, ніж той, що знаходиться окремо. Штучні штори, а також ті, що кожен день не опускаються, вимагатимуть, щоб їх пилососили частіше, ніж інші. Коли Ви частіше чистите штори, то продовжуєте період їх використання. Абажури ламп також необхідно періодично пилососити або витирати щіткою, а при необхідності мити.

Плитку у ванній кімнаті треба мити після кожного використання ванни. Частота витирання пилу залежить від віку Вашого будинку та типу будівлі. Прання покривал на ліжках – мінімум 2–3 рази на рік, залежно від типу тканини, ваги тощо.

5.6. Харчування відпочиваючих

Для підтримання здоров'я людини важливим є режим харчування – кількісне і якісне харчування, яке включає час прийому їжі, розподіл протягом доби за енергетичною цінністю і складом, умови прийому їжі. Доведено, що найсприятливішим є 3–6 разове харчування. Рекомендуються три основні прийоми їжі на добу: сніданок, обід і вечеря. Крім того, можуть бути другий сніданок, другий обід і склянка кефіру перед сном. Правильний режим харчування туристів та відпочиваючих забезпечує не лише ефективність роботи травної системи, нормальне засвоєння їжі та перебіг обміну речовин, але і добре самопочуття та задоволення.

Після огляду садиби і житлових приміщень господар погоджує з відпочиваючими питання щодо організації харчування. У тому випадку, коли гості виявляють бажання самостійно організовувати харчування (в межах садиби), їм надається кухня і необхідний інвентар, визначається місце приймання їжі. Якщо ж гості висловлюють бажання отримувати цю послугу від господарів, з ними погоджується приміщення, де буде організовано приймання їжі та перелік страв, які буде готувати господиня (перші, другі та десерти), і з яких, за бажанням гостей, буде комплектуватись меню. При цьому слід надавати перевагу стравам, які виготовляють за місцевою рецептурою та з місцевих продуктів. З

гостями визначається режим харчування (орієнтовно він може бути таким: сніданок – 8–9 год., обід – 13–14 год., вечеря – 18–19 год.). За домовленістю харчування може бути одно-, дво-, три- і чотириразове. Погоджується кількість страв, з яких буде комплектуватись меню, вага компонентів, харчові якості.

Порядок і гігієна на кухні. Елементи кухонного обладнання та необхідний кухонний інвентар ми розглянули у розділі, присвяченому підготовці будинку до прийому гостей. Тепер ознайомимося із основними правилами дотримання порядку і гігієни на кухні:

- інвентар (ножі, тертушки, дошки, лопатки, ложки та інше) має бути промаркований і окремий для сирого м'яса, сирої риби, сирих овочів і готової продукції, оселедців, хліба, гастрономи, масла, зелені тощо;
- після використання інвентар миють з миючими засобами, призначеними для миття посуду, промивають під проточною водою, ошпарюють окропом, зберігають в чистому вигляді; щітки, мочалки для миття посуду після використання промивають у розчині гарячої води і миючими засобами, просушують і зберігають у спеціально виділеному місці;
- якщо холодильник один, то потрібно правильно поділити його для зберігання різних продуктів: сире м'ясо, рибу, яйця зберігати на нижній полиці холодильника. Молоко і молочні продукти, гастрономію, жири – на верхній полиці. Усі продукти зберігати в закритому, призначеному для цього, промаркованому посуді;
- для приготування страв використовувати екологічно чисті продукти харчування, бажано з власного підсобного господарства. Якщо господар утримує корову, птицю,

то обов'язково має бути довідка, видана ветеринарним лікарем про безпеку садиби;

- при виготовленні кулінарних і кондитерських виробів та страв ретельно дотримуватись послідовності процесів та технологічних режимів, процедур;
- на кухні не допускається наявність мух, прусаків, гризунів та домашніх тварин;
- сервірування столу – це своєрідне мистецтво, що вимагає від господині знання правил, відповідного естетичного смаку і фантазії. Сервірування є повсякденне і святкове. Відповідно і посуд за призначенням поділяють на посуд повсякденного сервірування і святкового. Хоч повсякденний посуд і має бути простіший, ніж святковий, краще, щоб це був порівняно дешевий сервіз, який завжди виглядає краще, ніж набір розрізненого посуду. Сервірування столу бажано робити за традиціями місцевості або сім'ї.

5.7. Невідкладна медична допомога

Під час туристичної подорожі чи відпочинку людина переживає три періоди:

- у перші дні відбуваються пристосування організму до умов і обстановки, що супроводжується змінами функціонального стану серцево-судинної, дихальної, м'язевої та нервової систем;
- у другий період стан організму стає стійким, функції його нормалізуються, у людини з'являється відчуття комфорту. В результаті раціонально спланованого режиму

дня (виконання норм санітарії та гігієни, правильний режим харчування, фізичного навантаження, відпочинку і сну) зміцнюються фізичні та духовні сили організму;

- третій період характеризується появою перших ознак втоми. Доведено, що під час відпочинку людина активно відпочиває перші 12 днів, однак улюблені та цікаві заняття сприяють подовженню активного відпочинку, тоді як менш захоплюючі зумовлюють втому.

Усі порушення стану здоров'я, що трапляються у туристів та відпочиваючих, можна поділити на три групи:

- загострення хронічних захворювань у зв'язку зі зміною клімату, харчового режиму, побуту, фізичного та емоційного навантаження (хвороби серцево-судинної системи, органів дихання, шлунково-кишкового тракту, нервової системи та ін);
- захворювання, зумовлені недотриманням чи порушенням санітарно-гігієнічних правил (харчові отруєння, інфекційні, простудні захворювання, та ін);
- травми і нещасні випадки (побутові, спортивні, транспортні).

Досвідчені туристи завчасно передбачають труднощі і приймають заходи безпеки. Вони завжди організовані, дисципліновані, неухильно дотримуються правил безпеки.

Для попередження загострення старих хвороб і появи нових від'їжджаючий на відпочинок турист повинен пройти детальний медичний огляд з урахуванням очікуваного навантаження на організм, місцевих кліматичних умов та специфіки занять під час відпочинку.

Частота захворюваності, нещасних випадків і травматизму залежить також від рівня організації відпочинку. Тому

профілактика захворюваності і нещасних випадків та своєчасне надання медичної допомоги потерпілим і хворим є важливою і відповідальною ланкою в організації сільського зеленого туризму.

Господар оселі повинен не лише створити сприятливі умови для відпочинку туристів, а й ознайомити їх з правилами техніки безпеки, як в межах своєї оселі, так і поза нею, враховуючи особливості тієї чи іншої місцевості.

У зв'язку з віддаленістю медичних закладів від місць проходження туристичних маршрутів, місць відпочинку туристів, за надання їм першої медичної допомоги несуть відповідальність керівники туристичних маршрутів та господарі садиб. При цьому збереження здоров'я або й життя потерпілих нерідко залежить від обізнаності господарів і самих відпочиваючих щодо прийомів само- та взаємодопомоги під час нещасних випадків. З цією метою для власників садиб та організаторів відпочинку в селі організовують спеціальну медичну підготовку, яка включає практичне оволодіння методами штучного дихання, зупинки кровотечі, накладання пов'язок, виведення із непритомного стану тощо.

Кожен господар, який приймає туристів і відпочиваючих, повинен мати укомплектовану аптечку для надання першої медичної допомоги. Набір медикаментів потрібно систематично поповнювати. Укомплектовуючи аптечку ліками, необхідно подбати про їх правильне зберігання. Таблетки і драже слід тримати у водонепроникній (целофановій, скляній) упаковці, рідкі ліки – герметично закритими. Термін придатності ліків, який зазначається на кожній упаковці (пакеті, коробочці, флаконі, ампулі тощо) варто періодично перевіряти, оскільки після закінчення цього терміну вони стають неефективними, а то й шкідливими. У разі неправильного зберігання ліків під впливом вологи, світла та повітря

їх властивості передчасно змінюються. Аптечки повинні зберігатися під замком, у сухому прохолодному місці.

Домашня аптечка сільського господаря

1. *Нестерильний інструментарій та інші необхідні предмети:*
   шпатель металевий – 1 шт.;
   ножиці – 1 шт.;
   круглий джгут – 1 шт.;
   термометр медичний – 1 шт.;
   мензурка – 1 шт.;
   мильниця з милом – 1 шт.;
   піпетка – 1 шт.

2. *Перев'язувальний матеріал:*
   індивідуальний перев'язувальний пакет – 1 шт.;
   бинт стерильний 14 см х 7м – 1 шт.;
   бинт стерильний 7 см х 5 м – 2 шт.;
   бинт стерильний 5 см х 5 м – 2 шт.;
   бинт стерильний 10 см х 5 м – 3 шт.;
   тампони стерильні 10 х 10 см – 3 шт.;
   тампони стерильні 15 х 15 см – 3 шт.;
   вата гігроскопічна – 50 г;
   лейкопластир – 1 кат.;
   рушничок – 1 шт.

3. *Медикаменти*:
   спирт 96 градусів – 50 мл;
   спирт нашатирний – 30 мл;
   розчин перекису водню, 3% – 50 мл;
   рідина протиопікова – 50 мл;
   спиртовий розчин йоду, 5% – 20 мл;
   настоянка велеріани – 20 мл;

валідол	– 5 мл;
нітрогліцерін	– 1 уп.;
краплі зубні	– 1 фл.;
таблетки шлункові	– 1 уп.;
гірчичники	– 10 шт.

Кожен учасник сільського зеленого туризму, господар чи турист, повинен уміти:

- спинити кровотечу;
- накласти пов'язку при відкритому переломі;
- зафіксувати ушкоджену руку або ногу нерухомою;
- надати першу допомогу при: порушенні дихання (відновити прохідність дихальних м'язів, провести штучну вентиляцію легень); зупинці серця (зробити непрямий масаж серця); обмороженні; тепловому ударі; укусах отруйних тварин та комах; отруєнні алкоголем;
- використовуючи підручні засоби, перенести, розмістити та транспортувати потерпілих;
- правильно орієнтуватися в ситуації: викликати швидку медичну допомогу чи скористатися попутним транспортом.

Непідготовлені люди часто розгублюються у разі нещасного випадку і, замість того, щоб допомогти потерпілому (зупинити кровотечу, відновити дихання, серцебиття), прагнуть доставити його в медичний заклад, незважаючи на важкий стан, що може призвести до смерті.

Щоб врятувати життя людини, яка одержала важку травму, не можна гаяти жодної хвилини. Одночасно з проведенням реанімаційних дій необхідно негайно повідомити медичних працівників про нещасний випадок або захворювання

і якнайшвидше викликати санітарний чи інший транспорт. Номери телефонів найближчих лікувальних закладів мають бути на видному місці біля телефонного апарату (наявність телефонного зв'язку з лікувальними установами в подібних ситуаціях є надзвичайно бажаною). Доцільно тримати і номери контактних телефонів фельдшера та акушерки, лікарів дільничної лікарні, відділень швидкої та невідкладної допомоги, хірургічного відділення центральної районної лікарні. Сьогодні є можливість запровадження радіо- та мобільного зв'язку з лікувальними установами, що дає змогу, у разі важких травм або гострих отруєнь, миттєво повідомити про це відповідні служби.

5.8. Народна культура і мистецтво

За всіма господарськими клопотами дуже важливо не забути про історико-культурні пам'ятки, народне мистецтво, фольклор, традиції, святкові дійства Вашого краю. Навіть якщо гості приїхали до Вас просто відпочити, зануритися у природу, порибалити, врешті, спокійно відіспатися, Ваші пропозиції познайомити їх з усім різноманіттям народної культури, історії Вашого краю рідко кого залишить байдужим. А для дітей, молоді це також може бути важливим виховним елементом. І тут – незаперечна Ваша виховна і навіть патріотична роль.

Отже, перш за все, радимо Вам звернутися до місцевої бібліотеки, можливо, до вчителів історії та інших предметів у Вашій сільській школі, до місцевих краєзнавчих музеїв. У селі завжди знайдеться людина, залюблена у краєзнавчі дослідження рідного краю. Поговоріть з цими людьми, порадьтеся, запишіть їхні цікаві розповіді, почитайте спеціальну літературу. Крім того, Ви запропонуєте на туристичний

ринок свій оригінальний продукт як знавець місцевої культури та історії, ці знання збагатять життя Вашої родини, піднімуть над рутиною повсякденного життя.

До речі, історія і культура краю оригінальним способом можуть відобразитись і у плануванні території садиби музейно-історичних предметів, виставкових експонатів. Садибу можуть прикрасити різноманітними витворами декоративно-вжиткового мистецтва місцевих майстрів.

Розпитайте в районній (обласній) адміністрації, у сусідів, чи заплановані на найближчі місяці народні свята і ярмарки, де у продажу є витвори народних майстрів. Це можуть бути весілля з народними обрядами, фестивалі народного мистецтва як українців, так і представників інших етносів, які населяють Ваш край. Запропонуйте Вашим гостям відвідати ці свята.

Можливо, серед Ваших односельчан є прекрасні виконавці народних пісень, оповідачі бувальщин? Тож запросіть їх в якийсь вечір до Вашої садиби, на родинну вечерю з Вашими гостями, на галявинці, чи біля вогнища. Такий вечір залишиться незабутнім і для гостей, і для Вас.

Відвідування церков, релігійних святинь Вашого краю також можуть бути в колі інтересів Ваших гостей. І Ваші поради чи супровід можуть виявитися для них корисними.

5.9. Ваші сильні та слабкі сторони

У попередніх розділах посібника були подані основні складові, які обумовлюють ті мінімальні умови, при наявності яких вже можна розпочинати діяльність. Проте цього недостатньо для більш успішної діяльності. На практиці

часто трапляється, що господар ризикує і розпочинає справу без детального аналізу рівня свого туристичного продукту шляхів його покращення. Не хочемо переконувати, що такий ризик приречений на невдачу, проте ймовірність такої невдачі буде меншою, якщо Ваші сильні та слабкі сторони будуть проаналізовані.

5.10. Клієнти для сільського туризму

Найчастіше свою відпустку у селі хочуть провести сім'ї з дітьми віком до 12 років, люди пенсійного віку, а також ті, хто може дозволити собі не одну подорож для відпочинку протягом року. Місце для відпочинку вони вибирають на відстані, яку можна здолати протягом одного дня. Загалом прибічники відпочинку на селі не відрізняються від інших туристів, але переважають люди з доходами, нижчими від середніх. На вибір такої форми відпочинку впливають такі чинники:

- помірковані ціни, особливо порівняно з іншими пропозиціями відпочинку;
- сільський туризм відповідає вимогам сімейного відпочинку;
- контакт з природою, тваринами, якісне домашнє харчування.

Крім того, для себе необхідно визначити, чи будете Ви формувати спеціальну пропозицію, адресовану певному типу клієнтів. При цьому варто передбачити відповідний кваліфікаційний рівень власників агроосель і облаштування, пристосоване для цього типу гостей.

5.10.1. Сім'ї з дітьми

Якщо Ви плануєте приймати таку категорію гостей, пропонуємо звернути увагу на наявність:

- більшої кількості домашніх тварин і безпечного контакту з ними;
- ігрового інвентарю;
- простору для розваг у будинку і на подвір'ї, майданчика для ігор;
- контактів з іншими дітьми;
- дитячих велосипедів, самокатів тощо;
- місць для організації пікніків, велосипедних прогулянок, конкурсів тощо.

5.10.2. Старше покоління

Гості старшого віку мають, як правило, вищі вимоги, проте вони – вдячні клієнти і часто саме вони є тими гостями, які приїжджають після закінчення основного сезону. Зверніть увагу, що не рекомендується одночасне перебування в одному будинку осіб старшого віку і дітей, хоча іноді обидві сторони почуваються добре у такому товаристві. Тож слід попереджати гостей про таку ситуацію під час домовленості про відпочинок.

Ця категорія відпочиваючих очікує на:

- кімнати із санітарним вузлом і зручною душовою кабінкою (в літній час – літня душова та охайний туалет на подвір'ї);
- затишний будинок і доглянутий город;

- зручні сходи;
- зручні ліжка, м'які крісла, стільці та лавки;
- близькість до медичних закладів;
- високі кулінарні вимоги (наприклад, дієтичне чи якісне домашнє харчування).

5.10.3. Товариські, корпоративні групи

З кожним роком збільшується кількість груп, об'єднаних спільними сімейними або професійними інтересами, які вибирають відпустку у селі на вихідні або святкові дні. У такому випадку Ви повинні бути готові до руху і шуму у домі, тому що в основному це молодь, яка шукає розваг і пригод. Гості також очікують смачної кухні, прийнятних умов розміщення та із задоволенням приймають пропозиції щодо варіантів проведення вільного часу.

5.10.4. Любителі природи

Це специфічна категорія гостей із специфічними, екологічними інтересами. Головною метою цих людей є відхід від міського ритму життя, зацікавлення природою, птахами, комахами, збирання ягід та лікарських рослин, власні дослідження. Такі гості надають перевагу традиційній сільській садибі, дикій природі та рідкісній рослинності. Любителі природи також звертають увагу на охорону природи, рівень екологічного добробуту, щиро цікавляться веденням домашнього сільського господарства. Необхідно бути готовим до приготування вегетаріанських страв, використовуючи домашні продукти харчування.

5.10.5. Іноземні туристи

Найчастіше в українське село приїжджають гості з Росії, Польщі, Канади та США, а із впровадженням спрощеного візового режиму – з Румунії, Угорщини, Словаччини, Франції та інших країн. В основному потреби і вимоги вони мають ті ж самі, що й українські громадяни, але Ви можете зіткнутися із:

- вимогливішими очікуваннями стосовно чистоти і порядку, а також стану довкілля;
- відмінними очікуваннями щодо харчування (можна запропонувати два або три меню, при цьому рекомендується враховувати типово місцеві страви);
- необхідністю володіння щонайменше однією іноземною мовою;
- потребою більш суворої безпеки особистих речей і майна (наприклад, зберігання автомобіля у гаражі).

5.10.6. Відпочиваючі з інвалідністю

На даний момент ринку послуг для неповносправних осіб в сфері сільського зеленого туризму практично немає. Є лише невелика кількість господарств, які готові їх прийняти. ***Відпочиваючі з інвалідністю також розглядаються як платоспроможні клієнти!*** Звичайно ж, ціна може бути пільговою, але це ні в якому разі не повинно бути безкоштовно. Неповносправна особа повинна відчувати себе гідним клієнтом, а не об'єктом «соціальної допомоги» і відповідно вимагати надання послуг доброї якості. В більшості випадків неповносправний відпочиваючий є надзвичайно вдячним клієнтом. Господарі відчувають задоволення з того, що допомогли туристам отримати нові відчуття, досвід та навики які недоступні їм в звичному житті.

Для багатьох неповносправних осіб приїзд до Вашої оселі на відпочинок є подією року! Тому постарайтесь, щоб ця подія запам'яталась з якнайкращого боку. Для багатьох осіб, які мали інвалідність з дитинства, були недоступні «дитячі» радості. Наприклад, вони не сиділи в теплих калюжах чи не залізали в болото. Тому адекватно сприймаєте ту радість, яку відчуває 30-літня людина, залізши в болото вперше в своєму житті. Багато в навколишньому світі звичного для нас є відкриттям та величезною новиною для неповносправних. Для прикладу, групі незрячих дали в руки жабу. Всі на дотик оглянули, але ніхто не сказав що це таке. Кожна особа з інвалідністю має право на власні помилки та на власний досвід. Тому дайте можливість самому стати на граблі та поспілкуватись з гусьми. Звичайно ж, все повинно бути в межах розумної безпеки.

Українські особи з інвалідністю «звикли» в своєму житті до образ та непорозумінь. Особи на візку призвичаєні до того, що їх перекидають з візка добрі дяді та тьоті, які бажають допомогти. Незрячі не помічають скляних поличок над умивальниками, відер з водою під ногами чи туалетів типу «дірка в підлозі», про які ніхто не попередив. Нечуючі можуть не реагувати на заклики на обід «ложкою по залізній мисці». Тому, якщо у вашій практиці щось подібне сталося, не сприймайте це як особисту вину на все подальше життя**.** ***Також не виніть незрячого в тому, що він перекинув чи розбив щось, що стоїть на невластивому для цього предмету місці.*** Сприйміть цей досвід та намагайтесь цього не повторювати. Ще краще, якщо ви заздалегідь подумаєте про проблемні моменти і спробуєте їх попередити.

Сільському господарю не слід займатись прийомом осіб з усіма видами інвалідності. ***Не повинні усі садиби бути адаптованими для прийому осіб на візках.*** Спочатку оці-

ність доступність своєї оселі. Якщо у вас немає такого досвіду, спробуйте прийняти різних людей та самі визначіться з ким Вам зручніше працювати.

В своїх рекламних матеріалах господарство повинно надати інформацію про категорію (нозологію) інвалідності з якою ви працюєте, а також ретельно та достовірно описати доступність своєї садиби та прилеглої до неї території.

Пам'ятайте! Неповносправна особа не їде зі своїх чотирьох стін у Ваші чотири стіни!

5.11. Поради початківцям

Не очікуйте високих прибутків у перший рік своєї діяльності. Потрібно щонайменше 2-3 роки роботи та добрі відгуки гостей, щоб Ваше господарство досягло бажаного результату.

Стартові умови мають у сільському туризмі певне значення, оскільки, володіючи вільними умебльованими приміщеннями, можна одразу ж приймати гостей, а в іншій ситуації треба буде ще створити ці приміщення. В останньому випадку радимо складати так званий бізнес-план. Якщо Ви хочете отримати кредит у банку або допомогу у будь-якій фінансовій установі, без представлення бізнес-плану не відбудеться навіть вступна розмова.

Якщо інвестуєте, мусите детально порахувати витрачені кошти на:

- будівельні матеріали;
- транспорт;
- оплату робочої сили найманих працівників;

- благоустрій (підведення газу, води, каналізації, електропостачання тощо);
- облаштування об'єкта (меблі, побутові прилади тощо).

До того ж треба скласти калькуляцію поточних витрат, пов'язаних з використанням приміщень гостями. Найважливіші позиції такі: обігрів; світло; газ; вода; прання; миючі засоби; поточний ремонт; амортизація інвентарю; страхування; реклама; телефон; транспорт, вивезення сміття, чищення вигрібної ями; інші матеріали і послуги.

Не пропонуйте усього разом, виділіть одну чи декілька особливих послуг, і кожна з них має бути представлена на належному рівні. Знайдіть «родзинку» Вашої послуги.

Працюйте в команді. Залучайте сусідів та об'єднуйтесь в осередки або кластери сільського туризму.

Збирайте інформацію і розширюйте світогляд, читайте фахові журнали і статті (наприклад, журнал «Туризм сільський зелений»).

Прислуховуйтесь до відгуків і зауважень своїх гостей, їхню критику трактуйте як добру підказку.

Розділ VI

РЕКЛАМА СІЛЬСЬКОГО ТУРИЗМУ

Існують такі форми реклами: каталоги, буклети, листівки, візитні картки, карти, регіональні путівники, оголошення в пресі, звернення до туристичної агенції, участь у ярмарках, таблиці при дорозі, інформаційна сторінка в інтернеті. Не варто обмежуватися однією формою реклами. Ви можете вибрати одну із них (наприклад, видання листівки) за основну, а інші – як додаткові. Не забувайте, є дешеві і навіть безкоштовні можливості, якими можна скористатися. Чим більше каналів розповсюдження інформації про Ваші послуги, тим більша вірогідність, що Вас хтось почує.

Як же правильно написати рекламне запрошення? Цілком зрозуміло, що примусити когось прочитати оголошення просто неможливо, тому у ньому має бути щось таке, що спонукало б читача прочитати, звернути увагу. Рекламне оголошення повинно мати свою мотивацію та адресата і бути спрямованим на прихильників відпочинку у селі.

6.1. Тема та девіз реклами

Тема реклами має відповідати цілям рекламної кампанії. Необхідно, щоб споживач запам'ятав хоча б назву послуги та адресу господаря, який надає послуги, пов'язав їх з найбільш важливою якістю (перевагою) і з основним мотивом вибору.

Рекламна тема знаходить своє відображення в яскравому заголовку – девізі. Девіз – коротке гасло, яке відображає якість послуг, обслуговування, напрямок діяльності відпочинкової садиби. Підраховано, що девіз у порівнянні з рекламою читають у п'ять разів більше людей.

6.2. Формування цін на послуги з відпочинку в селі

Ціноутворення та цінова конкуренція – найважливіша проблема, що стоїть перед господарями, організаторами відпочинку в селі.

Найтиповіші помилки власників садиб у ціноутворенні пов'язані з надзвичайно великою орієнтацією на витрати, а також із тим, що ціни не переглядаються з метою їх коригування відповідно до ринкових змін. Поганими є також ті ціни, які не враховують інших складових (окрім витрат), а також ті ціни, які недостатньо змінюються для того, щоб диференціювати різні види послуг та сегментів ринку.

Розуміння ціни є дуже важливим для Вас. Той, хто просить дуже багато, – втрачає потенційних клієнтів. Той, хто просить дуже мало, – може залишити свою справу без достатнього доходу, аби належним чином здійснювати свою діяльність, і в кінцевому рахунку, буде змушений закрити свою справу. Чому? Будівлі старішають, килими зношуються, забруднюються. Власник садиби, який не отримує достатнього доходу, так само, як і той, який перевищує ціни, залишившись без відпочиваючих, збанкрутує.

Знижки. Господарям агросадиб необхідно мати спеціальні ціни для залучення тих відпочиваючих, які можуть купити

велику кількість ліжко-місць або скористаються гостинністю в «мертвий» сезон.

Сезонні знижки – зниження ціни для тих відпочиваючих, які прибули до Вас не у сезон. Такі знижки дозволяють утримувати відносно стійкий попит протягом усього року.

Знижки пенсіонерам, дітям дошкільного віку.

Знижки відпочиваючим, які перебувають більше шести діб тощо.

Ціноутворення на основі витрат. Найпростіший метод встановлення ціни – «витрати плюс прибуток», – що означає додавання стандартної надбавки до витрат. Цей метод рідко використовується власниками агросадиб, оскільки не всі власники проводять ретельний облік витрат, пов'язаних із діяльністю у сільському туризмі.

Ціноутворення на основі ставлення покупця до ціни. Кількість власників садиб, які використовують цей метод, постійно зростає. Рівень ціни визначається не на основі витрат власника садиби, а на основі сприйняття ціни покупцем.

Розділ VII

ПРАВА ТА ОБОВ'ЯЗКИ ВЛАСНИКІВ САДИБ

7.1. Права власників садиб

Перше і найважливіше право, яке складає основу всієї Вашої діяльності – це право володіти та керувати господарством, робити це так, як вигідно і зручно Вам, Вашій сім'ї. Жоден гість не має права порушити це Ваше фундаментальне право. Але коли Ви надаєте кімнати гостям на платній основі, Ви повинні змиритися з деякою перебудовою, яка б забезпечила Вашим гостям комфорт та незалежність при проживанні у Вашому будинку. Гості також мають свої права і головне завдання тут – влаштувати все таким чином, щоб Ваші права та права Ваших гостей співпадали та становили одне ціле.

Ви та Ваша сім'я маєте право на незалежність, іншими словами гості не мають права зайти до Вашого помешкання до того часу, доки Ви їх туди не запросите.

Ви маєте право отримувати прибуток від надання приміщень для проживання, а також від надання інших послуг і приготування їжі.

Ви маєте право очікувати від гостей, щоб вони поважали Вашу приватну власність.

Ви маєте право очікувати від Ваших гостей, що вони будуть дотримуватися умов угоди, як це передбачалося при попередньому замовленні кімнат, а у випадку, якщо відмовляються, мають повідомити Вас завчасно.

Гості повинні, в рамках загальноприйнятих норм, поважати комфорт та розпорядок, який існує у Вашому домі. Наприклад, якщо вони мають намір спізнитися на обід чи прийти пізніше на ввечерю, вони в першу чергу повинні отримати на це Вашу згоду.

Якщо у Вас є на те вагомі причини, Ви маєте право відмовити Вашим гостям у наданні їм кімнат для проживання.

Існує багато інших менш важливих прав, але вищенаведені в широкому значенні включають і їх. Не завжди необхідно суворо дотримуватися своїх прав. Толерантність та розумний компроміс є дуже важливими і зрештою роблять життя кожного із нас набагато приємнішим.

7.2. Обов'язки власників садиб

Прийнято і є обов'язковим для Вас надавати Вашим гостям чисті, зручні та комфортабельні приміщення та послуги високої якості.

На Вас лежить обов'язок зробити все, щоб забезпечити безпеку Ваших гостей та їхньої власності. На дверях спальні повинен бути встановлений замок або защіпка, так само дуже важливо обладнати замком або защіпкою двері ванної кімнати та туалету.

На ті гроші, що Ви отримали, Ви зобов'язані запропонувати Вашим гостям відповідну їжу, комфорт та необхідні послуги.

Ви зобов'язані запропонувати Вашим гостям належне, зручне проживання, а також повну їхню незалежність, коли вони знаходяться у спальні. Гостям не можна пропонувати, щоб вони жили ще з кимось у кімнаті. Надзвичайна тіснота та переповнення є показником занижених стандартів.

- Розміри туалетів, ванних кімнат, їдальні та вітальні повинні відповідати кількості гостей.
- Вашим обов'язком є надавати відповіді на усі запити швидко, незважаючи на те, що усі номери у Вас на сезон можуть бути уже замовлені.

Як і Ваші права, Ваші обов'язки повинні розглядатися із мірою здорового глузду, а оскільки Ваші гості мають право очікувати толерантності, розуміння та гарного ставлення до себе. Ви, зі свого боку, також маєте право очікувати того самого від них.

Розділ VIII

ПОРАДИ ЩОДО ОБСЛУГОВУВАННЯ НЕПОВНОСПРАВНИХ ТУРИСТІВ

Господарі агрооселі не повинні відмовляти в обслуговуванні неповносправної особи чи пропонувати послугу нижчого рівня якості, посилаючись на інвалідність клієнта. Багато фахівців вважатимуть, що обслуговування неповносправних та врахування їх потреб у туристичних програмах є достатньо вартісним. Та більшість можливих змін не потребує значних капіталовкладень. Основою для визначення недорогих рішень є налагодження відвертого діалогу із неповносправним. Не дивуйтеся, якщо неповносправний не вимагатиме особливих зручностей. Багато людей із особливими потребами забезпечені власним устаткуванням на щодень і потребують мінімальної допомоги від оточуючих. Пам'ятайте, що кожен неповносправний по своєму ставиться до своєї слабкості. Усвідомте, що забезпечення розумних пристосувань – це творче вирішення проблеми.

Наводимо приклади змін, які з незначними зусиллями можуть покращити надання туристичних послуг для неповносправних:

- оголошення на рецепції та інформація для гостей надруковані великими літерами;
- наявність хоча б одного примірника меню у версії Брайля;
- телефонний апарат з великими кнопками;

- для осіб з вадами слуху є портативні пристрої пожежної тривоги, що працюють у віброрежимі;
- для обслуговування користувачів крісел-візків є низька стійка рецепції;
- для персоналу проводяться спеціальні навчання та тренінги з питань обслуговування клієнтів з особливими потребами;
- столики для неповносправних у їдальні чи кафе стоять недалеко від входу, й підходи до нього не можна чимось перекривати. Ці столики не повинні стояти в окремому приміщенні, бо це може викликати в неповносправної особи відчуття дискримінації.

8.1. Рекомендації обслуговуючому персоналу

Персонал який надає послуги, має бути підготовлений теоретично й повинен уміти працювати з особами із особливими потребами. Обслуговуючий персонал не повинен боятися запропонувати неповносправному свою допомогу та має бути готовий до ведення розмови з неповносправним і ставитися до нього як до будь-якої іншої особи.

8.2. Як поводитись з людьми з особливими потребами

Те, що невідоме викликає боязнь...

Зустрічаючи неповносправну особу, часто ми не знаємо як повинні поводитися – чи підійти до неї, в який спосіб розпочати розмову, чи запропонувати допомогу?.. Часом в побоюванні перед виконанням недоречного жесту ми від-

мовляємося від спроби налагодження контакту. Трапляється також так, що в пориві братських почуттів і при великому бажанні допомогти, прагнемо надати допомогу, не враховуючи протести і запевнення особи, що справиться сама.

Немає правил на всі випадки, які можуть трапитися у житті, але наведемо деякі поради з етикету поведінки із неповносправною особою.

Дев'ять дорожніх показників або загальні принципи стосунків з неповносправною особою

Те, чого не охоплюють ці принципи, нехай доповнить твій розум, серце і досвід.

Контактуючи з неповносправною особою, пам'ятай про декілька найістотніших принципів:

- ***З неповносправною особою поводься так само, як з кожною іншої людиною, з якою мало знайомий.*** Неповносправність не є найважливішою властивістю людини, з якою зустрівся, так само як колір шкіри, чи мова, якою вона спілкується.
- Коли пропонуєш допомогу, чекай на згоду її прийняття і не почувайся винним, якщо тобі відмовлять. ***Допомагай в такий спосіб, в який бажає собі того неповносправна особа.***
- Інтерпретуй дорослих неповносправних осіб так, як повинен інтерпретувати дорослих повносправних людей.
- Кожна людина є іншою. ***Інтерпретуй осіб неповносправних в індивідуальний спосіб.***
- Коли розмовляєш з неповносправною особою ***звертайся до неї, а не до її асистента чи колеги***, який стоїть поряд.

- ***Не задавай особистих питань, що торкаються неповносправності,*** але і не удавай, що нічого не помічаєш. Або будь настільки відкритий в розмові на тему неповносправності, наскільки відкрита неповносправна особа. Не уникай або в штучний спосіб не відходь від розмов на теми, пов'язані із здоров'ям.
- ***Не приділяй надмірної уваги неповносправним особам.*** Не мусиш бути для них більш милий, ніж для інших знайомих. Дружи з тими, яких полюбиш.
- ***Намагайся зрозуміти те, що хоче передати Тобі неповносправна особа,*** навіть якщо це вимагатиме більшої кількості часу і зусиль.
- ***Не бійся помилятись.*** Якщо не знаєш як поводитися, запитай неповносправну особу, в який спосіб хоче щоб її сприймали.

8.3. Правила коректної мови

Коли говорите або пишете про інвалідність

Використовуйте	Уникайте
Людина з інвалідністю Людина з неповносправністю Людина з особливими потребами	Хворий, каліка, неповноцінний Приречений Жертва
Звичайна людина	Нормальна людина
Людина, що користується візком	Прикутий до візка
Вроджена інвалідність Вроджена неповносправністть	Вроджений дефект

Людина, яка має хворобу	Людина, яка страждає від хвороби
Людина з розумовою відсталістю	Розумово неповноцінна людина
Незряча людина, слабозора	Сліпа

8.4. Рекомендації до власників агроосель, які приймають неповносправних та осіб, які отримують послуги

(напрацьовані учасниками семінарів у Львові 30 березня – 1 квітня та 6–8 квітня 2011 року)

8.4.1. До осіб, які надають послуги:

- розуміння концепції сільського туризму;
- знання, практичні уміння, наявність мотивації;
- знання мов (регіональних особливостей, мова жестів);
- орієнтування у специфіці кожної нозології осіб, які будуть отримувати послуги;
- знання і практикування етики, культури, гігієни;
- застосування регіонального потенціалу;
- адаптація ведення бізнесу до потреб неповносправних;
- розуміння та сприйняття особи з інвалідністю, емпатійне ставлення;
- пропозиція якісного харчування (з натуральних продуктів), врахування дієтичних обмежень;

– доступність житла;
– якісний сервіс, задоволення специфічних потреб;
– пропонування помірної ціни за надані послуги;
– наявність атракції в переліку послуг;
– дотримання вимог конфіденційності, приватність у наданні послуг;
– узгодження побажань;
– «не жаліти».

8.4.2. До осіб, що отримують послуги:

– адекватна мотивація;
– чітко сформулювати вимоги до туристичного продукту, який вони планують отримати;
– дотримання правил поведінки, встановлених в оселі, розпорядку дня (прийому їжі, відходу до сну);
– бережливе ставлення до майна, навколишнього середовища, економії електроенергії, води.

8.4.3. До «здорового» клієнта, який проживає в неповносправного господаря:

– дотримування прописаних правил оселі;
– бути самодостатнім, вчасно оплачувати послуги
– не «жаліти» господаря;
– готовність до самообслуговування та допомогти в господарстві;
– толерантність, порядність, з розумінням ставитись до господаря.

8.4.4. До неповносправного господаря:

– інформування клієнта про неповносправного господаря або неповносправних членів родини агрооселі;

– встановлення правил і розміщення їх на видному місці ;

– господар не повинен давити (не жалітися);

– відповідність запропонованих умов попередній рекламі ;

– створення адекватних, необхідних умов для самообслуговування клієнта;

– готовність до незвичної, необачної поведінки клієнта.

8.4.5. Пропозиції, як діяти в ситуації, коли є чуючий господар і нечуючий клієнт

Спілкування слід здійснювати писемною мовою, вживати загальнозрозумілі побутові жести. Використовувати можливість розуміти зчитування з губ, володіти чіткою артикуляцією, використовувати повільний темп, диспозиція – навпроти співрозмовника, потрібно передбачувати хороше освітлення території, передбачувати уточнення інформації, застосовувати голосне мовлення, низький тембр голосу.

Зворотній зв'язок – комплексне спілкування (усне мовлення з використанням жестової мови) та писемного мовлення.

8.4.6. Пропозиції, як діяти в ситуації, коли господар – незрячий, а клієнт – нечуючий

Залучати до спілкування найманого працівника (сурдоперекладача) чи волонтера із спеціальними знаннями – володіння дактильною азбукою і жестовою мовою, шрифтом Брайля чи іншими спеціальними навичками.

8.4.7. Пропозиції, як діяти в ситуації, коли господар – з порушенням опорно-рухового апарату та клієнт – з порушенням опорно-рухового апарату

Цей випадок є ідеальним варіантом, оскільки садиба є максимально пристосованою для життєдіяльності осіб з даною нозологією, а родина господаря має навики обслуговування осіб на візках.

8.4.8. Пропозиції, як діяти в ситуації, коли господар – з мовленнєвими порушеннями і хорошим слухом (немовний), а клієнт – з порушенням слуху

Слід вживати писемне мовлення, побутові жести, піктограми (картинки із зображенням певних послуг), *sms*-повідомлень, спілкування з допомогою комп'ютера.

Розділ IX

ОЗНАКИ ДОСТУПНОСТІ ОБ'ЄКТІВ ДЛЯ КОРИСТУВАННЯ ЛЮДЬМИ З ОСОБЛИВИМИ ПОТРЕБАМИ[1]

Ознаки доступності об'єктів для користування людьми з особливими потребами:

1. Безпроблемне пересування по прилеглій території: тротуари шириною не менше 1,50–1,80 м; відсутність сходів на тротуарах; пандуси в місцях переходу через проїжджу частину.
2. Наявність визначених місць для паркування автомобілів інвалідів найближче до входу у будинок.
3. Входи/виходи, двері.
4. Доступний заїзд у приміщення, сходи/пандуси.
5. Відсутність порогів, широкі двері, широкі коридори.
6. Доступність до усіх поверхів у приміщенні (ліфти, ескалатори, пандуси тощо).
7. Наявність доступного і пристосованого для неповносправних туалету.
8. Доступні для людей у візках таксофони.
9. Означення місцезнаходження (піктограми).

[1] Ярослав Грибальський, Микола Сварник.

1. Безпроблемне пересування по прилеглій території

	Показники		Так	Ні	Прим.
1.1.	Мінімальна ширина тротуарів на житлових вулицях	1500 мм			
		1800 мм			
	на магістральних вулицях районного значення	3000 мм			
1.2.	Поверхня тротуару рівна і неслизька				
1.3.	Відсутність сходів на тротуарах				
1.4.	У тротуарі немає вибоїн, щілин, швів розміром більш ніж 13 мм				
1.5.	Максимальна висота бордюрів	150 мм			
1.6.	Наявність пандусу (пониження) для виїзду з автостоянки на тротуар перед будинком				
1.7.	Наявність пандусів (понижень) в місцях переходу через проїжджу частину				
Зауваження та доповнення:					

2. Зона паркування автомобілів

	Показники	Так	Ні	Прим.
2.1.	Наявність стоянки недалеко від об'єкту			
2.2.	Виділені місця стоянки для інвалідів шириною 3,5 м			
2.3	Ширина місця стоянки достатня для проїзду візка			
2.4.	Виїзд зі стоянки на тротуар обладнаний похилою площиною (пандусом)			
2.5.	Наявні знаки-піктограми «Стоянка для інвалідів»			
Зауваження та доповнення:				

3. Входи/виходи, двері

	Показники	Так	Ні	Прим.
3.1.	Споруда має чітко видний, доступний головний вхід з вулиці			
3.2.	Передбачений альтернативний доступ через службовий або додатковий вхід			
	при недоступності з головного входу наявність інформації (піктограми) про альтернативний вхід			
3.3.	Майданчик перед входом, а також пандус, сходи, піднімальні пристрої для інвалідів захищені від атмосферних опадів			
3.4	Зручне розташування дверей:			
3.5	Ширина проходу вхідних дверей (в просвіті) > 850 мм			
3.6	Вхід прямий і рівний			
3.7	Габарити тамбуру дозволяють маневрувати візком			
3.8	Решітка/щітка для витирання ніг не створює бар'єру			
3.9	При необхідності облаштування порогу, його висота не повинна перевищувати 2,5 см			
	краї порогу заокруглені			
3.10	Ручки дверей мають форму, поверхню та розташування, зручні для охоплення рукою			

3.11	Максимальне зусилля для відкривання чи закривання дверей не перевищує 2,5 кг			
3.12	Час автоматичного/примусового закриття не менший ніж 3 с			
3.13	Двері облаштовані спеціальними пристосуваннями для фіксації дверних полотен в положенні «зачинено» і «відчинено»			
3.14	Скляні вхідні двері з автоматичним відкриванням			
3.15	При використанні дверей із заскленими полотнами необхідно передбачати на склі яскравого маркування, непрозорої попереджувальні смуги шириною 0,15 м (на висоті 1,6 м від рівня підлоги)			
3.16	В полотнах вхідних дверей передбачені оглядові панелі з протиударного скла.			
3.17	Нижня частина дверних полотен захищена протиударною смугою			
3.18	Доступні для неповносправних усі частини будівлі від головного			
	альтернативного входу			
3.19	Для інвалідів з вадами зору передбачена система візуальної, тактильної та звукової інформації			
Зауваження та доповнення:				

4. Сходи і пандуси

	Показники	Так	Ні	Прим.
4.1.	**Сходи**			
4.1.1.	Сходи неслизькі, мають спеціальне покриття			
4.1.2.	Сходи мають тактильне (рельєфне) та візуальне (кольором) попередження на початку і в кінці сходів мінімум за 600 мм від першої сходинки			
4.1.3.	Конструкція сходинок безпечна			
4.1.4.	Суцільні, без розривів			
4.1.5.	Наявність поруччя при сходах			
4.1.6.	Поруччя повинні бути круглого розрізу діаметром не менше 0,03 м і не більше 0,05 м, чи прямокутного розрізу товщиною не більше 0,04 м			
4.1.7.	Поруччя вгорі і внизу паралельні до підлоги, продовжуються на 300 мм далі від крайньої сходинки			
Зауваження та доповнення:				
4.2.	**Пандуси**			
4.2.1.	Пандус захищений від атмосферних опадів			
4.2.2.	Висота підйому кожного маршу пандуса не перевищує 0,8 м			
	ухил не менше ніж 1:12			
4.2.1.	При підйомі до 0,2 м ухил пандуса може бути 1:10 (див. Додаток Г – Г.6)			
4.2.2.	На початку і в кінці кожного підйому пандуса є горизонтальні площадки шириною не менше ширини маршу пандуса і довжиною не менше 1,5 м			

4.2.3.	Горизонтальні майданчики на поворотах			
	Розміри площадки не менше 1,5 х 1,5 м			
4.2.4.	Ширина пандуса відповідає основним параметрам проходів			
4.2.5.	При довжині пандуса > 6000 мм є горизонтальні площадки для відпочинку довжиною 1500 мм по ширині пандуса			
4.2.6.	З обох боків пандуса є стінки, бортики, рейки або інші обмежувачі висотою 50 мм			
Зауваження та доповнення:				

5. Коридори

	Показники	Так	Ні	Прим.
5.1.	Мінімальна ширина коридору при односторонньому руху у візках 1200 мм			
5.2.	Мінімальна ширина коридору в місцях постійного відвідування неповносправних 1800 мм			
5.3.	Безбар'єрність по висоті > 2100 мм, не перешкоджає незрячим			
5.4.	Предмети інтер'єру в коридорі не ускладнюють пересування неповносправних			
5.5.	Двері приміщень по коридору відчиняються на коридор			
	в середину приміщення			
Зауваження та доповнення:				

6. Ліфти

	Показники	Так	Ні	Прим.
6.1.	Співпадання рівня підлоги ліфту та поверху ± 13 мм			
6.2.	Двері відчиняються на ширину 850 мм			
6.3.	Двері, відчинившись, залишаються повністю відчиненими не менше ніж 3 с			
6.4.	Кнопки керування ліфтом між 850 мм і 1100 мм над рівнем підлоги			
6.5.	Кнопка входу на перший поверх виділяється			
6.6.	Підлога ліфту неслизька			
6.7.	Поруччя на висоті 815 мм і 46 мм від стіни			
6.8	Дзеркало в кабіні ліфта			
6.9.	Зовнішня кнопка виклику розміщується на рівні 1100–1500 мм над підлогою			
6.10.	Зовнішні кнопки виразні і реагують на рух та зупинку ліфту			
6.11.	Тактильні позначення на кнопках на кожному поверсі і в ліфті			
6.12.	Є світлові, графічні і тактильні позначення поверхів			
Зауваження та доповнення:				

7. Туалети і душові кабінки

	Показники	Так	Ні	Прим.
	Туалети			
7.1	Туалет з мінімальними розмірами 1,500 х 1,500 мм Т. 19 Розміри кабін вбиралень для відвідувача на кріслі-візку повинні мати ширину не менше за 1,05 м, глибину – 1,8 м. Двері повинні відкриватися назовні			
7.2	Двері мінімальною шириною 850 мм, легко відчиняються			
7.3	Наявність горизонтальної ручки на дверях з внутрішньої сторони на висоті 80–100 см від підлоги і 20–30 см від краю дверей			
7.4	Замок на дверях можна відімкнути однією рукою			
7.5	Сидіння унітазу 50 см над рівнем підлоги (на рівні сидіння крісла-візка)			
7.6	Сидіння унітазу стійке			
7.7	Пристрій зливу води доступний			
7.8	Поруччя 30–40 мм у діаметрі, віддалені від стіни мінімум на 40 мм			
7.9	Поруччя надійно закріплені, можуть витримати вагу 130 кг			
7.10	Поруччя довжиною мінімально 900 мм, на висоті 840–920 мм			
7.11	Вільне місце перед унітазом мінімально 800 мм по ширині візка і 1100 мм по довжині			
7.12	Труби гарячої води ізольовані			

7.13	У чоловічих туалетах один з пісуарів встановлюється на відстані 500 ± 10 мм над рівнем підлоги, без сходин			
7.14	В разі, якщо є дзеркало, його нижній край < 1,000 мм над рівнем підлоги			
7.15	В кабіні туалету, пристосованого для осіб у візках, встановлюється кнопка виклику на висоті максимально 1,100 мм від підлоги			
7.16	Сидіння стійке, підіймається і опускається та витримує вагу мінімально 130 кг, легко чиститься і зливається водою			
	Душова кабінка			
7.18	Душова кабінка без дверей, обладнана горизонтальними та вертикальними поручнями			
7.19	Душова кабінка мінімальною шириною 900 мм і довжиною 1500 мм			
7.20	Підлога душу неслизька			
7.21	Є можливість користування душем у сидячому положенні, включно з регулюванням температури води, фіксацією розбризкувача, досяжності мильниці			
7.22	Душ обладнаний портативним або прикріпленим до стіни/відкидним сидінням			
7.23	Якщо є поріг, то його максимальна висота становить 13 мм			
Зауваження та доповнення:				

8. Громадські телефони

	Показники	Так	Ні	Прим.
8.1.	Мінімальний вільний простір перед телефоном 750 х 1200 мм			
8.2.	Набирач номера кнопковий			
8.3.	Мінімальна довжина шнура трубки 1000 мм			
8.4.	Мінімальні розміри полиці 250 х 350 мм			
8.5.	Якщо є більш ніж один телефон, принаймні один з них доступний для людей на візках			
8.6.	Максимальна висота дієвих частин телефону, включаючи монето/карткоприймач, набирач, трубку – 1200 мм			
8.7.	Мінімальний вільний простір нижче телефону або полиці 715 мм			
8.8.	Телефон має позначення про доступність для неповносправних у візках			
Зауваження та доповнення:				

9. Заходи безпеки

	Показники	Так	Ні	Прим.
9.1.	Підлога регулярно миється			
9.2.	При наявності ліфту є також вестибюль або коридор			
9.3.	Поверх ділиться на дві протипожежні зони			
9.4.	Балкони доступні			
9.5.	Вихід з нижнього поверху			
9.6	Доступні пандуси на нижньому поверсі			
Зауваження та доповнення:				

10. Позначення (піктограми)

	Показники	Так	Ні	Прим.
10.1.	Є вказівники напрямку			
10.2.	Є позначення входу			
10.3.	Є позначення про доступність			
10.4.	Доступний огляд			
10.5.	Доступні місця харчування			
10.6.	Доступні туалети			
10.7.	Доступні місця для паркування			
10.8.	Доступні в’їзди			
10.9.	Позначення легко читаються і зрозумілі			
10.10.	Позначення видимі з рівня сидячи			
10.11.	Позначення мають контрастну поверхню			

Активний відпочинок

Територія без бар'єрів

Інструктаж перед сплавом

Сплав по Дністру

Табір над річкою

Неповносправні моляться в храмі, а не очікують милостиню

Маркування для неповносправних
повинно бути однозначним

Організація простих конкурсів для нечуючих

Ви самі вирішуєте чи готові до такого знайомства...

Незрячим цікаво як ви виглядаєте

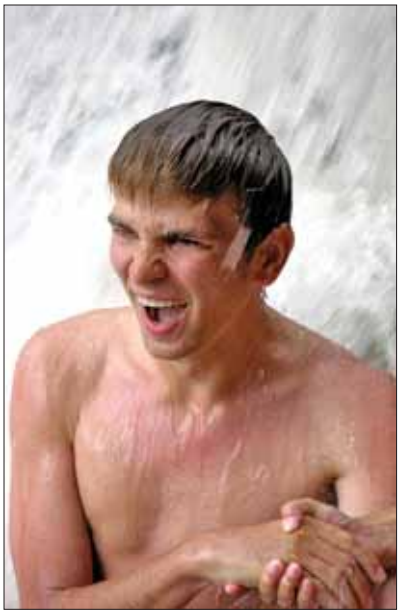

Радість незрячого
під водоспадом

Пізнання світу на дотик

Незрячі біля Джуринського водоспаду

Незрячі в агрооселі

Через три дні незрячі встановлюють намет самостійно

Стандартний пандус

Організація в'їзду в приміщення,
використовуючи тимчасові пристосування

В агрооселі, Славськ

Переносний
біотуалет
в мисливському
стоячому наметі

Переносний душ

Пізнання навколишньої природи

Пізнання навколишньої природи

Пізнання навколишньої природи

Плавання в басейні

В басейні

Прогулянка на байдарках

Прогулянка на байдарках

Подорож в горах польських колег

Допоміжні засоби для ванної

Допоміжні засоби для ванної

Облаштування душової

Облаштування туалету

Облаштування душової

Способи посадки в транспорт

Способи посадки
в транспорт

Супровід незрячих «під руку»

Супровід незрячих за допомогою тростини

Супровід незрячих за допомогою тростини

Супровід незрячих за допомогою палиць для ходіння

У музеї, Славськ

Рибальство

Навчання в приготуванні місцевих страв

Сплав Чорним Черемошем
для осіб із загальними захворюваннями

В небо на аерошуті

Після приземлення

Відпочинок в Карпатах

Відпочинок в Карпатах

Відпочинок в Карпатах

Залучення до загальних забав

Біля вогнища

Іпотерапія

Демонстрація національних костюмів та звичаїв

Демонстрація національних костюмів та звичаїв

Демонстрація національних костюмів та звичаїв

Карпатський колорит

Розділ X

БУДІВЕЛЬНІ НОРМИ

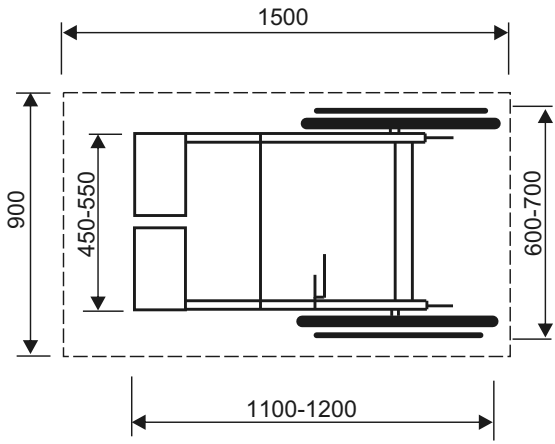

1. Зона для розташування крісла-візка повинна мати
   ширину не менше 0,9 м
   довжину не менше 1,5 м

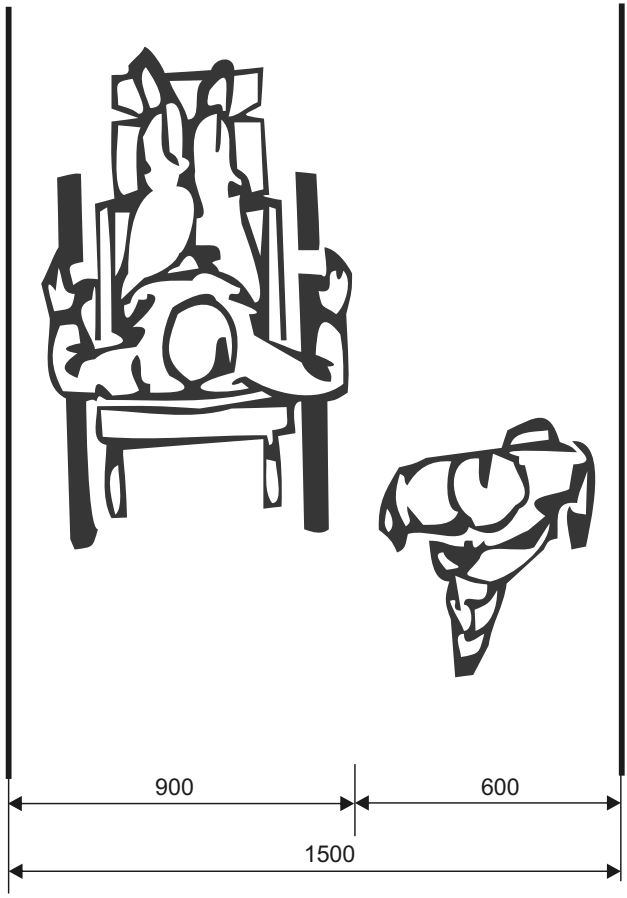

2. Смуга руху в будинках і на ділянці при односторонньому русі повинна мати ширину не менше 1,5 м

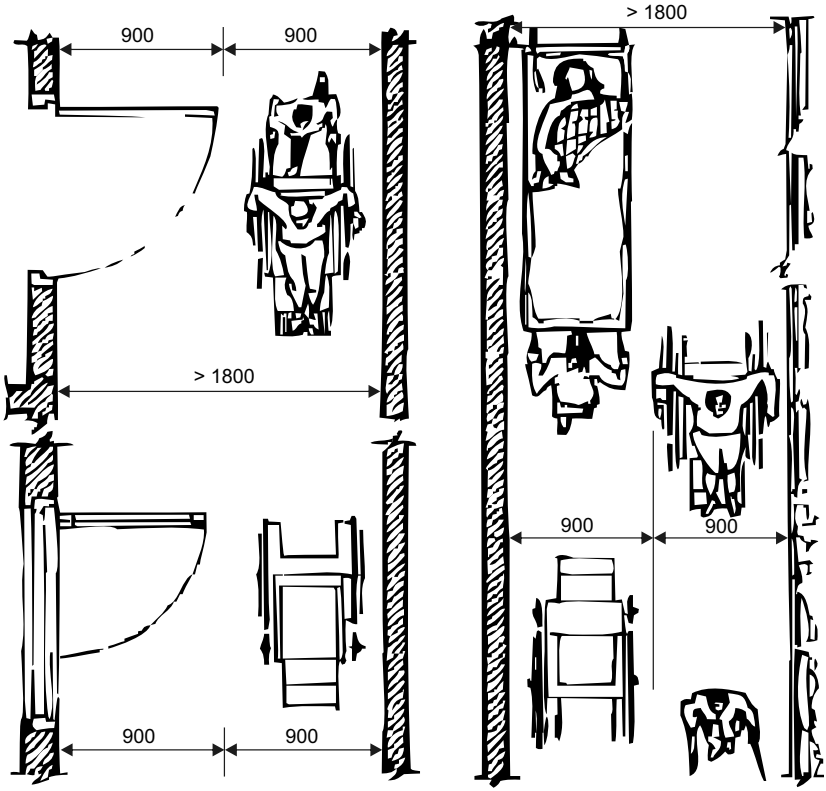

при двосторонньому русі – не менше 1,8 м,
оскільки необхідно передбачати розташування
на ній інваліда на колясці й іншої особи

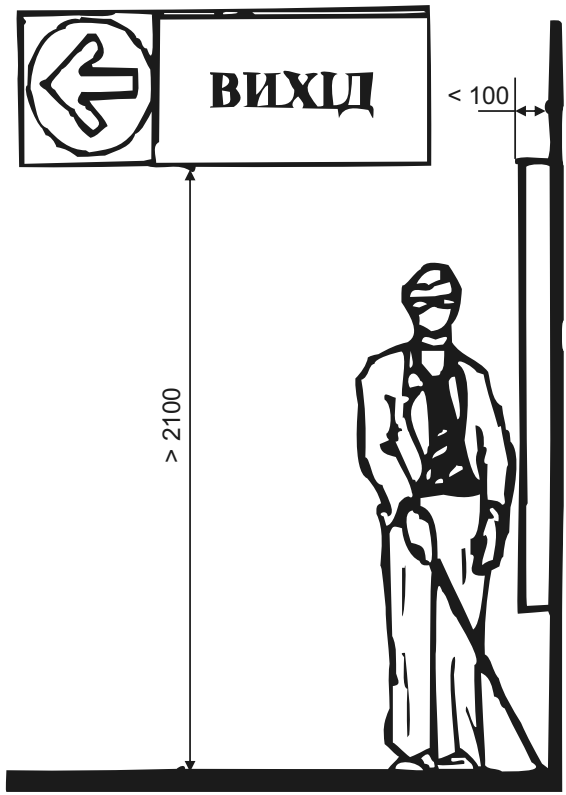

3. Висота проходу до низу конструкцій,
що виступають, повинна бути не менше 2,10 м

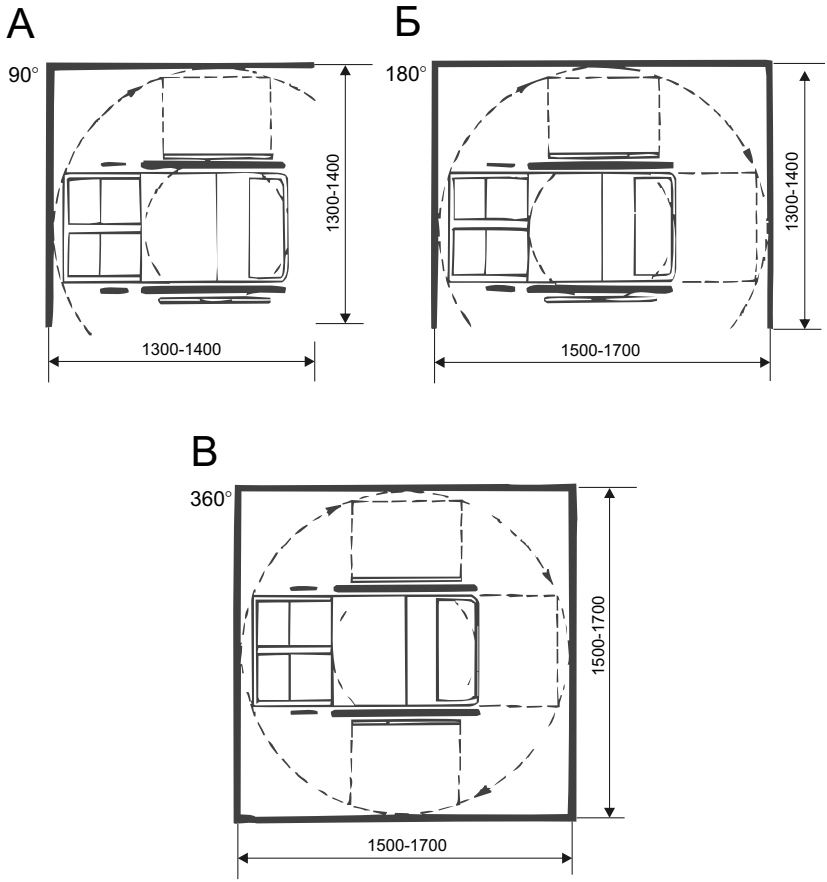

4. Розміри площадки
   а) для повороту крісла-коляски на 90° повинні бути не менше 1,3 х 1,3 м,
   б) для повороту на 180° – не менше 1,3 х 1,5 м,
   в) для розвороту на 360° потрібна площадка не менше 1,5 х 1,5 м

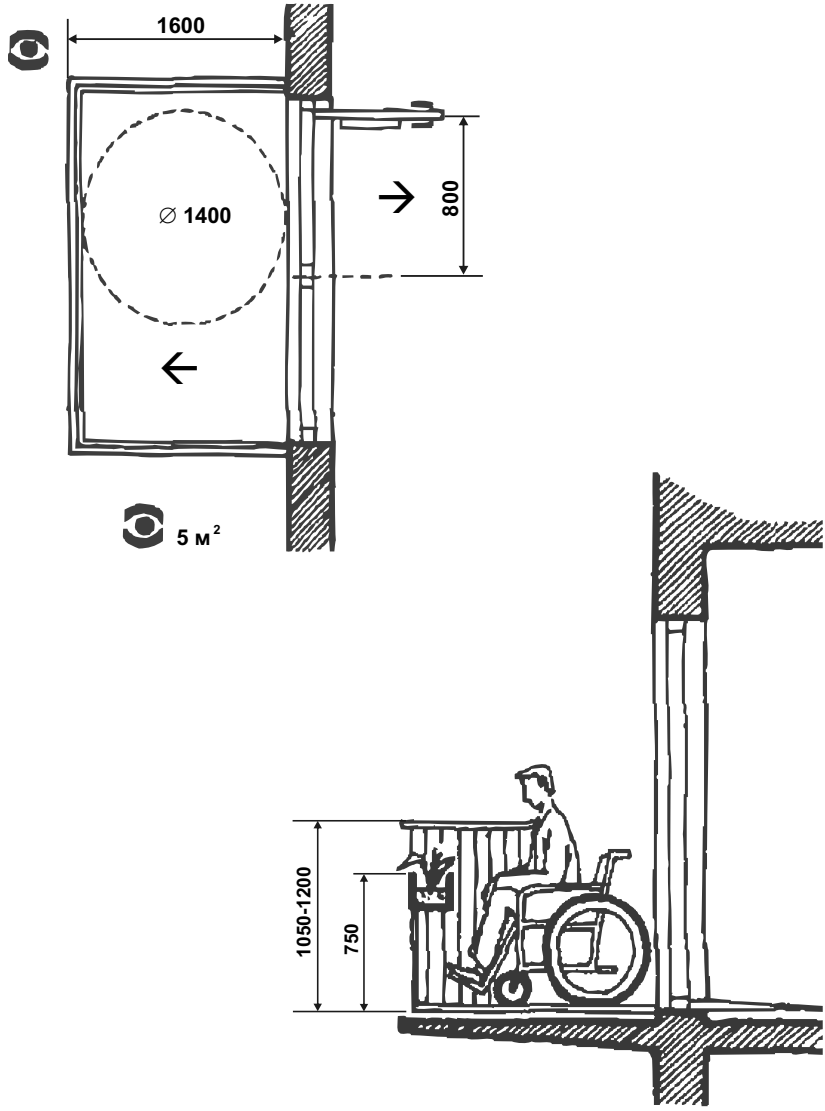

Ширина балконів, лоджій та галерей
має бути не менше 1,5 м у просвіті.

Простір під елементи будівель, обладнання та меблів, що використовується для проїзду крісла-візка, повинен мати ширину по фронту обладнання чи меблів не менше 0,6 м і висоту не менше 0,6 м над рівнем підлоги чи пішохідного шляху

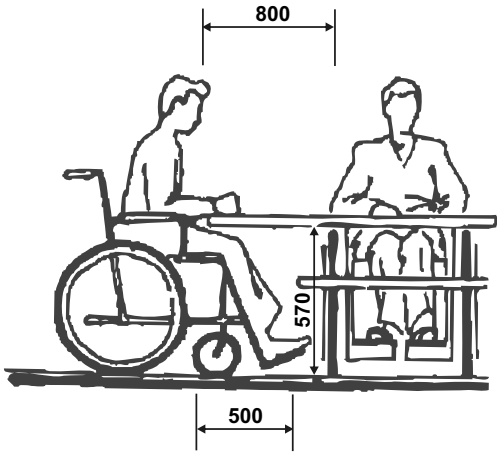

5. Об'єкти і облаштування (поштові скриньки, накриття таксофонів, інформаційні щити і т. п.), що розташовуються на стінах будівель, споруд чи окремих конструкціях, а також елементи, що виступають та частини будівель та споруд не повинні скорочувати простір, необхідний для проїзду і маневрування крісла-візка

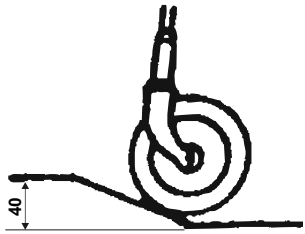

6. В місцях перепаду рівнів, що перевищують 0,04 м, між горизонтальними ділянками пішохідних шляхів та підлоги у будівлях та спорудах необхідно передбачати пандуси та сходи

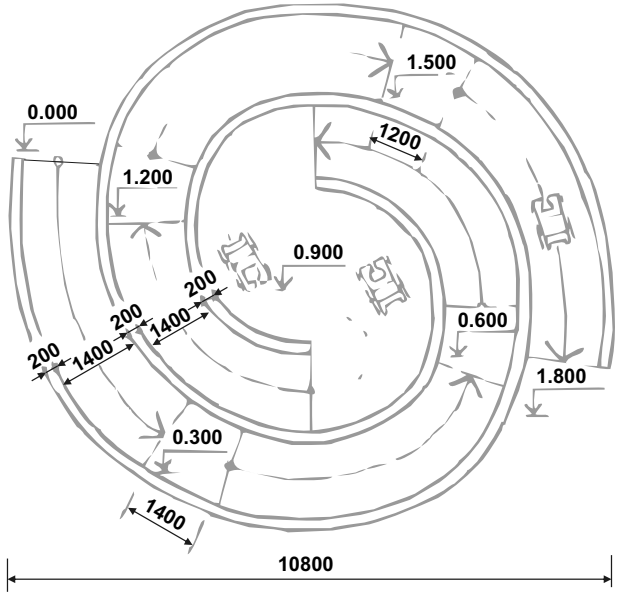

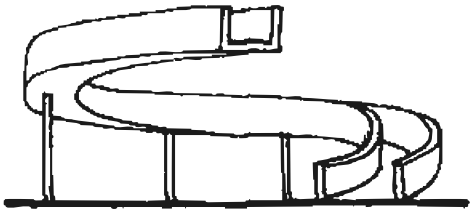

Як виняток, допускається передбачати гвинтові пандуси, величина внутрішнього радіуса котрого повинна бути згідно до норм (ВСН 62), не менше 5,5 м

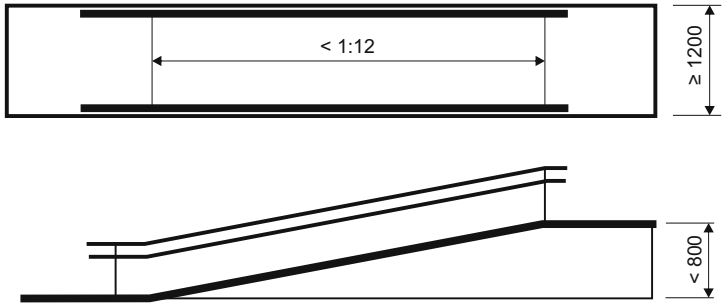

Ухил кожного маршу пандуса залежно від його довжини необхідно застосовувати згідно норм (ВСН 62), але він не повинен перевищувати 8 % (1:12).

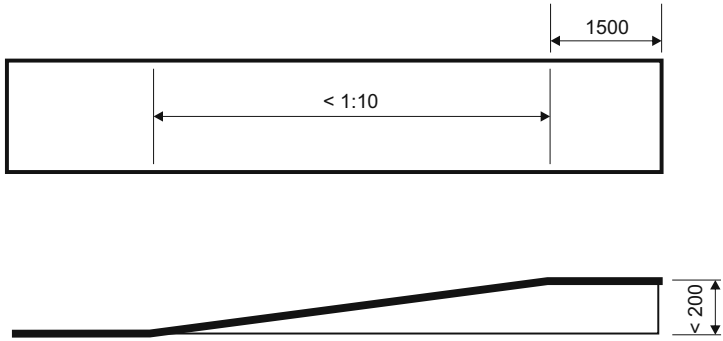

При перепаді рівнів підлоги на шляху руху менше 0,2 м допускається ухил пандуса не більше 10 % (1:10)

7. Пандус, що служить шляхом евакуації з другого поверху та вище розташованих поверхів, повинен бути зв'язаний безпосередньо з виходом назовні з будівлі та споруди

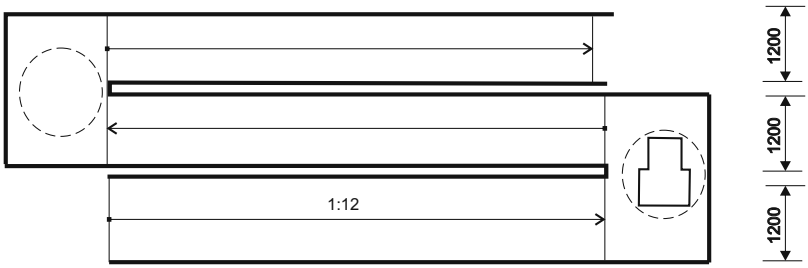

8. Ширина пандуса при односторонньому русі повинна бути не менше 1,2 м,
при двосторонньому – не менше 1,8 м

9. На початку і в кінці кожного підйому пандуса необхідно влаштовувати горизонтальні площадки шириною не менше ширини пандуса та довжиною не менше 1,5 м.
Довжина проміжних горизонтальних площадок гвинтового пандуса по внутрішньому його радіусу повинна бути не менше 2 м.
При зміні напрямку пандуса ширина горизонтальної площадки повинна забезпечувати можливість повороту крісла-візка

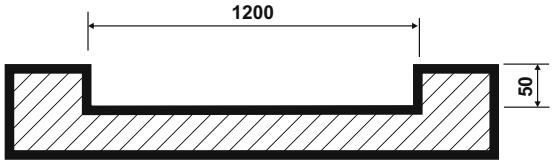

10. По зовнішніх бокових краях пандуса та площадок необхідно передбачати бортики висотою не менше 0,05 м

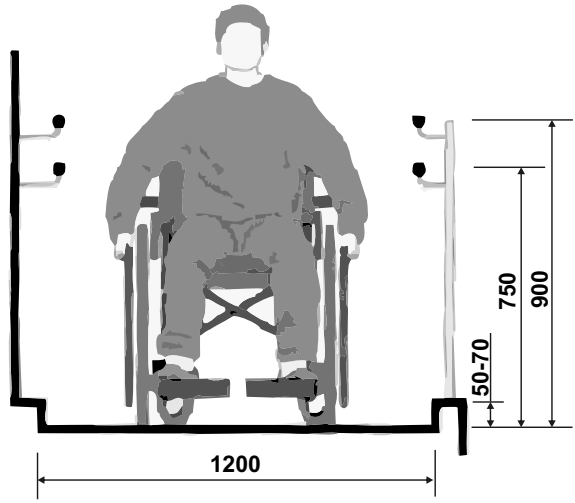

11. По обох сторонах пандуса чи сходового маршу
повинні бути передбачені огорожі висотою
не менше 0,9 м з поручнями.
Поручні в цих випадках повинні бути подвійними
на висоті 0,7 та 0,9 м, а для дітей дошкільного віку – 0,5 м

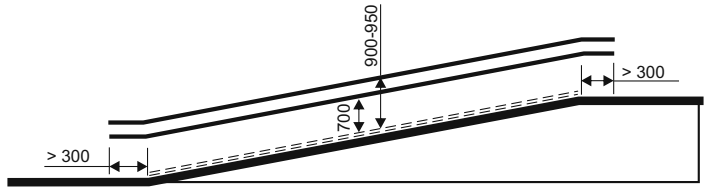

Довжина поручнів повинна бути більшою
за довжину пандуса чи маршу сходів з кожного боку
не менше ніж на 0,3 м

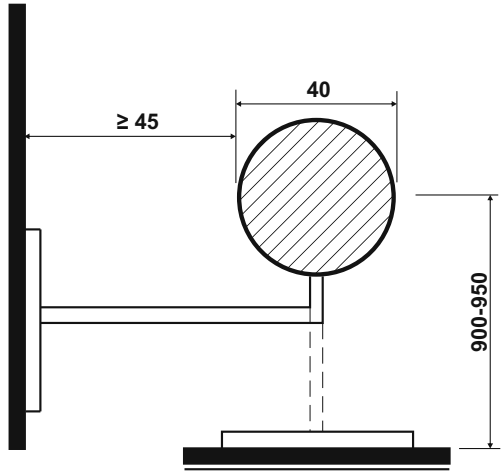

Поручні повинні бути круглого перетину діаметром не менше 0,03 м і не більше 0,05 м,

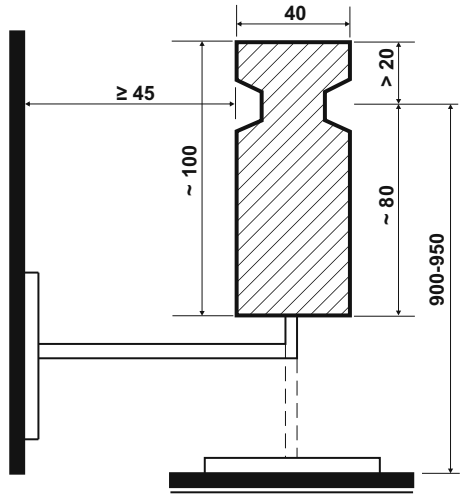

чи прямокутного розрізу товщиною не більше 0,04 м

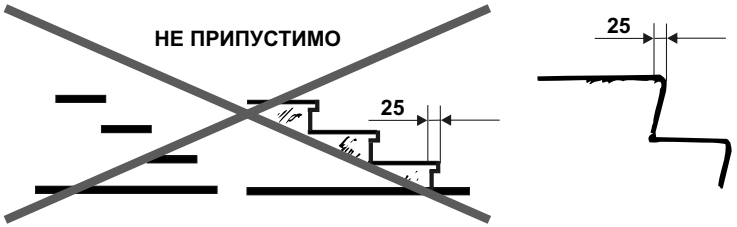

12. Ступені сходів на шляху руху інвалідів повинні бути глухими, рівними, без виступів та з шорсткою поверхнею

13. Поверхні покриття пішохідних шляхів та підлоги приміщень в будівлях та спорудах, якими користуються інваліди, повинні бути твердими, міцними та не допускати ковзання.

14. Килимові покриття повинні щільно прикріплятися, особливо по краях килимів. Товщина покриття з ворсового килима не повинна перевищувати 0,013 м з врахуванням висоти ворсу

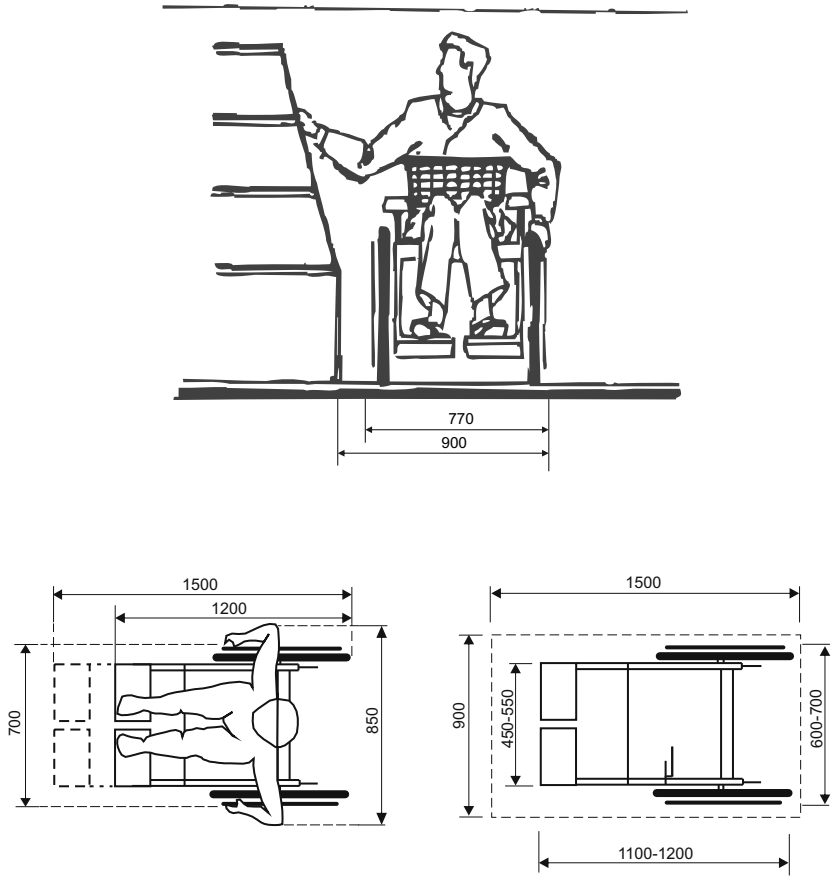

15. Зона обслуговування маломобільних відвідувачів біля столів, прилавків та робочих місць повинна мати вільний простір в плані розмірами 0,9 х 1,5 м

16. Робочі поверхні кіосків, прилавків для торгівлі та обслуговування населення, стійок або їхніх частин в гардеробах, буфетах, реєстратурах, вікна касових кабін і т. п. необхідно розташовувати на висоті не більше 0,8 м від рівня пішохідної частини шляху чи підлоги приміщення

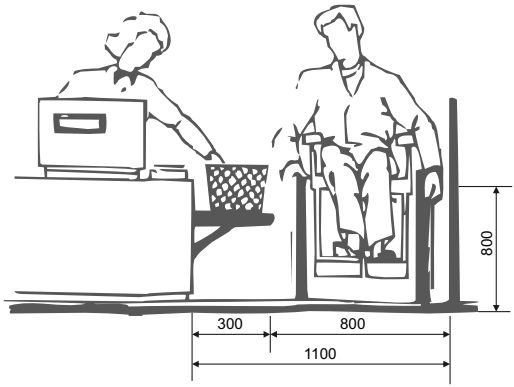

17. При проектування інтер'єрів, підборі та розташуванні технологічного та іншого обладнання, приладів та пристосувань необхідно виходити з того, що зона досяжності для відвідувачів у кріслах-візках, розташована збоку від нього, знаходиться в межах не вище 1,4 м і не нижче 0,3 м від підлоги

При фронтальному підході зона досяжності повинна бути не вище 1,2 м і не нижче 0,4 м

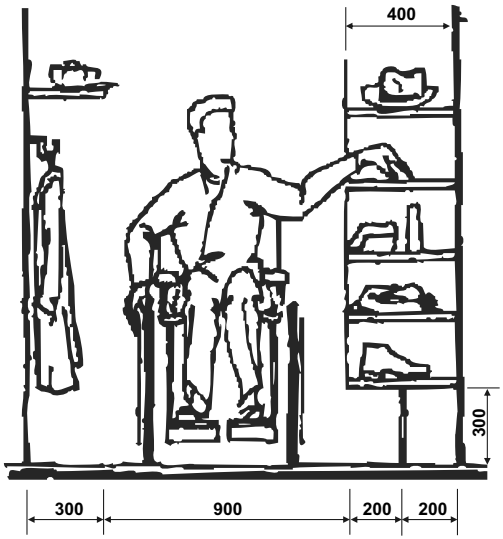

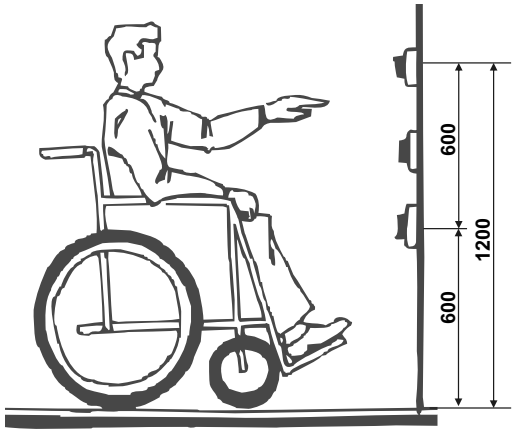

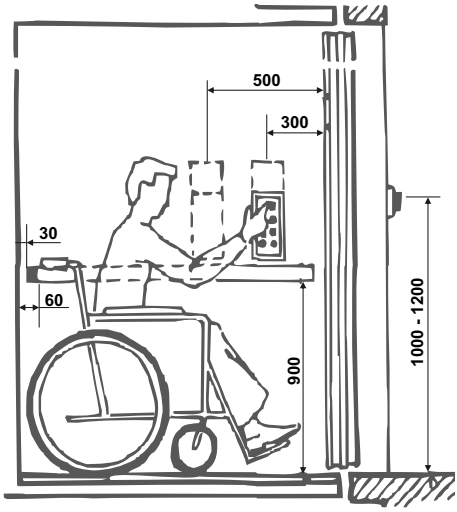

18. Ручки, важелі, крани, кнопки електричних вимикачів та різноманітних апаратів, електричні розетки, отвори торгових, квиткових та інших автоматів та інші пристрої, призначені для обслуговування інвалідів та перестарілих, необхідно розташовувати на висоті не більше 1 м від рівня підлоги і на відстані не менше 0,4 м від бокової стіни приміщення

19. Розміри кабін вбиралень для відвідувача на кріслі-візку повинні мати ширину не менше 1,65 м, глибину – 1,8 м

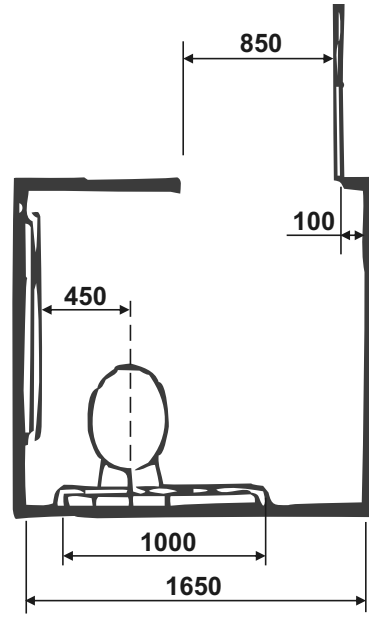

Двері мають відчинятися назовні

В санітарно-гігієнічних приміщеннях, призначених для інвалідів, що пересуваються за допомогою крісел-візків, допоміжних засобів або пристосувань, необхідно передбачати встановлення поручнів, штанг, підвісних трапецій або іншого обладнання, а душові кабіни для інвалідів обладнувати стаціонарним або відкидним сидінням. В призначеній для інвалідів кабіні туалету загального користування необхідно передбачати, крім того, гачки для одягу, милиць та інших речей

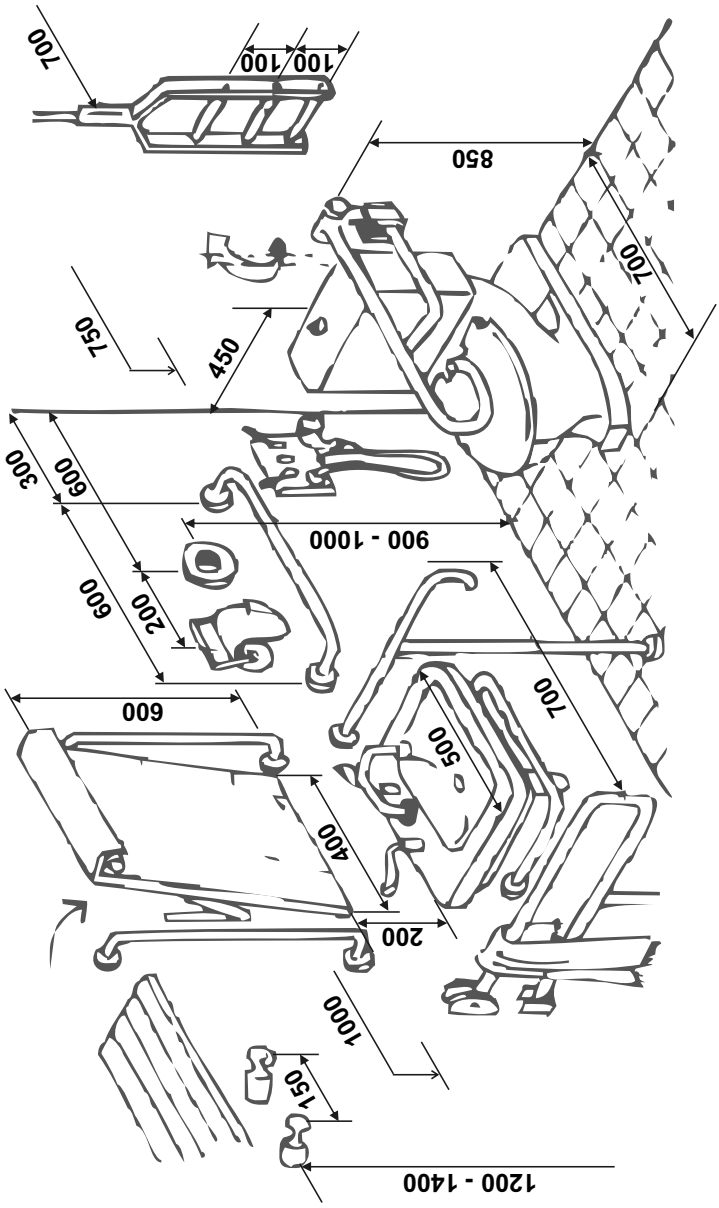
700
100
100
850
700
750
450
300
600
900 - 1000
600
200
700
600
500
400
200
1000
150
1200 - 1400

20. В раковинах рекомендується застосування водопровідних кранів важільної та нажимної дії, а також керованих електронними приладами

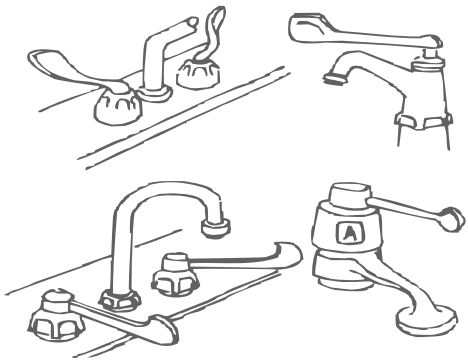

21. В розташованих в туалетах загального користування кабінах для інвалідів необхідно передбачати кнопку дзвінка, якою можна користуватися з унітазу чи від дверей.

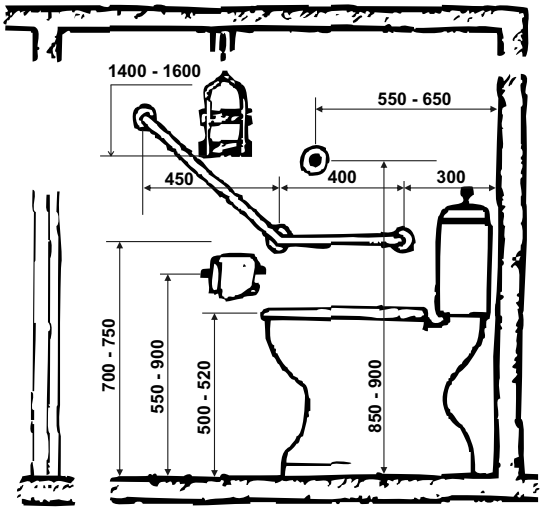

Електричний дзвінок чи інформатор
повинні бути розташовані у черговій кімнаті при туалеті

22. Всі елементи стаціонарного обладнання, призначені для керування інвалідами, повинні бути безпечно та надійно закріплені.
Кріпильні деталі облаштування, регуляторів, електричних вимикачів і т.п. не повинні виступати за площину стін чи елементу, що закріплюється.

23. Ручки, запірні чи інші пристосування на дверях, що ведуть до приміщень, де небезпечно знаходитися людям з повним чи частково втраченим зором, повинні мати одноманітну для таких приміщень розпізнавальну рельєфну та фактурну поверхню.

24. Усі доступні для інвалідів місця загального призначення, будівлі та споруди повинні бути означені знаками та символами, зокрема місця паркування особистого автотранспорту; зупинки громадського транспорту; пристосовані для інвалідів входи в будівлі, споруди та переходи через транспортні комунікації; громадські туалети (вбиральні), лазні і т. п.

Знаки та символи

Розділ XI

РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ОБЛАШТУВАННЯ ПОДВІР'Я ТА ПРИЛЕГЛОЇ ДО ОСЕЛІ ТЕРИТОРІЇ

Природа існує для кожного!

Запропоновані засоби не повинні призводити до утворення спеціальної території для неповносправних. Перебільшення шкодить!

При створенні планів щодо упорядкування і організації, завжди треба брати до уваги потреби неповносправних груп. Це повинно бути складовою частиною політики планування. Коли ми говоримо про досяжність, доступність і корисність (ДДК) території, то розуміємо, що за цим стоїть:

Досяжність. Під досяжністю визначають чи об'єкт є доступним для громадського транспорту (ГТ), чи наявні паркувальні майданчики для неповносправних осіб, чи існує різниця в рівнях (підйомах), наприклад у зниженні тротуарів. Якщо немає спеціальних місць паркування для неповносправних, то чи в такій ситуації є достатньо місця для паркування власного автомобіля і самостійного вивезення з нього інвалідного візка. Іншими словами – досяжність стосується сфери від місця прибуття до входу на територію господарства.

Доступність. Через призму доступності ми дивимося на різницю рівня поверхні при пересуванні по території, чи іс-

нує достатньо простору для маневрів, а також на те, чи вхід до будинку (двері) або проходи через огорожі є достатньо широкими. Звертається, також, увага на висоту порогів, а також, на те, як важко або легко відчиняються двері. Перевіряємо, чи грунт пристосований до потреб осіб, які користуються інвалідними візками, чи позначення пристосовані до потреб слабозорих осіб і чи дзвінки і поштові скриньки є доступними. Ці поняття більше стосуються входу, проходу а також виходу з будинку чи території.

Корисність. Цей термін визначає те, що неповносправні люди можуть самостійно функціонувати на території і в об'єктах. Чи є, наприклад, можливість входу в середину для осіб незрячих зі собаками – поводирями? Чи коридори є достатньо широкими, чи не використовується полірована поверхня підлоги, чи двері і пороги не становлять перешкод? Чи аварійні виходи є доступними, використовуються і функціонують, чи існує добре освітлення і чи позначення є контрастними? Звертається, також увага на те, чи туалети пристосовані для неповносправних осіб, які пересуваються на інвалідних візках. Також мусить бути можливість під'їзду до столів. Автомати (наприклад, які продають каву чи телефонні апарати) повинні бути вмонтовані в такий спосіб, аби місце для вкидання монет знаходилося не вище, аніж 120 см від підлоги.

Для тих, хто користується інвалідними візками важливою є висота інформаційних таблиць (мала висота і сталий пункт зосередження зору).

Рослини, які мають інтенсивний запах можуть виконувати функцію орієнтаційних пунктів для осіб із зоровою неповносправністю (наприклад, в таких пунктах як перехрестя, чи місця для сидіння).

Місця для відпочинку необхідні біля пунктів з краєвидами та інформаційних таблиць. Інформаційні панелі і плани можуть бути трохи розвернуті, для однакової читабельності особами стоячими і сидячими. Для слабозорих та незрячих осіб необхідно розміщувати інформацію шрифтом Брайля, а також великими літерами.

11.1. Доріжки для пішоходів

11.1.1. Технічні аспекти

Ширина твердої частини доріжки залежить від кількості користувачів. Для доріжок в лісі та природних зонах, рекомендована ширина стежки 90 см. В місцях, де доріжки є доступними і проїзними для неповносправних осіб, рекомендована мінімальна ширина 100 см при одночасних місцях розходження – шириною, принаймні, 150 см, розміщених кожних 50 м.

Вище вказане не означає того, що вужчі доріжки не будуть зовсім функціонувати.

Територія безпосередньо біля твердої частини доріжки є істотною. Навислі над стежкою кущі та надто низько звисаюче гілля можуть перешкоджати, так само як випираюче коріння на стежці (її обочинах). Цей аспект стосується власне візуальної неповносправності.

Перехрестя між доріжками для прогулянок і доріжками для велосипедистів, чи кінними стежками, не повинні становити додаткових небезпек. Вершник або велосипедист мають розпізнавати такі перехрестя завчасно завдяки тому, що перехрестя на доріжках будуть позначені в спосіб, який не викликає сумнівів.

Крім цього: подбайте про те, щоб перехрестя добре проглядалося (необхідно усунути звисаючу вздовж доріжок рослинність). Вид твердого покриття, яке відрізняється на перехрестях добре в цьому допомагає і запобігає у виникненні пошкоджень стежки.

11.1.2. Види твердого покриття

Властивості, переваги і недоліки різного роду покриття (особливо для користувача) вказані нижче:

Ракушник. Стежки з ракушника можуть застосовуватися для кожного виду грунту, з умовою, що буде застосовано як основу достатньо товстий прошарок піску або піщаний грунт. Це є дуже важливо відносно проблем, які можуть виникнути підчас приморозків в зимовий період.

Переваги:
- просте в укладанні;
- тривале укріплення місць частково підмоклих;
- не спостерігається негативних аспектів щодо навколишнього середовища.

Недоліки:
- використання є обмеженим у вологих умовах, особливо людьми, які користуються інвалідними візками, або дитячими візками;
- невідповідне для використання на узбіччях;
- знищується на перехрестях та на доріжках для кінних прогулянок.

Глина. Стежка з глини призначена лише для піщаного та глиняного грунту, а також дешевого і такого, що натурально виглядає.

Переваги:
- просте в укладанні;
- низькі витрати при укладанні;
- не спостерігається негативних впливів на навколишнє середовище.

Недоліки:
- використання є обмеженим у вологих умовах, особливо людьми, які користуються інвалідними візками, або дитячими візками;

Трава. Доріжка з трави є найдешевшим способом конструювання стежки для прогулянок.

Переваги:
- проста в укладанні;
- низькі витрати при укладанні;
- не спостерігається негативних впливів на навколишнє середовище.
- має натуральний вигляд;

Недоліки:
- використання є обмеженим у вологих умовах;
- менші можливості використання особами на інвалідних візках чи дитячих візках.

Подрібнений щебінь (для інтенсивного використання). Подрібнений щебінь є дуже добрим покриттям для доріжок, які інтенсивно використовуються.

Конструкція: на піщаний грунт товщиною 20 см накладається шар подрібненого щебеню товщиною також 20 см, після чого все це втрамбовується.

Переваги:
- не спостерігається негативних впливів на навколишнє середовище, оскільки щебінь проходить контроль.

Недоліки:

- для користувачів немає жодних перешкод і недоліків.

Клінкер / каміння з бетону (для інтенсивного використання). Стежки з клінкеру і каміння з бетону з огляду на високий кошт не використовуються на довгих відрізках. Лише в окремих ситуаціях і на коротких відрізках, наприклад, у сусідстві з історичною забудовою, чи в місцях, де під стежкою прокладено трубопроводи, пропорція між ціною і перевагами є корисною. Також, цей вид покриття надається для конструювання перехрещення доріжок для прогулянок із доріжками для велосипедистів, кінними, або ж дорогами.

Конструкція: клінкер або цегла з бетону вкладаються на піщаний грунт і втрамбовуються.

Переваги:

- підходить для виконання перехресть;
- надається для використання підчас кожного сезону;
- відповідне для застосування на узбіччях;
- не спостерігається негативних впливів на навколишнє середовище.

Недоліки:

- слизька поверхня стежки у вологих місцях та затінених місцях.

Стежка з плит (для інтенсивного використання). Стежки з плит, з огляду на коштовність в укладанні і утриманні, рідко використовуються. Часто такі доріжки підбирають для місць, де прокладені водопроводи; існує можливість зняття плит з даного місця з метою його ремонту, а згодом нового їх укладання.

Конструкція: плити лежать на піщаному ґрунті товщиною 30 см, підібрані одна до одної та втрамбовані.

Переваги:
- надається для використання підчас кожного сезону;
- відповідне для застосування на узбіччях;

Недоліки:
- слизька поверхня стежки у вологих місцях та затінених місцях.

11.2. Переходи

Пліт, який замикається подібно до хвіртки на защіпку, застосовують в загорожах поміж виділеними частинами, котрі можна переходити туди і назад. Щоб пройти огорожу, потрібно виконати певні дії. Такі переходи є більш корисними для застосування на територіях, де є худоба або дикі тварини. Подібні загорожі можна легко пристосувати для тих, хто користується інвалідним візком, чи для осіб з дитячими візками. Пліт, який замикається використовується винятково для пішоходів. Після певного пристосування може використовуватися для велосипедистів, але в такій ситуації, кращим вирішенням є шлюз. Пліт, який замикається є простим для самостійного виконання. Через збільшення виділеної частини, утворюється простір для проїзду інвалідного візка чи дитячого візка. Користувач інвалідного візка проїжджає через виділену частину, потім штовхає хвіртку за спиною на другий бік, а далі виїжджає з виділеної частини назад.

Шлюзи є простим вирішенням, яке можна використати для пішоходів та велосипедистів. Існує можливість застосування шлюзів тільки для пішоходів. Шлюзи можуть поділятися на стаціонарні і рухомі форми. Стаціонарний шлюз, який можна застосовувати на кінних доріжках, складається з двох наскісних допасованих між собою брамок, вертикальних до напрямку ходіння/їзди. Простір поміж брамками відповідно

окреслений, щоб їздити велосипедом (120 см простору), чи неповносправному на інвалідному візку (90 см), чи пішоходу (75 см). Такі шлюзи часто використовуються в місцях перетину доріг з інтенсивним рухом.

Рухомі шлюзи виготовлені з алюмінію. Вигнута у формі U частина є рухомою. Відстань між стаціонарною частиною і рухомою частиною залежить від того, для чого призначений шлюз. Якщо ця відстань є меншою, ніж 75 см, то це означає, що проходу для велосипедистів нема, але є для інвалідних візків (тих, які пхають) і для візків дитячих. При відстані 90–100 см можуть проїжджати велосипедисти, але не мотоциклісти.

Існує також можливість виготовлення шлюзів з розділених брамок. З допомогою розміщення кількох брамок одна за одною утримується шлюз. У продажу існують брамки, що крутяться. Брамки виготовлені з дерева або з алюмінію.

11.3. Решітки – перешкоди для диких звірів

Решітки від звірів застосовуються в тих місцях, де дороги чи стежки перетинають огороджені території, на які виходить худоба чи дикі звірі. Це може набувати різних форм, від огороджених теренів вереску, де згромаджені вівці, до великих заповідників дикої природи, які обмежені плотами чи решітками. Якщо через такі території проходять доріжки для прогулянок, велосипедистів чи дороги, а звірі не повинні покидати території, то на переходах можна використати решітки вбудовані в грунт.

На територіях, де застосовуються решітки на переходах, доступ для дітей, дитячих візків, інвалідних візків, а також

звірів, якщо раптом там проходить кінна стежка, можна забезпечити завдяки розміщенню в огорожі, поблизу решітки, хвіртки. Можна в такому випадку подумати про хвіртку, яка сама замикається (дивись: Переходи).

11.4. Лавки для сидіння та комплекти для відпочинку

Лавки для сидіння та комплекти для відпочинку не використовуються, або використовуються дуже рідко з огляду на те, що розміщуються у невідповідних місцях, або є збитковими.

Комплект для відпочинку – це одна чи дві лавки та стіл, які не поєднані взаємно між собою. Такий комплект є простим у використанні для неповносправних осіб. Це може бути виконано так, що з одного боку столу відсутня лавка, та додатково проводиться отвердіння ґрунту біля вільного краю столу. Звичайно, що комплект для пікніка має бути доступним для осіб на інвалідних візках, які перебувають на стежці, яка там пролягає .

Для цього, також, необхідно володіти певними знаннями, з приводу того, чи існує необхідність в розміщенні такого виду обладнання. Ні в якому разі не може бути створено таку ситуацію, коли лавка чи комплект для відпочинку є ***метою самою по собі.***

Коли ж приймається рішення про те, що таке обладнання треба змонтувати, обране місце необхідно проаналізувати з точки зору наступних критеріїв:

Рівень сонячності:

Лавка чи комплект для пікніка, який протягом цілого дня буде перебувати в затінку, буде вологим (мох, грибок, гниття) і тому рівень його використання буде низьким.

Панівні напрямки вітру:

Необхідно подбати про те, щоб лавка чи комплект для відпочинку були поставлені в такий спосіб, аби користувачі не сиділи на протязі, чи навіть на самому вітрі.

Вид рослинності.

Не потрібно встановлювати лавки чи комплекти для відпочинку під деревами з яких скапує живиця, чи під липами у зв'язку з медовою росою. Місця з лавками чи комплектами для відпочинку на відкритих підвищеннях, на пагорбах, або просто посередині відкритої місцевості, стають завадою для краєвиду і неприємним для користувачів.

Належить звертати увагу на відповідну висоту місць для сидіння, дистанцію між лавкою і столом, висоту поверхні столу. Ґрунт під лавкою, а також під комплектом для відпочинку має бути твердим, або з частковим отвердінням. Це важливо з погляду на нищення покриття і користування під час будь-яких погодних умов.

В місцях, де для неповносправних осіб є доступні території з обладнанням (території денних кемпінгів, або місця для пікніків вздовж доріг), рекомендується зробити тверду стежку від паркінгу до місця з обладнанням і також, щоб це обладнання було відповідно пристосованим. В місцях, де лавки і комплекти для відпочинку є доступними для осіб на візках , рекомендується зробити отвердіння грунту біля однієї чи кількох лавок, або комплектів для відпочинку.

11.5. Кладки на воді

Для того, щоб забезпечити для неповносправних осіб доступ до води, можна прокласти кладки або містки. Кладки обов'язково мають бути встановлені в незатінених та добре освітлених місцях, при цьому також необхідно враховувати напрям дощу та вітру.

Кладки і містки повинні складатися із смужок, якнайкраще з'єднаних і твердих, вздовж берегів шириною біля 2,50 м. Підлога кладки чи містка має бути з'єднана і необхідно подбати, щоб її поверхня була шорсткою.

Вздовж кладки чи містка треба розмістити балку, щоб запобігти заїжджанню інвалідних візків. Кладка чи місток мають бути обладнані перилами висотою 0,90 м. Додатковим обладнанням регулюється висота загорожі, яка змінюється, коли риболови захочуть ловити рибу. Різниця у висоті повинна позначатися. У випадку, якщо інше не є можливим, максимальний кут нахилення стежки у напрямку до кладки чи містка становить 1:20.

Добрі сходи з міцними перилами і якісними сходинками потрібні для неповносправних осіб, які пересуваються за допомогою милиць, кращою альтернативою, аніж довгий під'їзд для інвалідних візків. Головна стежка для користувачів інвалідними візками повинна мати ширину принаймні 1,20 м. У випадку інтенсивного руху рекомендована ширина 1,80 м.

Головна стежка має бути такою короткою наскільки це є можливим.

11.6. Шалаші для спостереження

До шалашів для спостереження відносяться загальні норми, такі ж як і до будинків. Очевидно, що мусить бути такий шалаш, чи кабіна доступною, проте крім цього:

- шалаші на балках є доступними з допомогою пандусів від першого до другого підвищення від рівня землі;
- вхідні двері з мінімальним вхідним проміжком 85 см, пороги прилаштовані в такий спосіб, щоб не були вищими, аніж 2 см;
- дощечки на підлозі мають добре пасувати одна до одної (проміжки не більші, аніж 2 см);
- під час визначення розмірів треба брати до уваги простір для маневрів для тих, хто користується інвалідними візками;
- нижня частина інформаційної панелі на висоті до 100 см, пункт середньої частини на висоті до 150 см;
- висота вікон: нижня частина 100 см, бокова частина 150 см, відчинення можна відрегулювати в такий спосіб, щоб можна було отримати достатній вигляд для спостереження за звірями;
- кнопки обслуги розміщенні на висоті 90 см.

Завжди треба брати до уваги той факт, що неповносправні особи переважно прагнуть бути самостійними. Рекомендованою є також більша кількість додаткового обладнання, такого як кошики для сміття, туалети, місця для укриття в разі поганої погоди і т. д.

Розділ XII

АКТИВНИЙ ВІДПОЧИНОК НА ПРИРОДІ ПОЗА АГРООСЕЛЕЮ

Відпочинок на природі, спеціальні рекомендації. Відпочиваючи на природі завжди пам'ятайте про безпеку! Ви самі або ваші супроводжуючі повинні мати аптечку з засобами першої допомоги. Порізи, подряпини чи укуси комах звичне явище і до цього потрібно готувати як неповносправних так і бути готовим самому.

Виясніть розташування найближчих амбулаторій, поліклінік чи лікарень куди ви зможете звернутись при потребі. При виході на маршрут повідомте про це, наприклад, рятувальну службу, чергових в готелях, туристичних базах, власників агроосель від яких ви вирушаєте чи до яких прямуєте, або родичів та знайомих, які залишаються на місці, про свій маршрут та орієнтовний час повернення. Це дасть вам змогу спокійніше себе почувати, знаючи, що при потребі допомога прийде!

Кожен вид активного відпочинку на природі вимагає елементарної підготовки. Зверніться до людей, які цим займаються в вашому регіоні та пройдіть курс елементарної, початкової підготовки.

12.1. Рибальство

Рибальство – це один з найбільш популярних видів відпочинку на природі, Найбільші проблеми пов'язані з доступністю, включають розмиті або вкриті заростями береги для лову риби, або дуже вузькі пристані, які, мають сходи, або знаходяться у поганому стані. Спеціальні рекомендації включають:

- всі пірси для лову риби та інші споруди повинні відповідати загальним рекомендаціям по доступності;
- варто очистити основні ділянки від заростей для можливості доступу до лову риби, щоб забезпечити доступ особам з неповносправністю, якщо тільки таке очищення не вплине на довкілля через ерозію або винищення рідкісних або вимираючих видів, або докорінно не змінить природне оточення або враження від навколишньої обстановки після відпочинку та розваг.

12.2. Полювання

Полювання є на початковому етапі розвитку в Україні згідно з думкою неповносправних осіб. Деякі з питань, піднятих навколо полювання, включають створення мисливських програм або сезонів для неповносправних осіб. Спеціальні рекомендації включають:

- створення «Спеціальних» мисливських областей або сезонів для неповносправних осіб,повинне бути зроблене ТІЛЬКИ в крайньому випадку для забезпечення доступу неповносправних осіб, коли пристосування до звичайних мисливських сезонів є неможливим. Потріб-

но докладати зусиль, щоб залучити неповносправних осіб у мисливські організації, які доступні для загальної громадськості;

- спеціальні дозволи на користування арбалетом і гвинтівкою потрібно видавати лише в розумних межах індивідуумам, які можуть довести, що їх неповносправність дозволить їм безпечно або ефективно використовувати устаткування, яке дозволене загальній громадськості.

12.3. Спостереження за живою природою

Спостереження за живою природою – це одна з найпопулярніших розваг для кожного, включаючи неповносправних людей. Спеціальні рекомендації включають:

- всі засоби (тобто платформи, засідки і т. ін.), побудовані з метою спостереження за живою природою, потрібно робити доступними до такої міри, щоб не змінювати враження про основну природу. Зараз немає загальноприйнятих стандартів для цих видів зручностей, проте стандарти можна легко здобути від елементів доступних пірсів лову риби і інших засобів відновлення сил на природі. Наприклад, поручні у місцях стеження за живою природою повинні мати періодичні отвори вказаної висоти, через які люди, які використовують інвалідні крісла, могли б безперешкодно бачити;
- стежки і маршрути доступу до областей спостереження за живою природою, повинні відповідати нормам доступності;
- оцініть всі стежки та зручності спостереження за живою природою і дайте інформацію щодо особливостей до-

ступності громадськості, таким чином, щоб вони могли вибрати пригоду, яку вони хочуть мати.

12.4. Піший та гірський туризм

Піший та гірський туризм – це надзвичайно популярна діяльність для всіх осіб, включаючи неповносправних. Спеціальні рекомендації включають:

- оцініть існуючі шляхи (стежки) і надайте інформацію про стан їхньої доступності, забезпечте цією інформацією громадськість так, щоб вони самі вирішили, чи шлях відповідає їхнім потребам та фізичним можливостям;
- гарантуйте що новозбудовані шляхи і ті, що відновлюються будуть відповідати стандартам;
- навчайте персонал який приймає рішення які види устаткування дозволяти в певному оточенні;
- при виході на маршрут повідомте рятувальну службу, чергових в готелях, туристичних базах, власників агроосель від яких ви вирушаєте чи до яких прямуєте про свій маршрут;
- якщо ваш маршрут передбачає ночівлю в наметах отримайте попередню інформацію від неповносправних чи їх супроводжуючих про особливості їх потреб та вимог. Досить часто неповносправні мають інші захворювання які вимагають певного волого-температурного режиму і ночівля в наметі може ці хвороби загострити;
- ночівля в наметовому таборі вимагає забезпечення освітлення в темну пору доби для комфортного перебування осіб,які спілкуються за допомогою жестів та символьної мови.

12.5. Походи в печери (спелеотуризм)

Походи в печери є досить специфічним видом активного відпочинку, який потребує кваліфікованих провідників, що добре орієнтуються в цій печері. Існують спеціально адаптовані для масового відвідування маршрути чи цілі печери. Прикладом такої туристичної печери може бути Кришталева печера на Тернопільщині, яка окрім зручного маршруту обладнана стаціонарним освітленням. Неповносправні особи які можуть самі пересуватись відкриють для себе чудовий підземний світ. На жаль, ширина проходу не дозволяє відвідувань для осіб на візках. Натомість особи на візках подолавши за допомогою супроводжуючих 10 метрів сходів можуть відвідати невелику печеру з підземною церквою в селі Страдч під Львовом. Спеціальні рекомендації включають:

- оцініть існуючі маршрути з точки зору їх доступності неповносправними різних нозологій.
- забезпечте якісний супровід та достатню кількість освітлювальних приладів які забезпечать комфортне перебування осіб які спілкуються за допомогою жестів чи знаків. Такі особи переважно бояться темноти і тому наявність у кожного з них індивідуального джерела освітлення дасть їм більшої впевненості;
- при потребі потурбуйтесь про спеціальні засоби індивідуального захисту такі як каски та рукавиці.

12.6. Катання на човні

Під час опитування неповносправних осіб на тему немоторизованого та моторизованого катання на човні була відзначена велика зацікавленість у цьому виді відпочинку:

Спеціальні рекомендації включають:

- оцініть і переконайтеся, що всі пристані і пірси відповідають стандартам доступності;
- забезпечте безпеку перебування неповносправних на воді.

12.7. Кемпінґ

Кемпінґ – це один з найпопулярніших видів відпочинку для всіх людей,включаючи неповносправних.

Спеціальні рекомендації включають:

- всі столи для пікніка,пальники і грилі відповідають нормам для доступу. Ні в якому разі в майбутньому не слід заміняти ці пристрої на невідповідні;
- забезпечення достатнього освітлення для використання кемпінгу в вечірній час нечуючими особами які користуються мовою знаків.

12.8. Велотуризм

Велотуризм – вид відпочинку який не потребує надто великих капіталовкладень та надзвичайно ефективний в пізнанні довкілля на досить значній території. Перевезення велосипедів в, на,за автомобілями вже досить давно відпрацьована технологія і надає можливість оперативного та ефективного використання як навколишнього середовища так і навіть невеликого проміжку часу виділеного для відпочинку. Спеціальні рекомендації включають:

- для осіб, які мають можливість використовувати звичайні велосипеди масового виробництва не рекомендується їх переобладнувати, а пропонується більше часу витратити на набуття навиків користування;
- для осіб, які мають можливість самостійно використовувати велосипеди застосовуючи ручний або ножний привід але не мають змоги самостійно утримувати рівновагу, рекомендується використання три- або чотириколісних велосипедів спеціальних конструкцій;
- для осіб, які не мають достатніх фізичних можливостей для самостійного використання велосипедів, рекомендується використання велосипедів спеціальних конструкцій на двох, трьох (типу рикші) та чотирьох осіб (типу веломобіль);
- облаштування відпочинкових територій спеціальними вело доріжками значно полегшить застосування цього виду активного відпочинку.

12.9. Водний туризм на рівнинних та гірських річках на катамаранах, байдарках та плотах (сплав)

Цей вид туризму не має особливих обмежень пов'язаних з особливостями різних нозологій неповносправних. В той же час є надзвичайно цікавим з огляду на досить швидку зміну оточуючого середовища та можливість переміщуватись по течії не докладаючи якихось надзвичайних зусиль. Спеціальні рекомендації включають:

- по можливості облаштування по трасі сплавів зручних пристаней;

- забезпечення безпеки перебування на воді як індивідуальної так і групової;
- забезпечення сухості для осіб, яким додаткова волога чи мокрий одяг можуть зашкодити здоров'ю.

12.10. Вітрильництво

Ще 10 років тому вітрильництво було повністю недоступне для неповносправних осіб. Але із збільшенням кількості вітрильників на Україні все більше неповносправних звертають увагу на цей вид активного відпочинку. В цьому випадку основним є бажання власників яхт приступити до зовсім нового для них виду діяльності.

Спеціальні рекомендації:

- обов'язковий відбір учасників для вітрильництва командою фахівців (лікар, реабілітолог, інструктор з вітрильництва), яка повинна оцінити ступінь та вид неповносправності та підбір програми, яка б дозволяла навчатись та займатись вітрильництвом для задоволення;.
- програму навчання вітрильництву потрібно зробити довшою в часі. Впроваджувати цікаві форми отримання та назв чергових ступенів вітрильної вправності, наприклад: юнга, матрос, старший матрос, капітан і т. ін.;
- після початкової фази навчань потрібно зробити атестацію її учасників з погляду на можливість займатись вітрильництвом як спортом;
- навчання з вітрильництва для неповносправних повинна проводити фахова команда,яка знає як вітрильництво, так і лікувально-реабілітаційні аспекти.

ТЕРМІНОЛОГІЧНИЙ СЛОВНИК

Неповносправна особа – це особа, фізичний, психічний чи розумовий стан котрої постійно або періодично ускладнює, обмежує чи унеможливлює виконання суспільної ролі, зокрема, не дозволяє здійснювати професійну діяльність *(визначення Європейського союзу,* ***неповносправний(на)*** *переклад українською з англійської слова* ***disable*** *у значенні що не справляється сам, а потребує сторонньої допомоги).*

Сьогодні поряд з словом **інвалід**, яке законодавчо затверджене в Україні, вживаються більш толерантні визначення цього явища, наприклад, **неповносправний(на)**, **особа з особливими потребами, особа з обмеженими можливостями, по іншому справна особа (*Another able person).***

Людина з інвалідністю – це особа зі стійким розладом функцій організму, зумовленим захворюванням, наслідком травм або з уродженими дефектами, що призводить до обмеження життєдіяльності, до необхідності в соціальній допомозі та захисті *(Закон України «Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні»).*

Термін «інвалід» здебільшого використовують в юридичній практиці. Таких людей також називають «люди з особливими потребами», але особливі потреби можуть виникнути й у талановитих людей.

Людина з обмеженими можливостями – особа, яка не здатна виконувати певні обов'язки чи функції внаслідок особливого фізичного, психічного стану чи недуги (Харді І., Будапешт, 1988).

Людина з особливими потребами – особа, яка внаслідок порушення здоров'я потребує спеціальних умов для організації сімейного та соціального оточення та самореалізації.

Інвалід – це особа, яка має порушення здоров'я зі стійкими розладами функцій організму, зумовлене захворюванням, наслідками травми чи дефектами, що призводять до обмеженої життєдіяльності, й потребує соціального захисту (Закон України «Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні»).

Інвалідність – це обмеження в можливостях, що зумовлені фізичними, психічними, сенсорними, соціальними, культурними, законодавчими та іншими бар'єрами, які не дозволяють людині бути повноцінно інтегрованою в суспільство та брати участь у його житті на рівних з іншими умовах (Рекомендації 1185 до реабілітаційних програм 44-ї сесії Парламентської Асамблеї Ради Європи від 5 травня 1992).

Інвалідність означає втрату чи обмеження можливості брати участь у житті суспільства на рівні з іншими. Цей стан характеризує зіткнення між інвалідом і довкіллям. Цей термін має на меті наголосити на недоліках у довкіллі та в багатьох видах організованої діяльності в суспільстві (Стандартні правила ООН щодо урівняння можливостей інвалідів).

Інвалідність – міра втрати здоров'я та обмеження життєдіяльності, що перешкоджає або позбавляє конкретну

особу здатності чи можливості здійснювати діяльність у спосіб та в межах, що вважаються для особи нормальними залежно від вікових, статевих, соціальних і культурних факторів (Закон України «Про реабілітацію інвалідів в Україні»).

Дитина-інвалід – особа віком до 18 років (повноліття) зі стійким розладом функцій організму, зумовленим захворюванням, травмою (її наслідками) або вродженими вадами розумового чи фізичного розвитку, що призводить до обмеження нормальної життєдіяльності та викликає необхідність надання їй соціальної допомоги та захисту (Закон України «Про реабілітацію інвалідів в Україні»).

Здоров'я – це стан фізичного, психічного та соціального благополуччя, високої працездатності та соціальної активності людини (ВООЗ, 1948).

Втрата здоров'я – наявність хвороб і фізичних дефектів, які призводять до фізичного, душевного та соціального неблагополуччя (Закон України «Про реабілітацію інвалідів в Україні»).

Життєдіяльність – повсякденна діяльність, здатність організму особи здійснювати діяльність у спосіб і в межах, звичайних для людини (Закон України «Про реабілітацію інвалідів в Україні «).

Попередження інвалідності – здійснення комплексу медичних, гігієнічних, фізичних, педагогічних, психологічних, професійних та інших заходів, спрямованих на профілактику переходу захворювання, наслідків травми або вади в постійне обмеження життєдіяльності чи інвалідність особи або на зменшення тяжкості інвалідності (Закон України «Про реабілітацію інвалідів в Україні»).

Усунення обмежень життєдіяльності – система заходів, спрямованих на створення умов для досягнення чи відновлення особою оптимального фізичного, інтелектуального, психічного й соціального рівня життєдіяльності та забезпечення її законодавчо визначених прав (Закон України «Про реабілітацію інвалідів в Україні»).

Інтеграція – створення рівних можливостей для життєдіяльності та розвитку людей з особливими потребами в суспільстві. Підхід інтеграції передбачає створення умов для навчання, працевлаштування, ставлення до людей з особливими потребами, як до рівних.

Сегрегація – це відокремлення людей з особливими потребами від життя в суспільстві, створення для них закритих спеціалізованих установ.

Існує чимало теоретичних класифікацій відхилень у здоров'ї та розвитку. Однією з найпоширеніших є британська шкала обмеження можливостей:

- недуга – втрата чи аномалія психічних або фізіологічних функцій, елементів аномальної структури, що утруднює певну діяльність;
- обмежена можливість – втрата здатності (внаслідок наявності дефекту) виконувати певну діяльність у межах того, що вважається нормою для людини.

Недієздатність – наслідок дефекту чи обмежена можливість конкретної людини, що перешкоджає або обмежує виконання нею певної нормальної ролі через вплив вікових чи соціальних факторів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Ваньє Ж. Бути людиною / Ж. Ваньє – Львів : Свічадо, 2000. – 155 с.
2. Доступність до об'єктів житлового та громадського призначення для людей з особливими потребами : метод. посібн. / [Я. Грибальський, Я. Мудрий, М. Сварник та ін.]– К. : Соцінформ, 2004. – 105 с.
3. Доступність до об'єктів житлового та громадського призначення для людей з особливими потребами : метод. посібн. / [Я. Грибальський, Я. Мудрий, М. Сварник та ін.]. – Вид. 3, доп. – К. : Соцінформ, 2006. – 138 с.
4. Конвенція про права дитини. – К. : Столиця, 1997. – 32 с.
5. Конвенція про права інвалідів ООН [Електронний ресурс] ; Режим доступу : zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=995_g71.
6. Краєвський Р. Г. Мова жестів глухих / Рудольф Генріхович Краєвський. – К. : Радянська школа, 1964. – 219 с.
7. Окамото Г. Основи фізичної реабілітації / Г. Окамото. – Львів : Галицька видавнича спілка, 2002. – 293 с.
8. Пантюк Т. І. Основи корекційної педагогіки : навч.-мет. посібн. / Т. І. Пантюк, О. В. Невмержицька, М. П. Пантюк, 2-ге вид. – Дрогобич : ДДПУ, 2009. – 324 с.
9. Посібник з активного відпочинку та туризму для неповносправних / [уклад. : М. Сварник, Я. Грибальський, Ю. Войтюк, Є. Свєт, Т. Ревіна, А. Любімов, О. Стадник, Г. Холлі, Л. Скрет-

кевич, О. Волошинський, О. Стрєльников, І. Дубровський, О. Федорович]. – Львів : Каменяр, 2005 – 152 с.

10. Практика активного туризму та відпочинку для неповносправних : матер. міжнар. конф. «Практика активного відпочинку та туризму для неповносправних», (Львів, 8–11 квітня 2005 р.). – Львів : Каменяр, 2005 – 156 с.

11. Сварник М. Що найважливіше для неповносправної дитини / М. Сварник // Якщо ми – батьки неповносправної дитини. – Краків : Огніско, 1998. – 64 с.

12. Синьов В. М., Кобернік Г. М. Основи дефектології : навч. посібн. / В. М. Синьов, Г. М. Кобернік. – К. : Вища школа, 1994. – 126 с.

13. Спеціальна педагогіка: Понятійно-термінологічний словник / за ред. акад. В. І. Бондаря. – Луганськ : Альма-матер, 2003. – 436.

14. Специальная психология : учебн. пособ. / [сост. В. И. Лубовский, В. Г. Петрова, Т. В. Розанова и др. ; под. ред. В. И. Лубовского]. – 6-е изд. – М. : Академия, 2009. – 560 с.

15. Стандартні правила щодо урівняння можливостей інвалідів. Організація Об'єднаних Націй. – Львів : Надія, 1998. – 48 с.

16. Теорія і практика організації активного відпочинку та туризму для неповносправних осіб : навч. посібн. / [О. Волошинський, Ш. Горбацьо, А. Мацелюх, М. Сварник]. – Львів : Простір М, 2009. – 128 с.

Учасники семінарів, які брали участь в розробці рекомендацій щодо прийому неповносправних відпочиваючих на селі

Марія Миколаївна Бобешко, Іванна Яківна Борейко, Олександр Олександрович Волошинський, Лілія Володимирівна Воробйова, Лілія Іванівна Гладиш, Наталія Володимирівна Гнатюк, Христина Володимирівна Горб, Світлана Юріївна Гриньків, Андрій Романович Давидів, Богдан Ярославович Дмишко, Леся Матвіївна Довганик, Зорян Михайлович Драган, Андрій Васильович Дрофич, Марія Василівна Дурда, Любомира Михайлівна Зінь, Оксана Миколаївна Кардаш, Ярослав Степанович Кондрач, Оксана Іванівна Кононова, Леся Іванівна Кравчишин, Олександр Степанович Красілич, Наталія Вікторівна Кузьма, Тетяна Василівна Кузьміна, Наталія Кульчицька, Мар'ян Романович Кушнір, Галина Ярославівна Легендзевич, Ганна Іванівна Маківничук, Максим Малинович, Віктор Ілліч Маркін, Михайло Іванович Мароріевич, Зіновій Романович Міщук, Юрій Богданович Назаркевич, Леся Олієвська, Лідія Констянтинівна Островська, Юрій Михайлович Островський, Марія Михайлівна Павелко, Наталя Михайлівна Протас, Анжела Володимирівна Рудницька, Володимир Михайлович Рудницький, Михайло Миколайович Старжинський, Микола Михайлович Ткачук, Василина Петрівна Ткачук, Роман Михайлович Федик, Оксана Павлівна Франчук, Віктор Володомирович Худяк, Анна Михайлівна Шавула, Оксана Любомирівна Юськів, Світлана Яблонська

ТОВАРИСТВО «ЗЕЛЕНИЙ ХРЕСТ»

незалежна громадська неприбуткова організація, створена в 1994 році для всебічного сприяння прогресу в духовному, діловому житті міста, регіону, держави, інтеграції України в Європу. Основним завданням Товариства є виховання людини в дусі християнської моралі та національної гідності шляхом залучення її до практичної діяльності в напрямках охорона довкілля, спортивний туризм та екотуризм; екологічна просвіта; екологічний моніторинг та дослідження природних екосистем; розробка програм місцевих екологічних дій (МЕП), вивчення і збереження пам'яток історії та культури; розвиток молодіжних рухів; підготовка організаторів міжнародних молодіжних обмінів; експедиційна діяльність; розробка стратегій сталого розвитку самоврядних територій

Контактна інформація:

пр. Чорновола, 4
м. Львів, 79058, Україна
тел.: (032) 244-56-07
e-mail: office@gcs.org.ua
www.gcs.org.ua

Голова Товариства
Олександр Волошинський

**Олександр Волошинський, Ігор Каспрук,
Лариса Малинович, Микола Сварник**

СІЛЬСЬКИЙ ВІДПОЧИНОК ДЛЯ НЕПОВНОСПРАВНИХ

Посібник для власників агроосель
та людей з інвалідністю, котрі бажають
розпочати власну справу

Технічний редактор
Тетяна Світик

Підписано до друку 29.10.2011. Формат 60x84/16.
Папір офсетний. Гарнітура Cambria. Офс. друк.
Умовн. друк. арк. 13,49. Умовн. фарбовідб. 14,25.
Обл.-вид. арк. 11,73. Наклад 500 прим. Зам. № 29-10-062

Видавництво «Ліга-Прес»
Друк ПП «Арал», вул. Козельницька 4, м. Львів,
тел. (032) 298-03-80

О. Волошинський
І. Каспрук
Л. Малинович
М. Сварник

Сільський відпочинок для неповносправних

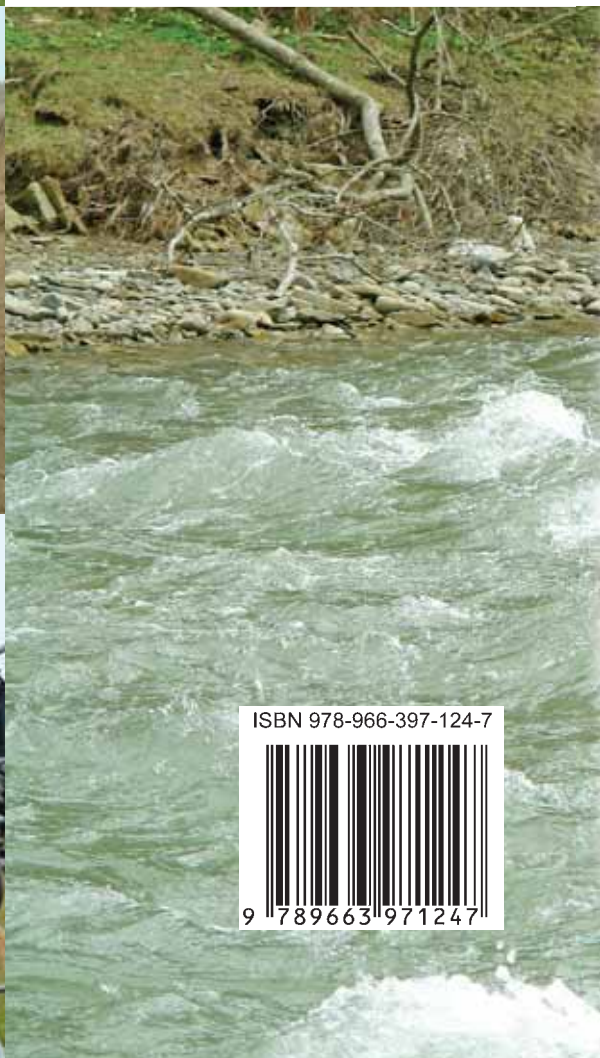

ISBN 978-966-397-124-7